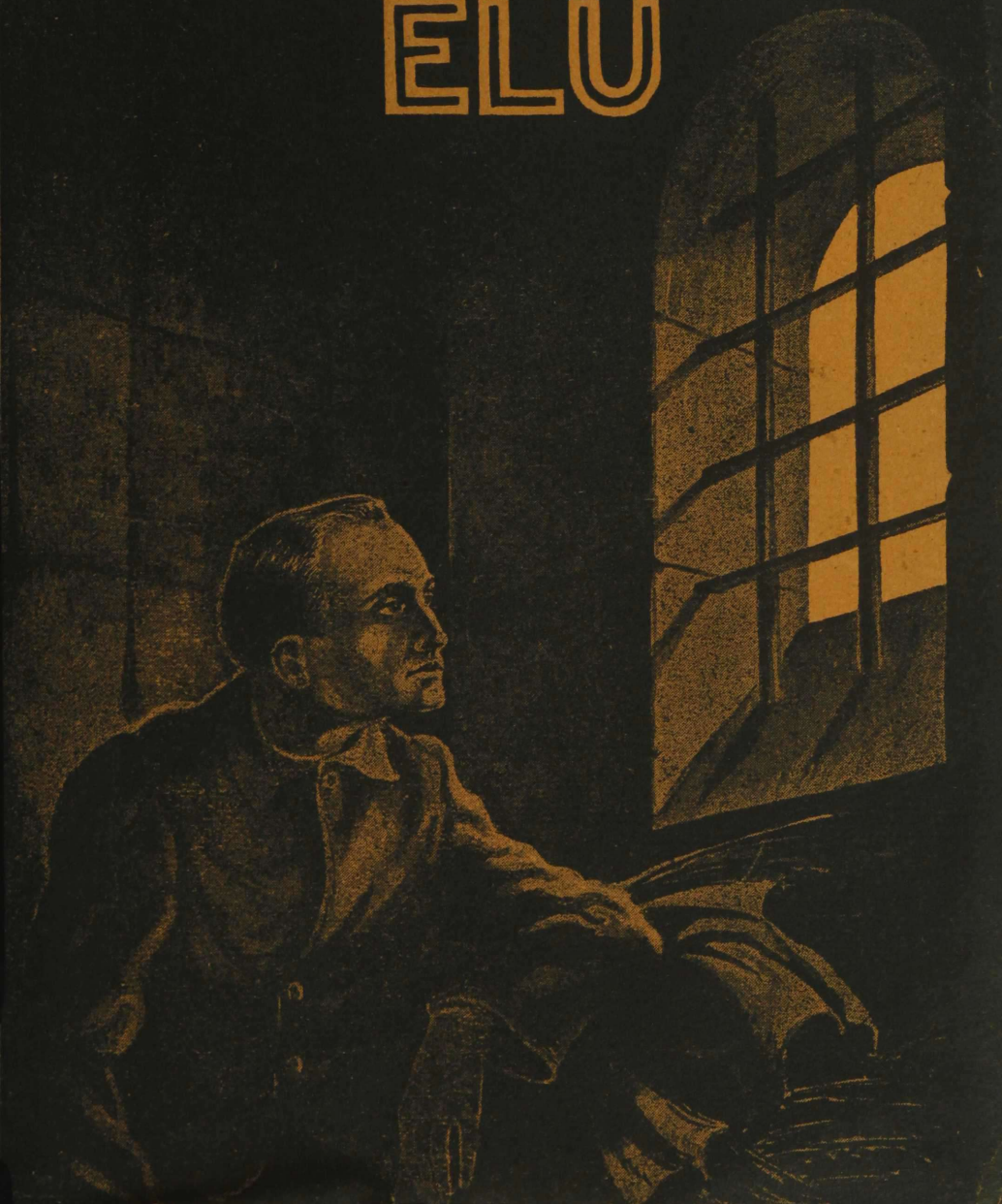

REED MORN

KASTREERIT ELU

KASTREERIT ELU

*

A. S. K.

REED MORN

KASTREERIT ELU

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

199529

K. Mattieseni trükk, Tartus, 1929.

Harilikult ei armasta ma mingite mälestiste ega päveaelamuste fikseerimist. Ei ripu ma üldse kadunu küljes ning raputand olen endast ikka ajariismeid: milleks neid põlistada? Kui kellegi elu tähtpäevi olen tuletand meelde, — ikka vaid lillede ning maiustistega, mis ei jäta pärastisi jälgi. Ka pole ma alal hoidnud ühtki mulle saadet kirja: olnud ma nobe neid muutma tuhaks. Armastand ma istuda küdeva ahju ees ja toita teda kirjutet sõnadega. Ning mind veedelnud tulikeelte kärsitus sõnade järgi. Nii pole mul säilind ainustki paberilehte, lahti ning vaba ma mälestusesemeist.

Pole hariduselt ega kodutraditsioonelt ma omandand kalduvust oma päevade päevikuks koondamiseks.

Lõpetasin kommertsgümnaasiumi kuldaurahaga, ilmutades häid andeid ning tubli annuse isa perekonnast pärit püsivust. Kommertsaineile ma huviga ei andund, kuigi see oleks olnud mu isa soov. Hakkama sain nendega küll ning nende ainete õpetaja, palja lagipää ning pikkade sorakil vurrudega väikevenelane, kelle ilmumisel täitus klass hää tubaka peene lõhnaga, — mind pooldas. Ta oli veendund, et olemas mul pää ning soovi korral neid aineid võiksin osata hästigi. Päälegi olid mu raamatupidamisvihud puhtad joonilt

ning selged käekirjalt. Korrespondentskirjus ilmutasin, ime küll, mingit kalduvust „luulelisele” väljendusele. Tihtigi tõmbas õpetaja mu lauseile punaseid jooni, manitsedes mind kainemalt tabama asjalikku ja kuiva tooni.

Siis astusin, isa soovil, ülikooli. Kuna ta ise polnud saand ülikooliharidust, meeldis talle anda seda minule. Ning samutigi tema soovil õppisin kaubandusteadust. Teotsesin aga hoopis elu lahendamata probleemidega, vastusi otsides neile filosoofide töis ning üldpilti maailma mõttereangust omandasin filosoofia ajaloo vaatlusel. Veetsin ülikoolilinnas nõnda kolm aastat, kohusetundest isa vastu andes mõnegi ek sami, kuna nad palju vaeva mult ei nõudnud. Siis lõin aga teadusele käega, pettusin temas, kuna ta mu oma probleemele tõi lisaks veel hulga muid, mis kõik kokku jäid lahendamata. Otsisin elule mõtet ses sammus, mille astuvad teised ilma mingite probleemideta: abielus, ühes sellega katkestades oma stuudiumi. Isa uhkusele oli see hoobiks, ometigi sain aga tema soovitusel kontorikoha, kus olin oma siiasattumiseni. Ning abielus pettusin veelgi kiiremalt kui teaduses. Vist puudub mul üldse see väärtuslik eluline omadus — püsida pettumusteta millegi küljes.

Õnnetus ning puudus on ajand mõnegi ilmaelus ebaõnnestunu paberi ja sule manu. Praegune päevadeahel, lohisev ning tuim, minugi ajand rahustust otsima endaväljenduses. Minu päev kestab ühesuguselt hommiku kella kuuest õhtu kella üheksani. Selle päeva seisukord kestnud aegu, ta kindel, päevad selle igale meist pähe juba õpetand.

Need päevad ei jumestu siin millestki, nende palged ikka ühtviisi luitund ning tuimad. Päikese tõus kui ta loojang ilmestab ühevõrra vähe me kambri üldilmet: ühevõrra vähe immitseb valgust trellakende kaudu nii hommiku kui õhtu päikese kiirestikust. Vahel on haarand mind südame märatsev rahutus ning olen peksnud enda muhklikuks ma müüride vastu. Nende füüsiliste muhkude läbi võib saada pisut rahu hingele, mõneks ajaks vähemalt.

Et mitte kaotada ajamõistet siia mornide müüride vahele — pean ma päevikut, kuigi juhuslikult ning kuupäevi tähendamata. Kaudu selle kavatsen pidada niiti enda ning elu vahel läbi nende aastate, milleks paigutatet ma siia oma kuriteo ning seadusvõimu poolt, — siia eraldet maailma, kus valitsemas ajatarbeist tekkinud igapäevased eluseadused ja traditsioonid. Mitugi korda kiindus huviga mu pilk sesse majja muist inimelamuist eemale asetetusse. See oli sellisel hetkil, kui kõrini oli villand quasi-voorusist ning mõistlikkusest, kõigest kasutaotlevast, ausast ning viisast rühkimisest sirgete sihtide poole — siis kandusin mõtteis nende müüride manu. Mu hingeelus ei leitud rada selle majani. Olen siin. Võin korrata vaid igivana tõsiasi: tõsielu ei vasta kunagi kujutlusile.

Kohmetu käega olen pannud paberile vahete-vahel mõtteid ning nähteid. See on olnud mulle paratamatuks üksindusmomendiks pääle õhtust narilehitmist, kui algasid mu kambrikaaslaste korratud ning uninägude vintsutet hingetõmbed. Vahtind ma siis unetuil silmil öist kambrit nõrgas valguses, tõmmates pliatsiga paberile ohtraid mõtteid. Selili olles ma seda

teind, pisut vaid kõrgemale upitades ülemist keha. Muidugi pole see poos kirjutamiseks kohane, ta liiga väsitav... Ent paratamata on tarve tõusta mõtteski ülapoole seda elupäeva, veenda end oma ridadega, et ikka veel elan, et olen veel mõtleja inimene, mitte vaid hingetu ning ajutu mannekeen vanglapäeva raudseis rusikatõukeis.

Vähesed need kirjutised. Tervis, mille pärand vist juba ma nõrga, ei luba alati öösi ülal olla, ning vahel ei luba seda mõni väiklane valvur. Kirjutan küll vahel ka enne rahuviilet. Alati aga õhtuti. Päev on kuidagi liiga kaine, ei lase mõtteid lähedale, või kuigi — siis ei kandu nad hästi paberile. Päälegi on õhtu aeg, mil hää vaadata üle päeva, ta on midagi lõplikku. Kestnud mu kirjutuski perioodidekaupa: vahel mitu õhtut ühtjärgi, taas möödub nädalaid, kuid, aastaaegki tervena, kui paberit ei puuduta mu pliiats: vangil pole meeleolu tihti võtta. Kõik kibestavad ning vihastavad puudutusedki tõmbistuvad ajas ning harjumuses.

Paberit olen saand tubaka eest (mis vanglas eriti hinnatav aine) töölisilt, kes käivad töökodades, ning hoian oma kirjutisi hoolega, peites neid, kus võõras neid naljalt ei leia. Või ta peaks otsimisele olema juhit, raisates sellele kaua aega. Selliseis peitmisis olakse siin leidlikud. Kord hoidis üks vang oma erapükse kaks aastat, kuni andis nad ise ära. Küsimusele: kus varjasite? — vastas: nari all. No seda muidugi ei ust.

Olen leidnud siinseis päevis uuel seisukohalt enda, selginend siin elu, selginend inimesed. Inimsus,

sõprus, vaen astund selgemaisse ning inimlikumaisse piirjoonisse. „Istumine” võib saada elutarkuseks mõnelegi vilumatule ning kergemeelsele inimlapsele. Ei vanglast ma midagi kaasa vii halba, hääd vahest küll: olen õppind leidma end inimesena teiste inimeste seas. Miks olingi elust ning inimesist, õnnest kui õnnetusest jäänd ma nii puutumata? Vist sellepärast, et liiaks mul olnud tegemist ikka ning ainuüksi iseendaga. Ka nüüd ei leia ma inimesist midagi omandamiseks, küll aga nende mõistmiseks ning andestamiseks. Siin, kus inimloomus tõmmat alasti, ei tunne ma põlgust ühegi „langenu” vastu, ei ebausklikku aukartust ühegi „suure” ees: õppind ma nägema siin loogeliste elujooniste keskel neid pisukeasi asjaolusid, mis määravad inimsaatuse suuruse või väiksuse, hääduse või kurjuse teed. Õppind küll neid lugema, mõistma, ent mitte alati selle mõistmise järgi toimima.

Varasügisene päev kaldus õhtusse, kui lahkusin kriminaalpolitseist ning hakkasin astuma vanglateed. Tüdin ja ükskõikne — astusin loiu ning vaevu püsti hoit sammuga. Mu taga astus kehakas kriminaalametnik, kõver piip rahulikus suunurgas ning pilk minu sammel.

Õhk oli ümber lemb ning sume, sügispäeva õhtusse kaldumus nukrustavalt meeleoluloov. Ümber oli õnnelikke koosviibimishetki nautimas, sest aeg otse veetles jalutuskäigule. See oli aeg pääle lõunasööki, kärsitu ning ere elutempo kus mahendet. Töötunnid olid selja taga ning need praegu olid endaleelamise hetked. Inimeste nägudel lugesin igapäeva rahulikke jälgi ning nende suunurgis mahedat naeratust. Ning miks ka mitte? Sügisõhtupoolne ilme seab pehmena inimsilmade ette looduse kadupildi ning alles kaugusest, hoopiski mitte ängistavalt, vajutab mõtteisse surmaprobleemi.

Ei tahaks enam kõrvalt vaadata kohisevaid elu-ummikuid, kaasa tahaksin hõljuda ta harilaineil. Kogu aeg, tundsin, olnud ma poolik. Kogu elu peitub ilusana selle õhtu taga, laiendet rinnaga tasse laskuksin, hüples hüsteriline mõte mu viimaste sammude vint-sutat ajus.

Oo, ilus oli ta vist küll, too mu viimane sügisõhtu välisilmas. Egas muidu ta mu mällu süübind maheda laiguna, mida haistan ning tajun leebe mälestusena. Sest minugi igapäev alles äsja oli võrdlemisi rahulik. Ütlen võrdlemisi, sest ikka tas hõõgund soove ning rahutuse virinaid, mis keelasid mulle rahu. Mis oleks aga elu nende värskendavate vintsutusteta, kui jookseks ta sirgelt ning kõrvalepõiketa kui nõör? Eks elu väärtus selles olegi, et tekitab unelmaid igirahuldamatuid, sellega õilistades sisemist rahutust inimeses ning andes tiivad ta igapäevale.

Ning ma ei kahetsend ega kartnud midagi.

Selle päeva rahuliku ergukava keskel polnud ühelgi aimu, et olin kuulsa ning rikka linnaisa mõrtsukas, kellest kriiskasid üksikasju õhtused lehed. Tõmbenumbrina kuulutasid seda ajalehepoisikeste peenehäälelised kõrid ning inimesi kogunes ostuõhinas nende ümber, silmade kiindudes rasvaselt trükit teatesse. Tundsin enda väärtust: andsin ainet mõlgutusiks, elustasin mõttekäiku inimeste loius ajus.

Silmad uudishimust õhetavail inimesil kallutusin ma endasse, kus loivis ähmaselt ning ägedalt. Sääl kees, kuhu sündmuste vahelduste liignobedus visand vähese ajaga rohkem kui see seeditav inimolendi ah-tale rinnale. Ta praegune protest kui resignatsioon olid liiga ülepääkaela ning liiga segasest sisemusest sündind.

Polnud harjund veel mõttega, et tapsin. Suur tahtmine oli hõigata see teade ümbritsevale hulgale. Oleksin äianud meeeldi selle nende rahulikku seedi-

misse, neile, kes kõndisid sumeda sügisõhtu käe kõrval, lootusist sirged kui küünlad.

Jõudsimme välja linnasüdamest. Lõppesid mõtted mu väsind ajus. Mõtted ikka pagend tähtsaid ning pöördelisi momente mu elus. Olen käind neid „tähtsaid” momente ikka tühja pää ning ükskõikse südamega.

Vaatasin hoolega samme oma ette nagu kukkumise hoidudes. Inimesi oli vähem näha. Ootasin teekonna lõppu, et jõuda juba selle isesuguse ning erutava tuleviku otsale. Tahtsin, et oleksin istund juba kuski kambris, et ei sunnitaks mind enam sammele. Oleksin istund väsimusest kas või tänavakividetele, oleksin näidand keelt mõnitajaile ning rahulikult oleksin uinund. Kuulsin oma järel kogu aeg ametniku rahulikke ning tugevaid astumisi. Ta sammud rahustasid mind.

Kogu elu, mäletan, olen hoolega varjand hirmu oma sisimas, et ei vahiks ta väga mu sammest. Pole ealgi saand otsa vaadata politseinikule ma asjalikult-julgelt, ikka vaid trotslikult-häbematult. Ei salli neid tasaseid pisikesi nõudeid, mis mind sunnivad millekski. Vähimigi ametlik käik nõuab mult pingutust. Surun hambad kokku ning astun siis tugevasti, ning leitakse ma olevat häbemata-julge. Nüüd paisutas mu südant ärevus ühes uudishimu ja häämeelega. Tuli mul ju ühineda uue keskkonnaga, mis kõigest senituntust töötab erineda. Koosneb ta ju inimesist, kes midagi julgend, söandand, kes eland läbi midagi huvitavat. Aeg ja harjumus aga abimeesteks. Arvat

mind ju üldse olevat paindliku ning kergesti assimileeruva.

Mida väiksemaks muutus maa mind vanglahoone mustjashallest vettind-raskeist müürest eraldav, seda suuremaks kasvas tahtmine seda veelgi vähendada. Kui mind kord juba rahule jäetaks!

Seisimegi lõppeks ukse ees, mille raudkäepidet lõgistas ametnik raskemeelsele rauduksele. Avanes väike trellitet klapike, millest välkus valvuri ametlik silm. Kriminalist näitas ette kaardi. Tõmmati uksest riiv, keerati lahti ragisev lukk — ning tõstsin jala üle selle piiri sinna uue maailma pindalale, mis pidi mu peitma vist mõnekski aastaks. See oli septembrikuu 30. päeval, õhtul kella viie paiku, nagu näitas mu hõbekäeuur, millest peagi lahkusin. Ning vahest samal kuupäeval, veel teadmata, mitme aasta pärast, võisin tõsta taas jala üle sellesama künnise endisesse maailma. Ent see jalg ei astu neid kaht vastupidises suunas sammu mitte ühtmoodi. Seda mõtlesin, kui astusin sisse hämarasse esikotta ning kuulsin, kuis asjalikult ragises ettelükatav riiv ning hiigelvõti raudukse lukus.

Läbind veel paar ust, seisime puuvõre ees, mille taga istus ametnik. Kriminalist ulatas taskust talle raamatu, millesse märkis ametnik oma nime, täpsa kellaaaja — ning kriminalist lahkus.

Tundsin end nüüd täiesti üksinda.

Ametnik säras vormiülikonnas, mis annab õige keskpäraselegi inimkogule jumekama seisundi ning autoriteetsema ilme. Asetas mulle küsimisi külmalt ning järsult. Neid küsimisi olin pidand viimasel ajal nii

palju kordi kostma, ikka samas järjekorras. Vastasin mehaaniliselt kui päheõpit tükki. Tüdimuse jooned lõikasid sügavasti mu suunurki.

Hüüti käskjalg, kellega läbisin veel mõne ukse, milles igas väike vaateklapp ning millest valvur alati vaatas enne kui avas. Sattusin väiksesse madalasse tupp, kus istus kaks vahti, igavusest häälekalt haigutades ning vesiste silmadega käsi ringutades. Üks neist, lai nägu teravate õlanukkide vahel, ütles kaunis sõbralikult ning igavalt: „Kraamige välja kõik, mis teil kaasas väärtuslikku; ka paberid kõik, kirjad, märkusteraamat, taskukell ja muud niisugused asjad.” See käsk oli mul täita üpris kerge, kuna kahju polnud lahkuda mul ei millestki. Otsis mu läbi veel võrdlemisi pääliskaudselt nobedate liigutustega. Taas tehti raamatusse märkused ning teisel päeval lubati anda mulle kviitung.

Kõik mu ümber jooksis harjund siledat rada, mina üksinda olin vaid harjumatu, abitu, ootusväriatega sisemuses. Olin asjake, mida lükkasid ametnikkude harjumusest tundetud käed ilma rõõmuta.

Ning nüüd seisin ma ukse ees, millel plekist nelinurgal seisis valgelt värvit: 11.

Võpatus väristas mu pääst jaluni. Tundsin enda sisemiselt lõtvuvat, jalgade seis töötas lüüa taaruma. Kartsin, et langeb mu pikk keha. Kaasasolev valvur küsis: olete haige? Vastasin kindlalt: ei. Ei tahtnud ilmutada oma ärritust. Ärritus mõjub ikka mulle

kõhtu. Nii tundnud ma alati ärevate sammude eel suurt kõhuvalu.

Uks avanes ning sulgus, valvur lahkus. Hallina lõi vastu mu nina vänge õhu leitsak, mis mattis hinge, vägistas hingamist. Sellist õhku olen kohand vaid rahva lugemislauas, kus iga üksiku kasimata hõng ühtib teise valimatuga, moodustades paksu värvitu segahõngu, mis hoogsalt lööb sõormeisse ja haarab nina. Läbi selle sinetava suitsuse leitsaku kostis lärmitsevaid hääli läbiseigi, hoidudes siiski avalikust kisast.

— Noh, Volli, kas teeme üks Eeva? astus mulle, kõhklevale seisjale, vastu noorevõitu sulinaeratusega mees, ulatades teretuseks räpasuse pargit käe.

Võtsin ilme julge, ent ühtlasi kõrgi. Ning mu argus laskus maoli selle välise ilme alla.

Ei tahtnud ma seda karvast tõntsi kätt, kippus ärritama mind see omasuguseks-võtt. Tundsin tarduvat silmisse põlastuse. Aga tundsin, et viibisin ise-riigis, tema eriliste kodanikkude keskel, kus utoopia-riigiga sarnanevalt kõik kodanikud ühesugused. Manitsesin end mõistlikuks. Oi, kuis mul sellest ikka elus olnud puudu!

Vältisin käeandmist sellega, et pistsin ta tasku, ulatades säält karbi paberosse väljasirutet pihku. Ent ühe peo asemel nägin neid enda ees palju, räpaseid, lehkavaid, silgu- ja heeringahaisuseid. Tulin endale ette valge mehena moorameeste hulgas.

Julguse rüü üll astusin kambri sissepoole, vaadates aeglaselt enda ümber, kuni istusin pingi vabale otsakesele.

Vaatamata et tundusin endale määratu suure ning raske raudklombina pisukese selgelt-mõtleva aju küljes, võttis vastikus ikka enam mus maad, et puhkaminegi ses ümbruses tundus vastumeelne. Ning see õhk vangistas mu hingamist.

Siis mõtlesin endale etteheitvalt: miks ei tahtnud anda ma kätt sellele sulipoisile? Ta on inimene kõigi tema omadustega, miniatuurne maailm oma mitmekesidusega. Ta vaid auklik ning ühekülgsete joonte rõhutet. See pisut must maailm, millel elu rāpased jäljed kõik nāha.

Olen ikka olnud ma üksainus mina. Pole kunagi mulle sobind ütelda sõna meie. Kas harjun tõesti selle hulga keskel ma tarvitama sõna meie?.. Õhk kōditas mu nina ilanahka ühtmoodi jälgilt. Grupp kaardimāngijaid asus aknaalusel pingiotsal, kirus ning süüdistas üksteist: iga kriiskava sõna ning āhvardava lõusta all nāgin peitumas tūli.

Kōik inimesed olid mingis kibedas askelduses, sammude ning sõnade läbematus rutus, pūüdes kama-luga täita nagu midagi tūhja ning pōhjatut.

Ruum, seda inimeste kihinat sisaldav, oli vōrdlemisi avar ning vōlvis lagi selle üle kauniski kōrgel. Harjund pisut selle tuhmi õhtueelse valgusega eraldas mu pilk seinte sinakashallil vārvil jōhkraid ning rōvedaid pilte, naelakese vōi tulitikuga sinna kritseldet. Suured ning rōvedad torkasid silma seinalt alasti naised, mida tegevusetusest tōmmand seinale peotāis ilmast eraldet heidikuid, ārritades selle kaudu oma „istumisest” toorestund kujutlusi erootiliselt. Ei puudund sāl ka alasti mehed oma suurendet attribuuti-

dega. Ning veelgi rõvedamaid säääl, mis ületavad vist kõik sedalaadi pildid, ärrituseks soetet. Igauks püüdis oma kujutlustega üllatada, olla teisest leidlikum, ning normaalne igapäev puudus juhtijana. Paiguti paistis neis jämedais kritseldusis oskavgi käsi.

Pikk, männilauakesist kokku lööd laud seisis pukkjalul keset ruumi, lõigates toa kaheks osaks, kus kummalgi pool seina oli pikk puunari, kuhu asetuda võis umbes kuusteist meest kummalegi. Supipaake, toidujätiseid vedeles laual. Praod olid aja jooksul tõmbund täis supivedelikku, haisedes südantpöörítavalt. Ning lauda ilustasid samad pildid mis seinugi.

Põrand, millel liikus jalgu igamoodi kängitset, oli kaet prügi, söögijätiste, süljega; üldse kõigega, mis inimeselt poetub aja jooksul ning mis juhtub ära viisata elutoas.

Kaine ükskõiksusega ning südanthaarava vastikustundega panin tähele neid uue ümbruse üksikasju. Ning hääled ja sammud jätkusid, ilma mu isikut segamata.

Panin tähele, et säälsed elanikud näisid olevat kahes leeris. Ühed, enam kambri keskohta koondund, räuskasid ja kriiskasid. Teised, tõmbund koomale seinte lähedusse, vaikisid või sosistasid ara ilmega, püüdes end teha nägematuks. Esimese leeri meeste seas pilluti hooplevaid sõnu, labaselt suurustavaid žeste ning roppu sõimu. Üks räuskas eriti laia suuga, ülbe iseteadev ilme üle näo. Silmitsesin uudishimuga seda jämekaelset ning kitsasilmsset meest, kel kõrvad seisid pääst kaugel eemal ning olid kui kobrulehed. Ta madala, liiga lähedalt juustega kaet otsaesise taga-

mail võisid liikuda vaid loomalikud mõtted. Paiguti räuskamiste seast riivas mindki silmanurgast, proovides oma isiku mõjuvõimu. Olin ennemalt kuulnud, kuis uustulnukaid piinatavat „alaliste elanikkude”, vargapoiste seas. Märgates neid kambriivanema silmanurgist visat pilke — teadsin, et vaja seista valvel. Olin ent veendund, et mind nad puutuda ei söanda. Heitis endast selle tahtmise, nähes mu pilku vastu tema oma end kartmatult suruvat.

Tundusin istuvat kino ekraani ees ning väsind silmadega vaatlesin inimkuje askeldamas. Surusin vahete-vahel silmi, mis tundusid valusad, nagu oleksin istund esimeses odavas kinoreas.

Väsimus mässis mind endasse ning paari mind kõnetada soovijat vahtisin sellise pilguga, et nad eemaldusid paha pominaga.

Varsti katkestas vali vile mu mõtiskelu ning kambriolijad hakkasid kõik rivinema. Alistusin, olles ise ühegi mõtteta.

Vilund võtme kiuksudes lukus ning ukse avanedes kõlas komano: „Valvel!”

Tuli sisse abi ühes kolme tunnimehega, luges üle vangid ning vaatas järgi trellid, põranda, seinad.

Nüüd olin ka ise endale kinolinal näha.

Abi lõi haamriga vastu aknatrelle, mis kõlas terve raua kõminaga mu kumisevaise kõrvusse.

Siis, ukse sulet, algas kambri oma olemine. Märgata oli kõigilt tunnuseilt, et algamas midagi siinoliijaile vägagi tuttavat: osale lõbustav, osale kardetav.

Kambriwana, kes tõuseb sellele aukohale oma sulipoisi ehtsate ning ületamatute omaduste tõttu, algas

oma käske, milliseid kohustet kuulama kõik kambris-olijad, kelle rusikate osavus ning jõud ei ületa tema omi.

Algas mingi rõvedanimeline mäng.

Elajalik hirmuhelk vahtis vaiksete kambrielanik-kude silmist.

Üks kambrivana häist kaaslasist, „semmu”, haaras kinni ühe kohtlase vanamehe pääst, kelle naiivsed ümmarad sinisilmad löid hirmusädemeid heledate puh-mavate kulmude all. Ta toppis just piibu täis, tõm-mates tast vaid korda paar. „Semmu” tõmbas tal piibu, mis hakkas nüüd suitsema ta oma laiade irvita-vate lõugade vahel.

Ning sama vanamehe asetas „semmu” oma reite vahele, tõmmates pintsaku tal üle pää. Mõnusa, teesklevalt isaliku ilmega avas ta vanamehe püksid, seades palja istmiku pinevil püsti. Siis käsutas üm-berolijaile:

— Noh!

Teised olid poolringis ümber kogunend ning üks punnpõskne noormees andis naerunäol kõlava löögi vastu vanamehe istmekohta.

Kuul taevas on vahel nii häbemata rumal nägu kui oli sel lööval poisil.

Valusund tõmbas välkkiirelt vanamehe pää „sem-mu” reite vahelt, nutt võruna suu ümber, tunnistades ümberseisjaid: nutuähmas pilguga otsis ta lööjat. Et aga kauaks kippusid peatuma hirmund pilgutlevad sil-mad seisjaile, käratas kambrivana: — Mis sa, molkus, niikaua põrnitsed? Ütle juba välja.

Vanamees ei osutand õiget, ta pää aseteti taas

endisele kohale: kõlasid uued heledad löögid. Iga lööja püüdis uut kõla anda oma löökidele. Nii sündis veel mitu korda, kuni vanamees tõsiselt hakkas protestima, ta kannatada enam ei võivat, ning ta kobas käega oma keha tagumist poolt. Sellest ei hoolit, naiivselt halastamatu mäng jätkus.

Astusin ühe sammuga päätegelaste juurde, andsin „semmule” hoobi rindu. Vanamees, vabanedes, naeratas juhmi pilguga mulle otsa. Ulatasin tagasi talle piibu, mis kukkus teise imestund hammaste vahelt. Imelikul viisil vastati mu vahelesegamist vaid pöriseva manamisega. Hästi see mul poleks lõppend, sest kambrivana silmad näisid täituvat verega ning pilk ta kitsaist silmapragudest töötas verist vaenlikkust. Kära kuulis aga valvur, kes kutsus korrapidaja, ning kambrivana ühes „semmuga” viidi ära, kuna ma loo kainelt ära olin seletand.

Õhk muutus rahulikumaks ning nüüd toodi kohale teevesi. Minul tahtmist juua polnud, eriti veel ses õhus ning nendesinatsete inimeste keskel. Too vanamees, peksualune, avas suure leivakoti, millest vahtis seasink ning ümmargune maaleib, võiasemega sees. Ta tuli mulle lähedale, pakkus mulle leiba ning jutustas kaeblikul pöriseval häälel, kuidas ta oma sulase päälekaebel samal päeval siia tood... Kuulasin ta juttu, ent leiba ei võtnud.

Siis tulid kaks sulipoissi ning tõmbasid talt moonakoti. Vanamees protestida ei julgend.

Sulipoiste rusikaisse jäi leivakott, nad sõid aplalt ning naersid isukate suutäite vahele, sest maameeste moona rekvireerimine on juba traditsioon.

Nad sõid talumehe leiba ning see ise vaatas vesisui päält: suurte kuuldavate sõõmudega neelas ta sülge. Tal oli tahtmine end alandada, et saada natukegi leiba oma kotist.

— Haugu! näh! tsäh! viskas üks sulipoiss leivatuiki, liputades seda käes, õrritades nagu koera.

Vanamees oli liiaks inimene: ta ei haukund. Ta silmad vaid täitusid veega ning ta pühkis neid kui vaks pilgutlustega.

Mul hakkas tast kahju: inimpsüühe hinnalisim osa oli tas nähtaval.

Siis hakati minema naridele. Nüüd vaadates seintele, liigutasid säääl lutikad laisalt oma pondund punaseid kehi mööda seina.

Läksin nari aknaalusele otsale ning ära mind keegi ei ajand. Saatsin säääl ajamerre oma esimese vanglaöö, unega, mis ei vääri õieti une nime, peatudes kuski une ning valvelolu vahemaal. See ei kosuta raasugi, küll aga närvendab ja paneb valulema pää. Midagi selget endast mulle kujutlusse ei jäänd. Mu tundeilma tõmbas pisut laineisse seltsimehelikkuse puudus ühetaoliste seas. Väljast hingas öö oma sügisest külma õhku läbi aknavahede. Tundus, nagu saadaks kauguses vaevu aimatav meri oma soolast ning tugevat hingeõhku mu sõõrmeisse, mis haarsid seda himuga. Hää ning karastav oli see mu kokkusurut hingamistarbele.

Olin kõveras, surut endasse, võimalikult eemale räpasest ümbrusest ning inimeste leitsakust. Tundusin tillukese vaimuterana kesk vaenlikke inimmeeli, kellest mõnel vedeles pääl hall vanglavaip, taas mõnel

lina, punaseis plekes lutikaverest. Aluskotte leidis vaid paaril, pääalune paik täideti riidepundardega. Kaugelt suurem osa magas aga kõval naril, mille pragudest nad lutikaile olid hästi kättesaadaval, kes saalisid koduselt pragude vahel ning aelesid mööda vangi maiguta keha. Magamisele kohendudes kuuldus veelgi kaklemisi ning tundus lutikate lehka, mis tõusis mõnegi sõrmede vahelt. Ning seintel vahtisid vastu punased lahingujäljed.

Üks vanaldane mees luise kehaga pööras hoolega oma kuue õmblusi, säält otsides täisid. Rahuldustundega vajutas ta saagi surnuks oma laia pöidla all, mille küüned mustasid eemale kaugemale. Veeretas veel sõrmede vahel laipu, neid pudendades maha ning endamisi pomisedes.

Siis kostis vile — rahuvile. Luine mees lähenes ruttu ühele narikohale, ohkas ning tõmbus sõnakuulelikult kägardasse.

Ümbrus muutus vaikseks, õhk muutus paksuks.

Lebasin kõveras asendis, mida muuta ei viitsind, ei suutnud, sest see kägardet asend andis üldises külmuses pisut sooja.

Toosama vanamees, keda kohtlesid vargapoisid nii jõhkralt ning kelle näos nägin ma inimest, tõusis äkki ähmiga narilt ning lähenes paraskile ukse kõrval. Äigas piinat ilmel seljast ebamäärast värvi särgi, keeras pahempidi, tõstis ta kahel käel oma silmade ette, kõrgesse, viletsale valgusallikale lähemale, seletades hoolsa ning pinguldet silmaga. Raputas särki siis paraski pääl ning vaatas pilutleval pardipilgul ta pinda. Tõmbas särki pahempidi selga ning laskus

narikohale, kus ohtes uinus ning peagi norskas. Ning kõik need „džunglielanikud” keerasid magades külgi lutikate pääletungil. Ühel noorevõitu sulipoisil mu lähedal kaanisid lutikad end näo külge, ning ta pää vaju ühtlugu ära, kuna padjaks tal oli raagus luud.

Palju hingas säääl elavaid hingi ning mõtteiski kübelesid ajud. Et keelat kõnelemine pääle rahuvilet, tundus terves ses muust inimilmast eraldet sunniasulas vägivaldne vaikus. Unele tõrksais ajudes sosistasid mõttekujud. Mu tundeid enda poole ei suutnud kallutada see kambri sisu. Inimesed nad aga kõik: kõik nad lootustega ilmale kant ning iga neist siit valuga lahkub, mõtlesin endas, pilgu libisedes üle nende kägardet kogude, hingavate ning liigutavate, kes andsid endast norinaid, helisid ning kes vahete-vahel kambri paraskit käisid kasutamas. Vastik tundus olla siin ühises tallis inimloomadega. Elekter küll pime, liiaks väheküünlaline, põles kogu öö ning ukseklapp oli lahti, millest aeg-ajalt vaatas kambri korda möödasammuv valvur. Temalgi polnud põhjust seda teha tihti ning aeglased unelevad sammud kandsid temagi mõtted mööda me uksest.

Oleksin tahtnud viibida oma mõtlejaosaga väljaspool ennast.

Hommikul, kui tõusin istuli naril, oli sügispäike vahest minuti viie eest läkitand välja oma esimesed haiglased kiired. Et äratusvile polnud kostnud, polnud öö mu ümber veel lõpul. Aknast nirisevad hommikukiired puudutasid elektri tuhmi valgust, luues mingi ebaleva pildi kambrist ja ta elanikest. Palged õhkusid mul palavikust, külmad värinad läbisid keha,

end istuli ajades. Silmad hõõgusid ning olid vaatamisel valusad. Üha valgeneva päeva ees oli pilt mu ümber äärmiselt vastik ning õhku oli jäle hingata. Laskusin endisesse kõverasse asendisse, pöördes pilgu vastu akent — ning häbi oli uue päeva ees.

Tundsin jalul vilu: nad olid paljad. Ent magama minnes jätsin ma sokid jalga. Mis ajal nad mult võeti — ei oska arvata. Polnud ma üldse sügavasti magand, vahest pisut enne hommikut olin hapralt uinund. Vaatsin — imestusin. Olin vist vangla tähtsaimas ning edurikkaimas töökojas, kus õpilased saavad sellipaberid ning endised sellid saavad meistreiks.

Mõnigi silm virgus enne vilet ning mõnigi katsus ägisesedes äramagat kehaosi. Ning lõpuks lõikas lukustav vile seda unist ümbrust, mis ehmatas maast üles uue unise päeva.

Mul oli külm, ajas haigutama, kuid ma ei kinnitand sel hommikul oma keha vangla vesise söögiga.

Istusin unisena lõdisedes pingi otsal ning vaatlesin silmadega, mis tundusid palavikulised, ühe „pingitõstja” (harilikus keeles hobusevarga) vastumeelset lahkumist omataoliste keskel. Oli arg ning kidur mehike, tusajoontega juhmis näos, kellele lahkumine kroonu leivakannikast tundus raske. Ning teised kaaslased lohutasid teda, patsutades tal õlgu ning pihta, käskides jõululaupäevaks olla tagasi, sest supiportsjon on siis nii paks, et lusikas püsib sees püsti.

Ning ses lahkujas tundsin ära ühe eelmisõhtu ägedama lööja, kes erilise mõnutundega sülitas pihku enne lööki, kuni liigse hoovõtmise pärast sai kambri vanalt märkuse.

Tundsin endas seda mälestades taas midagi jubedat ning räpast, sest selline üksteise kohtlemine ning löömine oli mulle täitsa uus. Pääle poisikesepõlve omavahelisi kaklusi pole kunagi seda näind. Kodus meil riidu polnud, ei vanemate ega meie vahel, kuigi polnud kodus meil ka kerge ega helge meeleolu. Isa pilk oli alati vinge ning ta juuresolu sundis vaikima. Ta vaikis ka ise pea alati ning teisena ma näind teda polegi. Soojust polnud me kodus, pääle selle aja, kus elas mu ema. Minule, lapsele, tundus, nagu peaks isa alatasa külmetama sest usalduse ning läheduse puudusest teisile omasuguseile. Ent ta ei riieldud: pääle lõunasööki pidas uinakut, õhtud veetis enamasti kodunt väljas, meie nägime teda väga vähe ning võõrastasime.

Mind viidi veel samal ennelõunal uude kambrisse.

See kamber oli vaid üleminekuaste, ooteruum. Olin liiga hästi riietat, et jääda sinna kambrisse. Siin jälgitakse kristlikku põhimõtet, paigutades inimesi ühte hariduse, elukutse, riietuse järgi. Ootasin passiivse huviga oma uut eluaset.

Astusin üle uue läve uude kambrisse. Kambrisse, ruumilt pisut väiksemasse, ilmelt aga eelmisest hoopis paremasse.

Laud, samutigi männilauakesist kokku pand ning pukkjalul, oli kaet puhta paberiga ning sääl paistis raamatuid. See mõjus sümpaatselt ning koduselt. Kahe akna vahel oli söögiriiv, millel kate oli ees. Põ-

rand puhas, niivõrt kui vangla põrand puhast nägu peab. Ning inimesed üldpilgul hoopis teised, ning õhk nende ümbergi võrdlemisi hingatav. Tundus traditsioonina (see ongi nõnda), et keegi tulijat koormava uudishimuga ei silmitse. Teretasin. Vastati viisakalt ning lahkeilmeliselt.

Olin ähmane ja nõrk noist päevade viimaseist sammest, õieti küll eelmisõhtu nähtusist ning magamatust ööst, mis tekitand mus alati palavikupügalaid. Pika pingi uksepoolsel otsal oli vaba kohake, kuhu istusin. Aknapoolisel lauaotsal oli tihe rida koos ning mängis kaarte, mis muide keelat. Teine osa mehi aga tegi uusi mängukaarte, valmistades tinti värvipliiatsist, lõigates leivanoaga pingi jala küljest puutükikesi ning meisterdades sinna kaardi mastide märgid, neid siis tintikastetuna vajutades valmislõigat kaardipaberile. Töö edenes kui seaduslikus töökojas.

Mu silmad kiindusid raamatuisse laual, kus lebas väärtusetut väärtuslikuga läbisegi, moodustades raamatukogu, juhuslikest annetusist tekkinu. Nägin sääli Lutsu ja Rohu töid, nägin töid Krišnamurtist ja Maghatma Ghandist, nägin Morosovi seletusi Apokalüpsisest, nägin soparomaanest üksikuid andeid.

Mus harvenes hirmuvine nende müüride piiritelus ning nende kaaslaste keskel. Asumas huvi kus raamatuisse — sääli minu siseelule koduseid värve. Vaatlesin huviga noorevõitu puhast profili kahe kitsa käe vahel, raamat ees ning huuled sõnaliigutatusis. Milline süvenemisvõime niipaljude inimeste keskel!

Üks silmapaar näis tõsise tähelepanuga viibivat minul. Eralduski lõpuks jutlejate grupist keskeane

mees, sümpaatse ilmega korralikes näojoonis. Sirutas mulle käe:

— Oleme üksteist kuski näind.

Küll pingutasin mõtteid, kuid välja ei saand.

Tõsi. Olemegi.

See tolle laevaomanikkude seltsi klient, kus olin ametis. „Istub” mingi masinateostu pärast. Mäletasin lehes sest olevat lugend. Ta tutvustas mõnele kambrikaaslasele mind ning minule neid.

— Vaadake, see suur tüse mees heledas habemes, keda Prantsusmaal peet kord meriröövliks, ta häile silmile vaatamata, on meie auväärt senior. Ta on tark pääläest jalatallani ning me kummardame oma pääd ta arvamuste ette. Ta elupõline vanapoiss, ehtis merekaru. Seiklustehimu vedas mehe sisse, läks piiritusvedajaile paadijuhiks. Istub nüüd siin, kasvatab habet ja parandab meelt. Tema isalikku nõuannet naudivad eriti me kambri noored kaaslased, keda püüab ta manitseva sõnaga õpetada elama siin lõplikus patuses maailmas.

Too nii rekommendeeritu, tüse, tugev, haruldaselt laiaõlgne, lähenes naerumuigega südamlikes sinisilmis, sirutades tervituseks laia käe:

— Kui poleks see mitte sündsusetu — ütleksin: welcome!

— Ning näete too säääl raamatu taga, puuriv aju peopesade vahel, see meie „keeletark”, kelle lemmikraamatuiks on sõnaraamatud. Harrastab keeli ning kasutab ära oma „istumise”. Hommikul, püksid vaevu jalas, lööb lahti juba mõne sõnaraamatu veetleva lehekülje. Praegu käsil tal inglise keel (muide küsib ta

ikka „vanapoisilt”, kes merireisel saand selle keele sulaks). Segada teda ei tohi, saab kurjaks.

— Ning too juude sääl lahkub varsti me kamb-rist, osutas ta kaunis sümpaatse ilmega lihavanalist juuti. — Ta on kuulus kellasepp, tahas siingi sisse seada töökoja. Luba saabub varsti. Mõnus vanamees. Nalja saab taga... Noh, ja teisi veel küll siin, kokku meid tervelt 24. Need niisugused vennad, kes millegi erilisega silmi ei pimesta. Paiguti armsad, paiguti pahad, nagu igapäevainimesed kunagi. Suurem osa omab mingit haridust, mõni üksik ka harimata.

Olen siis nüüd siin eraldet ilmas, mis sisaldab suure maailma igast kihist ning keskkonnast oma osa, mõtlesin. Siia sulet inimene oma isega aru pidama, kuulama teiste arupidamisi ning juurdlema uue elu-sisu kallal. Igaühel neil kaelas kohtu seaduspara-grahv, kui koeral kaelakett kadumiskorraks.

Mu tuttav Virrok (nii ta nimi) püüdis olla mulle abiks mu sisseseadel, näidates mulle tühja nari tema kõrval, ning see oli just akna all.

— Olnud sel ennemgi keegi? küsisin raudnari konksu otsas vaadeldes.

— Oli. Tiisikusse suri. Köhis ja läkastas, et ööl ei tulnud mul uni. Õudne oli see üks ainus luukere nahakattes. Kord paistis päike hommikul heledalt — oli suvel — astus ta palja särgiga akna ette. Päikeses paistis ta läbi kui röntgeni kiirtes. Pää, suur, lai ning kondine punase juukse kattes, kõlkus ebakindlalt peenikesel nõrgal kaelal. Mäda pritsis tal suust vahel peene joana, ent haiglasse mitte ei viid. Siinsamas, naril mu kõrval sülgas välja oma kopsud ta tükkhaa-

val, kuni viimaks ometi viidi ravilasse, n. n. „surmapalatisse”. Varsti sääl hinge välja õhkaski.

Kuulasin ta jutustust surut huuli ning pisukese õudusega.

Ta arvas, ma kartvat haigust.

— Egas tema riideid ega asju teisele anta auru-tamata... Kõle oli aga magades kuulda enda kõrval hingeldamist, mis tundus hinge asjata püüuna lahkuda ihust. Inimene harjub kuid kõigega. Pärastpoole ei kohutand see mind rohkem kui masina ähkimine auru all.

Küsimusele, kas palju siia sureb, ta vastas:

— Sureb muidugi. Egas me tervisele siinsed aastad mõjuta jää. Surrakse ju meil praegusis tingimuisis kõikjal ning iga teine-kolmas inimene kannab endas haigust, parandetavat või parandamatut. Ning milliselgi teenistuslal inimesel ta 100⁰ tervist alles.

Kuidagi rahulik näis mulle esimesel päeval see elu. Virrok hoidus mu lähedusse nagu kohustis. Tal olid naeratusel suunurgis kurrud, mis kurjuseta ning kavaluseta, tekkind sinna elu objektiivseist vaatlusist. Sellised inimesed tulevad välja raskeist katsumusist ning kannatusist, ilma siiski pahurapilguliseks muutumata. Ta lagipää oli juba paljas: ta oli palju reisind ning häid päevi näind inimene.

Küsis mult äkki jutu vahele:

— Mis tõi teid siia? Imestusin üpris teid nähes.

— Imestusite? Kas paistab teile süütegu minult võimatuna?

— Ma ei tea seda ütelda. Teie näite närviline

ning lapsikult jonnakas. Teil on sellised jonnaka poisi „pikad mokad”.

— Tapsin! vastasin loiult, tooniga, mis eelistaks vaikimist. Tundsin, polnud sest sammust veel küllaldasel kaugusel, et teda eritella. Vastikus polnud veel pühit mu parema käe sõrmilt, mis tõmbasid kukke teise pääle.

Ta sai aru mu toonist ning vaikides istus mu kõrvale.

Mind irriteeris tema mõistlik arusaamine.

— Mõtlete vist, et ma südame põhjas pööraselt oma tegu kahetsen, et sellepärast tast ei saa rääkida? Oo ei, kuigi seda tahaksin, kuigi selle kahetsuse puudust endale heidan ette. Mõtlen vahel endas, et olen otse peletis... Mu parem käsi vaid pisut tundub porine... Ning ma hõõrusin parema käe sõrmi vastu kuue külge.

Ta vaatles mind pilguga, mis kahtlustas minus pisut mittenormaalset suhtumist oma teosse, sest üks ainus pilk temale ütles, et ta on väga normaalne, mõistlik, täiuslik ühiskonnaliige maakeral. Ta tundus aga kahekordselt rahulik.

Ta ilme mind taas irriteeris midagi tõendama, endast midagi ütlema.

— Oo jaa, teile tundun ma imelik. Eks tundu ju? Mind üteldakse olevat väga halva ning raske iseloomuga. Kord tuli üks mu kaaslane ning hõõrus oma nimetissõrmega mu pääd, hoolega otsides läbi juuste mu päänahka. Imestusin ta tegevusest. Ta ütles: „Ikka olin kujutelnud sul olevat väikesi sarvi. Tahtsin katsuma, kui suured nad on sul. Nad kasvavat ju iga õelus-

hooga." Ma naersin huulte ja hammastega, ent südames tundsin pistet ning kaalutlesin: millest tuleb, et peetakse mind beelzebuli väiksemaks vennaks?

Ma ei vaadand enam ta pääle, sest mind irriteeris hästikasvatet ilme ta näos. Ta küsis mu muljeid sulidekambrist. Vastasin:

— No ja, te olete viisakas ning tahate juttu pöördä teisale. Olen sattund nähtavasti väga hästi kasvatet seltskonda. Jutustasin siiski oma muljeid, eriti seda veidrat kahetsuse saadet lahkumist.

— On ju neid, kellele me kõhna rasvaveega supp on haruldaseks roaks ning maksta kus pole öökorteri eest. Egas imestada, et siia „lihapottide" juurde tagasi igatsetakse. Käivad siin sisse ja välja kui koduustest. Siin nad ju täisvõimelised isandad ja piinajad uustulnukate üle. Nad tunnevad imehästi aususe ja häduse lõhna oma kaaslaste man ning nende piinamismeetodid on ajakülluses raffineerund...

Jõudis lõunaaeg, kus köögipoisid tassisid supitoobri käsipuus kambri ukse ette ning igaüks läks sinna paagiga, kuhu pika puuvarrelise toobiga tõstab köögipoiss oma osa.

Virrok võttis puhta paagi ja hakkas lähenema toobrile taltsa sammuga.

— Kas sööte seda suppi? küsisin, astudes ta juurde.

— Muidugi. Saan toitu ka väljast, midagi sooja vajab organism aga ikka. Ning harjunule see supp nii halb ei tundugi.

Ning ka mina sain paagi, mis seest tinutet vaskkauss.

Alati tunnud ma vastikust haigla ning kroonu toidu vastu. Pole ma sallind seda ametliku maiguga massile valmistet ihutoidust. Vaadeldes aga teiste aurava supi lusikatäisi, vajades oma külmavärinasis ihule sooja, võtsin paagi ning läksin vastiku sammuga saama oma osa, mille õigete portsjonite järgi valvas „supikuningas”.

Raske oli sellele mu esimesele supile ta sisu järgi anda nime. Lasksin hajameelselt lusikatäied läbi suu, kohusetundest toidu ning mu enda ihutarvete vastu.

Sõin teiste eeskujul ning muutusin rahulikumaks.

Ning mu mõtteilm hakkas hargnema, hakkasin omandama mõisteid ning muljeid oma ümbrusest ning teda sisustavaist inimesist.

Käisin ladus, kust sain aluskoti, padikoti, vaiba, käteräti ning padjapööri. Kõik jämekoesed ning ilustuseks vangla sinised templid.

Saabus õhtune ülelugemine, kus väristasid mu närvilisust vilehuiked. Rivistus teistega koos, kui astus taas sisse karmi ametliku sammuga abi ja kaks valvurit. Mul tundus vastik see vile käsk, sest olen palju kannatand selle tsiviliseerimata joone pärast endas, et vähimigi kui käsu laadi sõna või toon mu ajab keema, ärritab vastupanule. Olen igapidi püüdnud endale seletada selle joone absurdsust ning raskust, vaid risti hambail võin alistuda.

Virrok, kes seisis küünalsirgena mu lähedal, käed külgedel, luges näoilme mu mõtted. Vaatas mulle naeratades:

— See lihtne kasarmukord. Nii koheldakse ka sõdureid.

Ma jõin sel õhtul teed, avasin suu harvuks sõnuks. Jõin teed suurest mõlgiga kruusist, mille plekk oli paiguti rooste sööd. Suur orgaaniline väsimus vajutas mu liikmeid ning olin veel liiga võõraste muljete meelevallas.

Tähelepanu ärritas üks kambrielanik, kes ilmus alles teejoomise ajal. Töötavat kingsepatöökojas. Kõhna kitsaõlgse keha otsas oli suur sünge pää, mis kõike oma ümbrust näis vaatavat altkulmu.

Ta pilk peatus minul ning näis mind vaenlikult seiravat. Ta rüüpas teed pikkade sõõmudega ning matsutas hambutut suud iga rüüpe järel. Murdis oma leivaosa kätega, toppides seda maitsvalt suhu. Nägin, kuis küsis ta midagi naabrilt, pomisedes vastu. Ma taipasin pigem instinktiivselt kui lugesin ta huuleliigutustest: nende meister olevat rääkinud sellest „mõrtsukast”. Ning ta pilk keerles sügavasti kulmude all, peatudes ikka pahatahtlikult minul. Ning minu pilk ikka põlastava üleoluga tema omale vastu.

Ning siitpääle vaatab ta mind ikka mingi teadliku ning põhjendat vihatundega. Ta viibib aga meie kambris vähe, kasutades seda ainuüksi „magamistoana”. Hommikul vara lahkub ta töökambrisse, tulles säält õhtul vaid teejoomise ajaks. Ning igal õhtul siis tunnen ma end valvel ta pilkude ees, pareerides neid põlastusega. Tema silmad aga nõretavad vaenust. Tal on hambutu suu ning hambuline pilk, mõtlesin.

Õhtul, kui alla olime laskmas narisid, mida igaühe jaoks oli üks, ning seadmas asemele voodipesu, küsisin oma kõrvalnaril toimetavalt Virrokilt, kes on

see mees, kes tuli nii hilja töökojast ning praegu heitmas pikali vastasseina naridereal. Sattusid üksteise kõrvale kummalgi pool piki seina kaksteist nari.

— Ah see? On pisut veidrate vaadetega mees. Peab end ülal nagu ainuke õige ülekohtuste keskel. Istub vekslivõltsimise pärast, olevat aga süütu, ta oma kõne järgi.

Ma saatsin talle veel ühe pika pilgu otse ta pupilli, heitsin siis värsketele asemele, soovides Virrokile hääd und. Ideaalne tundus see ase mu väsind ihule, mis valutab veel eelmisöö paljast narilauast.

Kõlas rahuvile kuninglik käsk.

Kuna uneähmases erutuses olin veetnud pea terve selle päeva, põgenes täisuni ka tol ööl mu laugeid. Ning mõtted koondusid ükshaaval ülelugemise ümber, mis tundus mu inimsust valusalt haavavat. Püüdsin end suggereerida Virroki asjalikkusega. Väsi organismi jõuetu viha surus hambaid üksteisesse ning peod tõmbusid rusikaisse. Tõusin vihasööstus naril istuli. Õhetasin. Surusin enda taas tagasi vastu narilava, surusin rahulikuks oma mõtted mõistuse kämbلاغا. Haavat inimese oiged püüdis igalt narilt mu kõrv. Ärritus tõi aina uusi mõtteid, uni üha eemaldus, kuni häbi hakkas oma väikesest vihast paksude müüride ees.

Püüdsin taas sõrmetega värskemat õhuhingust akna läheduses. See karastab mind ses 24 lamava inimese hingetõmbusist üha paksenevas õhus.

Mõtted saalisid pääs:

— See paremasisuseid kambreid, kus tundub vastastikusel suhtumises seltsimehelikkust. Mulle meeldib,

et jätkati kõikjal tegevust, end minu tulekust segamata. Tagasihoit küsimusi hoidis igauks suus. Teadsidki juba minu asja. Keelule vaatamata osatakse ikkagi hankida värsked lehti.

Ohkasin pettunult:

— Liiga ausad ning harilikud näivad mu kaaslased. Lootsin leida midagi huvitavamat, ent selliseid mehi kohtad välisilmas kõikjal. Nad liiga mõistlikud, et olla huvitavad. Igav saab mul nendega... Oleksin ma ise mõistlik, kasutaksin selle kroonuaja enda kasvatuseks. Et õhtul narile heites võiksin lausuda lahkuvale päevale etteheiteta: olen elumõttele sammukese taas lähemal, olen harmoonilisele hinglelule taas astmekese lähemal. Kuis inimene suur ning väike ühtlasi. Ent üksinduses on inimene suurim, tugevaim, targim.

Kulus käest teinegi öö, mille tagajärjena painas mind järgneval päeval päävalu. Olin uinund vähekese vaid vastu hommikut, andes vabaks oma vaimu ihu kammitsaist. Ning juba läbis elav huige mu ebaleva une. Ning unes just nägin, et rongiga algasin matka lõunasse. Veduri vile viis mu kodulinnast. Ning läbi viinamägede läks rong pikka ning õige maad ligi, nii et vaguniaknaist ma haarsin käega kobaraid. Mu pilk just peatus püha Nepomuki paljasjalgsel kujul, kelle käte vahele inimeste usk ning soov oli asetand lillepärja... Mind tõmmati särgikäisest ning vaip tõusis mu päält. Avasin tõrksalt silmad — mu ümber ajasid inimesed jalgu vöödilisisse pükstesse.

Mu vaim ei jaksand jõuda veel ihu juurde. Äkki aga seisis tõsiümbrus järsus valguses. Teiste eeskujul hakkasin automaatselt ajama käsi ja jalgu riie-tesse, et rivistuda siis hommikuseks ülevaatuseks. Oleksin tahtnud langeda püha Nepomuki ette ning temaga kõnelda, sest armastan katoliku usku ning ta kõhnade ning haledate nägudega pühakuid. Kurku aga ründasid irriteerivad kõhatõmblused, ta pind tundus kare kui kuivusest kärisend, ning nohune nina tegi tõkkeid hingetõmmetele. Taipasin, miks aknaalune nari seisis rohkem tühi kui mõni teine.

Veetsin päeva, veelgi unesegase ning ähmase. Vaatasin endasse, sest niipalju isain mahti kangesta-vaist muljeist ning paineist. Ma ei suutnud leppida selle kroonukorruga. Kuidagi aitas seda kahandada asjaolu, et Virrok ja „vanapoiss” mu kutsusid palukese jagajaks.

Virrok on mulle tarvilik inimene. Tänuaga mäle-tan ta avitavaid samme. Ta isiku mõju on rahustav nagu väga väheseil. Ta on kindlasti harmooniline inimene, egas muidu ta silmade selge vaade mind ra-husta. Märkasin sel päeval, et tal üllatavalt ilusad hambad: tugevad, valged, tihedad. Kui vajutab ta oma hammaste võimsa kaare vangla kesisesse palu-kesse, kui oma alalise hää tujuga pureb seda maits-valt — ärkab isu ka minul.

Ning vanapoiss vürtsitab me söögiaegu oma palju-näind inimese seikluste jutustusega, noppides oma kogemusist näiteid. Eriti armastab ta rääkida nais-test — ning ta teeb seda teisiti kui muud siitmaja ala-lised ning ajutised elanikud. Neil teisel on naise vastu

mingi vastikus, üleolu, põlgus. Nad räägivad ta kuju röpaseks ja alatuks. Rõvedalt ning ropult keerleb jutt naise, selle armsaima kõneeseme ümber praeguses olukorras. Vajadus nagu tõmmata teda mutta, sõtkuda teda oma roppude sõnadega endast madalamale. Võib-olla sellest, et naise pärast siia suurem osa sattund. Või püütakse vajadust sugupoole järgi vaigistada selle röpase meetodiga. Meie „vanapoiss” aga on suur naiste austaja, kuigi pole õitsend naisekultus meie maal kunagi.

Armastan kuulata ta kõnelusi naisest, kellest ideaali ta pole kohand tervikuna ühes isikus: see tükeldet osadena mitmesse ning sellepärast ta vanapoisiks jäändki. Ning armastab jutustada, kus kohand ta naise ilusad silmad, mis vaatavad ta mälus edasi; taas teises kohand ilusa suu, mis sööbund meelde; ning mujal taas jumaliku nina, ning teises eraldi taas jalad ja käed. Hinge, mis peaks elustama seda mosaiikkuju naisest, seda pole ta eales otsind. Ta armastavat naisi, ent truu olla ei saavat. Ta on polügaamiline tüüp nagu mees kunagi, õige puhtal ning avalikul kujul.

— Olete naisemees? mult küsis.

— Olin, vastasin.

— Tubli, nii on õige. Naisi armastada võib, peabki, naisemeheelu teps mitte.

Ning ma lugesin oma mõtteid neile valjusti:

— Oma naist, kas ei piinand ma teda? Eks arvand ma isegi ennem ning ütelnud temalegi siiralt (loen siirust oma ainsaks tunnustetavaks vooruseks), eks ütelnud ma talle, et olemine minuga on raske.

Mul raske iseloom, mis ala piinab mind ennast ning igauht, kes mu lähedusse söandab astuda. Astun tuhat kord päevas teise jala pääle ning ta ägab valust mu tujude all. Ent ta söandas; egas mina pole süüdi, et uskus ta liiaks oma nõtra jõudu. Nüüd põeb ta meie kooselu haavu. Või parandand juba päevad need haavad, ning ta ootab vaid kohtuotsuse saabumist oma täieliseks lahutuseks?

Nad kuulasid mind päält ning mulle näis, et „vanapoiss” vaatas Virrokile tähendusrikkalt silma.

Ning peatselt ei tundund mulle see toit enam nii vastik, ning peagi ei tundund see elu enam nii väljakannatamatu oma sunniseikade poolest. Mulle oli alul vastumeelt just see, et need toimingud, mis inimese igapäevaelus libisevad nägematuiks, andes end tunda vaid puuduse korral — nüüd, siin, nõudsid valjult endale tähelepanu. Mõtted söögist-joogist olnud ikka mulle vastikud ning katkestasin kord tutvuse ühe muidu meeldiva preiliga, kel domineeris söögisedel esi-rinnas, armastades aina rääkida oma lemmiktoitudest.

Istun nüüd rahulikumalt juba trellakende ja tabade taga, suggereerides paratamatust endale. Sirutan oma keha trellidefiltril päikesele paista ning püüdnud sirutada ka hinge oma siinsele asemele. Valuga ta sirgub, päev-päevalt tuimenedes vaatab päält, kuis kaaslased võtavad suud täis sõimusõnu ning kirumisi, äigavad rusikaid ukse poole, ning klapi avanedes tõmbavad kukla õlgade vahele, suu venides vaevaseks naerukiratsuseks. Ent kambri aknast püüan lohutavalt päikesekiiri, otsin neid, mis paistavad tuhmund seintele, neil rippuvaile nariridadele ning korjuskah-

vatuile kükitavaile kogudele, kes tegevusetusest ning igatsuste asjatusest kurnat ja närvilised. Harjumus teeb inimesele maailmaelu võimalikuks, retušeerides segavaid jooni. Ükskõiksemalt sirgung nüüd üleluge-miseks, sest vastuhakuks olen liiga väsinud ja võimetu. On lahtumas see võõrasus mu seest, mis vallutas mu algpäevad. Seda tugevamalt püüavad musse pesa luua aga rahunemise pisikud, praegu paljale silmale veel nägematud.

Sirvisin täna oma kirju, mida saatsid mulle üks-kõiksed tuttavad mu siinolu algpäevil ning mis ärata-sid minus süngeid mõtteid. Need, kes mind eelõhtul veel ülistasid, pääle mu sotsiaalset isikut alandavat sündmust mind enam ei tunne: needsinatsed on naiiv-sed ning rumalate leerist. Taas teissuguseid, kelle inimlooma egoism rahuldub mulle üteldes lohutus-sõnu; lohutussõnu vajab lohutaja rohkem kui lohutetu. Mina aga, kelle üksik sündmus tõstnud välja elu hari-likust ringist — ei leia ma nende juurde enam teed.

Iga inimese näos kükitab egoismi lõust. Teeb ta „häd“, seegi harilikult lähtub egoismist, ning seda tehakse jämedalt ning haavavalt. Mis inimese eluta-het meelitavam, ta egoistlikku mõnutunnet rahulda-vam, kui näha oma läheduses teist surematu sädeme elustet olendit, kes tõmbund ise ning kelle pigistand elu enda vähimaisse dimensioonesse, kelle hing pugend oma argsemasse urkasse! Ning toredalt rahustav on segada oma lauseisse seda püha rahulolu, süüdistades teise saatust ning teda ennast haletsedes. Need tõnt-

sid pärimised ning haletsemised tõmbavad pingule mu närvid.

Mõtisklesin siis — mõtisklesin. Mõnele vastata oleksin võind, mõnele taas mitte. Ning tol ajal polnud mu kirjutamissagedus veel piirat nagu praegu. Et aga kõigisse suhtuda ühetasaselt, ühtki eelistamata — ei vastand ma ühelegi. Sest pooldan seda vanamoodi vaadet, et kõik inimesed on ühesugused. Nii katkestasingi kõik niidid, mis väljaspool neid ümbritsevaid müüre.

Mulle andis kergendust ning lohutust kaduda siia kindlasse paika nende massisuude kriiskavate sõnade käest, kuhu ei küüni välisilma puudutused ning kus lootsin leida ma rahu. Rahustavalt mõjuski see vanglapäeva kõikumata päevakord, pigistades mu isiku oma raudsesse prokrustesesängi, venitades ning vormides teda enda järgi, mis oli vahelgi väga valus. Jäi juba pähe see raudreegleis liikuv monotoonne päev. Sellele äratetakse vilega hommikul kell pool kuus, kuna kell üheksa me sirutume narile ning rahuvile annab uinamise käsu. Need üksikasjad mult tähelepanu enam ei nõua.

Kõval pingil istumine väsitab ning tüütab. Nii tuleb see alaline päeva manööver: istud pisut, siis tõused kontide rahustuseks üles ning jalutad mõne tiiru ümber laua, puutudes kõikjal vastu teisi, sest ruum meile kõigile liikumiseks liiga ahtake. Ning sellepärast laotasin ma ümmariku raudahju ning seina vahelisse nurka ühe pappkaane ning istun sääal nüüd vahel meelepärases orientaalses poosis, jalgade välisküljed vastu maad.

Teisile teeb lõbu see mu poos ning paaris karika-
tuuris ma jäädvustet rändavasse lauluvihku. Virrok
leidis selle olevat Buddha poosi, kellele see ta monumen-
taalsed mõtted olevat sisendandki. Küllap minagi
sääb „matil” kogut mõtteid õhtuti paberisse pistvat.

— Tõepoolest, teadlikult ma suurt Buddat kopee-
rima pole hakand, kui see töötab aga jäädavaid voorusi
— miks mitte püüda jõuda selle poosi teel ka ta voorus-
teni, vastasin naerdes.

Istudes sellises poosis, mis vaid harjunule pole
väsitav, kuulan kambris jutuajamisi ning sõnatur-
niire. Ning ise tundun ikka sellest eemal. „Vana-
poiss”, kel hääd tahtmist kõiki õpetada ning valada
värsket julgust südamesse, seisab vahel oraatorina
keset kambrit, žestikuleerides ning veenva häälega
kuulutades julma hävitust kõigele kidurale ning kõdu-
nevale, nõrgale ning võimetule: kes vilets — hukkugu,
see ta saatust. Kes tugev — hüppab üle igast elukraa-
vist ning ta sääreluud jäävad siiski terveks. Usu ise
ennast — ja sind usuvad teised. Aita ise ennast —
ja sind aitab terve maailm.

Sellised kõned vana merikaru suust karastavad
kuulajaid kui meriõhu värsked fontäänid, mis kiirga-
vad optimismi ning karsket tugevust.

Ning vaidlus viib vaidlejad kaugele maailma,
inspireerib nende leidlikkust, ning kerkivad terved
süsteemid noist mõttest.

Siin, nurgakeses ahju varjus, leidsin seinalt kus-
tuvad read, närviliste sõrmede kritseldet närvilisel
elupilgul. Ning siin seisab nõnda: „Oo, ärge kõnelge,
teie rautet müürid, teie õhkamistega vooderdet seinad,

ärge kõnelge kaebilejate viimaseid üleelamisi, kahklusi ja lootusi, millelt murrab varstine minut pää. Neis eksleb inimene kahlavail sammel ning eriti ründavad need surmaeelset hetke. Ärge kõnelge teie sest, ärge peletage inimeselt ta rahulolu igapäevaga ning ta elu-olemusega leppivat mõistust. Ärge kõnelge, te rautet seinad, ärge upitage inimest hullumeelsuse äärele. Ärge muutke ta heledaid ja tumedaid juukseid surnud halliks.”

Kes võis olla see, kes poetas need read varjulisele seinale? Oli see mõne saatusliku kohtuotsuse eel või järel? Mind kisub enda külge see väljendus.

Ons võimalik kõndida tundva südamega ning mõtleva ajuga ja hoida siiski tugeva peoga optimistlikku põhimõtet üle pessimismilaineis tulvava elusisu?..

Eks ole mu ihu praegune asendki mu siinse elu sümbol: kõik mu päevad kükitavad siin valutavi põlvi, muu parema asendi puudusel.

Täna veedan ma siin oma teist sünnipäeva. See on sama harilik päev teiste omataoliste seas, sest tema näivat erivust ei tea keegi siinseist. Mul valus vastu-meelsus selle päeva vastu, püüan teda unustada. Eriti suur oli, mäletan, vastikus, kui veetsin siin oma esimest sünnipäeva. Iga hetk oleks löönd mulle nagu otsaesisele juba mitu päeva enne: läheneb su 26. sünnipäev! Milleks selline sünnipäev ning milleks teda mälestada?.. Kuidagi piinlik on tema pärast. 26 korda teind maakera oma tiiru ümber päikese, astudes kanda sellele hetkele, mil sündisin mina, millest

kasu pole ühelegi pisikeselegi olendile, saati veel suurele maailmale. Asjata oli mu ema sünnitamisvalu mu pärast. Ta oleks võind kõrvaldada oma sisemusest selle elu loote — või kuidagi teisiti talle sulgeda teadlik tee ilmaellu. Pettuvad naised nagu kunstnikudki, taas aga toodavad uue lootusega nii ühed kui teised. Eks ole ju iga naise soov sünnitada ilma väärtinimene. Ükski ei taha ilmale tuua vääritut — ei ema ega kunstnik.

26 aastat tagasi tundis mu ema paisete vaevat ihu valusid minu maailmaelu pärast. Ta rase ihu oli sattund seks raskeks momendiks täis paiseid ning lähedased olevat sosistand salaja, et temast peatselt sündiv laps on küll nahata, nii haige ning kurbi aimusi sisendav oli mu ema vaevat ihu. Ning ta hing tundis hirmu ning õudu selle sünnitamise pärast — minu pärast! — mis tõotas olla kõigilt ennustusilt raske, sest see eelseisev raske tund lähenes talle ta 40. eluaastal. Sügava valuga andis siis enda ihust vabaks inimolendi, keda kattis, hoopis lootusile vastu, haruldaselt valge ning puhas nahk, mis otse silmatorkav vastsündinute seas. Iga aasta oma sünnipäeva lähemisel olen tuletand meelde oma ema kannatuslugu sel puhul.

Mälestised kangutavad tõrkosa ajakatte selt momendilt, ema aga on varisend ammugi põrmuks. Ning mõtlen praegu: egas temalgi ajalik elu olnud rõõmuks. Ka ta abielu maised päevad polnud talle õnneks. Oli mehest seitse aastat vanem, kuigi vähe oli saad märku sest vanadusvahest: kuidagi tundub abielusolevail aastate vahe kaduvat. Nagu aga selliseil korril hari-

likult, polnud mu isa truudus talle kuigi pidev. Palju piinlikke momente andis see kooselu mu emale. Ka mina oma sündimisega ajasin teda häbenema oma aastaid: ta oli delikaatne ning silmaviipelegi tundlik. Mäletan teda sageli istumas hämaras toas ning mälestised virgutasid mureseगत röömumõtteid ta hõbeniitidega küllastet pääs. Vara, väga vara oli muu-tund mu ema pää hõbevärviseks ning mingi sulav hõbeläige laotas end ka üle ta avara ning kõrge otsa-esise. See tundub pildilgi. Alla 30. ta oli olnud, kui hakkas küllastuma ta juus hõbedast. Nii mäletan teda vaid hõbepäisena. Mäletan: kui olin juba kaheksandat korda sünnipäevalaps, võttis ta mu enda juurde, ase-tades mu pääle oma pehme emakäe. See oli neidsinat-seid käsi, mis kiirgab endast rahustuskiiri ning sellise käe all kaotavad kõik halvad vaimud oma mõju inimes-es. Mäletan ta käte pehmust juba minu mähkimisel. Käsi mu pää pääl ning pilk eemal minevikumomendil ta lausus: „Kuis olin ma kaheksa aastat tagasi haige; oo, kuidas olin ometi haige.” Ning ta suudles mind siis eriti kiinduvalt. Ta sõnad langesid täpsaina mu mälestisse, kuigi nende mõte oli tol hetkel mulle hämar. Pelgaksin praegu talle vaadata otsa ning kuulda ta häält, mille kõla juba ainuüksi võlus südant. Nüüd, läbi eraldava igaviku, tundub tast mõtelda veelgi valu-sam. See pole küll enam valu, aastad selle läbi juba põletand. Lapsed tunduvad ikka süüdlasina vanemate ees, kes unistavad neisse täiusi. Inimene ise oma saatusele palvekirja ei ulata, küll aga vanemad teda sünnitades.

Need mõtted täitsid mu aju tänasel päeval, kui

istusin akna all ja vaatasin, kuis karm tuul kohtles lehtilangatavaid puid mu kaugel silmapiiril. Tundsin südames rõõmu: silm võttis veel kaugust ning ajjugi hakkas mõtteid. Ulgumas täna otse välisilm me akna taga. Vabas ilmas, säälpool müüre, mööduvad sünnihetked õnnesoovide ning lilleandide saatel. Keegi aga minu ümber ei tea, et see päev mulle märgit — ning ka väljas pole talle mälestajaid.

Siiski seisatles mu sünnihetk siin ruumis. Istusin, istusin, mõtlesin, mõtisklesin. Kadus ruum, kadus aeg, ainuüksi mu silmad, tundsin, kangestusid minevikumaid vahtides. Ning teadvusele enesest ärkasin alles, kuuldes üht kambrikaaslast vaikselt häälel ümisesvat (lauluhääl on kõvasti keelat): „Mu elupäev on raudne öö, mu taevast — kivivõlv, mu vabadus on sunnitöö, mu priius — vangipõlv.” Väljas lõõtsus aga tuul kaledale sügismaale vihma. Lõpuks paiskaski pihkudega vihmapisaraid vastu ruute, kuhu venisid nad pisaraiks piki aknapalgeid. Pea alati sadand mu sünnipäeval jahedat sügisvihma. Selle hämara üksluisuse vaatlusse kadundki mu mälestuspäevad. Puud kõhnakesed, peotäis kirjused lehti paljal oksal, raputlevad piisku: leinapuiks muutund siis kõik, muidu naeratelevadki puud. Piki selliseid ilmu kerind saatus mu elulõngasse aastasõlmi. Päevade tühisusest ning sisutusest heitsin igal sellisel hällipäeval süngi ma pettumustundega südames, kuigi pole lootusis ma olnud naiivne ning mu illusioonid ei erine palju igapäevast.

Nii mõeldes ning vaadates tundsin täna oma hinges ma suurt üksildust. Oleksin tahtnud, et oleks ol-

nud keegi, kellele saata oma selle päeva sisendet mõt-
ted ümbrikus, et nad mitte ei jääks olesklema vaid
mu päeviku lehele.

Olin oma mõtetega säälkohal, kui kõlas kambri-
kaaslase Maideri hääl mu kõrva juures:

— Kuulge, Orpus, kas te kirjutaksite mulle
kirja? Näete, sain kirja ühelt neilt, peab talle vas-
tama ning ettevaatlikult avaldama armastust.

Sel poisil on haruldaselt tore juus, kastanpruun,
tihe ning loomulikes kiharais. Ta ise on sest teadlik
ning hoopleb vahel, millised sõrmed kõik ta kiharais
nautivalt mängelnud.

Nüüdki tähendas vanapoiss:

— Äh, no millest need naised küll sinus hulluvad?
Ikka vaid su kiharaist! Nendega lõikad sa kergeid
loorbereid. Lühinägelised on naised, et kiharate all
ei oska nad märgata meest. Kannad naisesüdameid
kiharais kui trofeesid.

Ning selle inimese rahuldusega, kes korjab võite
ilmas oma vaevata, naeratas Maider, tõmmates pa-
rema käega üle kiharate. Ning ta tõmbas lahti oma
kaeluse, paljastas rinna, mis täis oli tätoveerit naise-
päid. Ta oli uhke neile tätoveeringuile. See polnud
tal esimene kord kuulda selliseid sõnu. Mina aga võt-
sin kirja ning hakkasin vastust kirjutama köögitüd-
ruk Elsale, kes paistis umbusklik Maideri tundeaval-
dusele. Poisil on võimalus kirjutada kaks korda kuus
ning nii püüab see omasteta poiss endale moonakotte.

Lugesin selle kohmakasisuse ning varesjalus
kriitseldet kirja läbi. Nende abitute ridade taga pais-

tis köögitüdruku punane ning krobe käsi ning selle ridade vahelt helkis õnnehaldav silm.

— See tuleb mu kätte parajal momendil, ütlesin. Võtsin paberi, pliatsi — ning ehtsa tundega kirjutasin läbielat, veenva ning tundepalangulise kirja vōhivōõrale köögitüdrukule, mis vallutaks küll skeptilisemagi südame. Lugesin läbi — olin kirjaga rahul.

Sel päeval, mis kuidagi sundis mõtteid endal peatuma, tundsin hinges nii palju asjatut õrnust, hellust: oleksin tahtnud olla kellelegi hää — ning et oleks old seda ka minule.

Tühjendasin oma tänase südame kirjasse. See mu oma süda, mis rabeles sel kirjapoognal, ning too köögitüdruk Elsa ta saab. Kas oskab too tüdruk teda hinnata, kelle vastu mul tundub pisut õrnustki?

Maidril oli kirjast hää meel, see ennustas talle „padajanni” — ning oma käega hakkas ta seda kirjutama ümber. Ma istusin ta läheduses ning pisukese kadedusega vaatlesin ta rõõmsaid silmi ning mõnulevat suud selle kirjutamisel.

Siiski tõstab mind täna mingi ülev meeleolu, võin nautida midagi puhtalt ning omakasutult. Ei ühtki halba ma selle kirjutamisega tee, loon õnnepilke mõlemaile: üks neist, ilmast eraldetu, tunneb rõõmu saamisest, teine, inimeste keskel või köögiaskeldusis, tunneb rõõmu andmisest, naudib oma elamusi ning veedab illusioones mõnegi tunni. Ning neid „sekretärikohuseid” täidan ju tasuta, vahel vaid pääsedes mõnest üldkohustisest, kas pōrandapesust või muust selsarnasest.

Meeleolu mul praegu hää kui ei ühelgi mu eelmi-

sel hällipäeval. Kell praegu võib olla vahest üksteist, sel kellaajal ma nägin ilmavalgust esimest korda.

Täna sain õnnesoovikirja vennalt sünnipäevaks, kuigi täna juba neljas päev sünnipäeva möödumisest ning kiri on posti pand õigel ajal. Ei tea kelle ametniku inimliku nõrkuse pärast see teel seisatus, sest juhtub seda vahelgi. Virrok, kes samutigi täna sai kirja, oli hirmus vihane, kuna leidis kõrvaliste allakriipsutusi naise lauseile ning hüüdmärke lisat lausete taha. Ent siiski ta silmad helendasid ja pildusid sädemeid stiilses näos. Sest naise kiri sisaldab ta kolmeteistaastase poja kohta häid andmeid, kes õppivat hästi ning võitnud spordi alal auhinna. Otse lapselikul rõõmusammul ta liikus täna me ümber, jagades oma isarõõmu vanapoisi ja minuga, pannes meiegi ette sellepärast need kirjaread.

Ent minagi olen täna meelespeetu ning tuju ülihääd. Mu vend küll kaugel, ent temale ma aadressind oma kirja iga kuu. Mis olen ma rasket ning valusat oma naise pärast üle eland — see on juba minevikus: kõik see oli juba lõpul enne minu siiasattumist. Too naine, kelle kuju iga uue päevaga mus kahaneb, kaob peatselt täiesti, sest lõigat me olemisniidid üksteisest. Mu'st kadund isegi need etteheitelised, mis torkisid vanasti mu südant. Ta isik astund mulle kainesse valgusse ning mu süda tõrgub mõtlemast temale sel eelil-taval toonil kui ennem.

Isa raputas mu endast lahti ning mu võõrasema juba isa soovil ei tule mind vaatama.

Vanapoiss arvab, et merimehe kutse on siiski ülem kõigist. Vaid harva, õige harva julgend tüdimus pugeda mu kutset irvitama. Too suur meri peletab kõik sidemed ning parandab kõik mandrihaavad. See alaline kõikuvus nii otseses kui kaudses mõttes saab lõpuks paratamatuks tarbeks. Teed tutvust kogu ilmaga ning nupid mälestisi igalt maailma lapilt.

Me sõnaraamatuharrastaja tõstis pää raamatult:

— Kui suur see merimeeste ilmatundmine on? Piirdub vaid sadamalinna- ning pummeldustega sadamakõrtsides. Tean küll merimehi ning nende ilmanägemist.

— Kahtlemata, kui ta ise sest elust muud pärida ei oska. Muidugi möödub see elu kahe äärmuspildi vahel. Mere laiade piirjoonte puhtaist sülelusist satuda sadamakõrtside lõbunaiste rämpaseisse sülelusisse, kes meid sadamas juba ootamas. Vastu meid võetakse — ära meid ei saadeta: valge rätiga ei viipa keegi meile sadamast „hüvasti”. Merimees ostab endale armastust vaid raha eest, talle pakutavad tundelõkked on kunstlikud, tingit kukru sisust. Vaja tunda merimehe elu merel, et aru saada ta „pummeldusist” sadamas. Kolm kuud merel on talutav maksimum.

Mina lugesin ette koha venna äsjasaad kirjast: „Taeva ja vee vahel läbi päevi-öid kannan töötundide karget väsimust kehas ning magan ööd unenägudeta. Karske merituul ala hellitlemas mu keha nende üksikute, karmide ning unistusteta kaaslaste keskel. Kindel maa on patuhellituste keskpaik...”

Mu vend on juba ehtis merimees, tugevamusklina, nägu mere õhust ning tuultest mehine ja kare. Ta

toongi kirjas on mehine, karge, karestund ses alalises meesseltskonnas.

Armastame üksteist vennaga, kuigi me arenend aastais kokku puutund vaid kirja teel ning kaks korda isiklikult, kui juhtus ta kodumaale. Ikka on see midagi muud — kui muude inimeste vahel — olla ühe isa-ema lapsed, võrsuda ühiseist oludest, omada ühiseid lapsepõlvemälestisi kasvuaastaist.

Tunnen tarvet tugevama elusisu järgi ning venna kirjad kaugusest külvavad alati rahuldamatuse liigahutusi mu hinge põhja.

Vähe olen tundnud tarvet lugeda mulle kirjutet kirja teist korda. Venna kirju loen siin aga taas ning taas. Tunnen otse mingit naiselikku unistustarvet selle venna vastu.

Me vana võlvialune näib heledam, kujutlused hüplevad, lootuskiirtest oreoolid pääs, ning vabanemispäev tundub valusalt oodet hetkeks. Neis südame videvikutundides heitleb alati tume heledaga ning meeolu ulatab võidu kord ühele, kord teisele.

Ning elaks veel mu ema, kel oli emasüda kõigi vastu, kes teelt libastund ning kelle elupind komistavalt künklik, ta armastaks mind nüüd eksalteeritult, kaitseks mind kõikjal. See oleks mulle alandav. Usun pigem, mu ema astuks tänavaid püsti päi ning sulet suuga ega kommenteeriks mu hinge ükskõikseile uudishimulisile.

Virrok täitis täna kõik vangi vajalised sammud erilise kerguse ning meelehääga. Ning õhtul, heites seljast riideid, ütles mulle naril:

— Taas üks päev vabadusele lähemal. Mu tore

poeg! Ons teil aimu, mis tähendab isa rõõm poja üle?

— No ta on midagi kahtlemata suuremat kui rõõm enda üle.

— See on õige.

Ning rahulik naeratus lehvis ta huulil.

Selle päeva sisuga ma taas lõpul.

Võtan tänasel õhtul jälle pliiatsi, et selle tõmme-
test piki pakkimispaberi nelinurki vabaneda sest su-
ruvast monotoonsusest. Puistan osakese seda enesest
eemale ning südamelgi kergem.

See päevade monotoonsus hakkab tegema mulle
liiga. Veedan päevi, mille väliseks vahelduseks vaid
lõunasupp kapsa, herne, kartuli või tindikalaga. Ning
need päevad, mis üksteisele kõik kaksikud, hüpnoti-
seerivad unne. Mõtlen vahel: kas ei võiks need päe-
vad inimest tappa? Inkvisitsiooni piinakaristus, kus
ükshaaval tilgutati veetilku ikka samale kohale lagi-
pääle, tõi surma. Mulle tundub, nagu oleks iga uus
päev siin uus eelmisega sarnanev tilk külma vett mu
lagipääle. Niisugune närvitsus kulutab ihu ja hinge
tagavarust rohkem kui mõni vapustav sündmus vä-
lisilmas.

Me tänasel 20-minutisel jalutuskäigul oli õu po-
rine ööde ja päevade sügisvihmadest.

Õuele kummuval taeval rullus tõelisi pilvi, ent
needki libisesid pikka ning loiult, nagu oleks neilgi
igav tühjus ümber. Kuigi nad värvitud, näisid nad
siiski liiga värvieredad mu valgusargadele silmadele,
vangla alalisest hämarusest üha enam tuhmistuvaile.

Ning sääligi liigume paaris, küünalsirged ning sügavasti hingates. Täidame sääligi kroonu käsuraamatu paragrahvi.

Jalutleme harilikult ennelõunati, kui lubab ilm. Täna jalutlesin koos „vanapoisiga”, kes meie värvi-tule taevale vastandina maalis lõunamaa selgesinalist taevast ning musta ööd. Ning tahaksin minagi kord lebada taeva all, mis sügav lõunamaisest sinast ning kaduda unne lõunamaises pimeduses. Meie öid ei lase aga pimeneda tuima kuma levitav ümmarik elektrilamp võlvlaes. Ning nii kaob meie silmist ööpäeva vaheldus.

Õhtuti niriseb häáli väljast, kui vaikib meie asula tervikuna. Mõnigi igatseva kevade- või suveõhtu suupilliheli, mõni grammofoni röögatatus või lõõtspilli lai kääksatus. Ning kõigis siiaküündivais helides kajastub rutt, leivaraha, ihupiin, südamevalu, unistustarve — kõike seda põeb inimhing piki päeva hommikust õhtuni, ühest aastaajast teise.

See siin on koht, kus olevikuviive ei sallita, nende kiiret kadu vaid ihaletakse ning nende sisu ignoreeritakse. Siin mäletsetakse minevikku ning kihutetakse lootustiivul tulevikuteile. Tunnen aga, kuis mu mälu nõrgeneb päevades, mis ei vajuta tallele ühtki mõjusat momenti. Ning nägemine kaotab ikka enam oma endisest teravusest siia alalisse painavasse pimedikku, kus päevavalgust hämardamas trellid, õhtusi tunde aga vaotamas ühetasaseks väikeküünlaline elektrilamp. Kiirgab ta me videvikku vaevu niivõrt valgust, et märkame üksteise kogusid üldises hämaruses. Sõormeid aga urgitseb see hõngude mehaaniline segu, mida

sisaldab paarikümne inimorganismi töö-, söögi- ning magamistuba ühtlasi. Ning vahel, kui nende igapäevatingimuste tõttu mõni organism oma normaalseilt ter- viseradadelt vääratub, võiks end soovida ninatuks.

Kõigest ent haavavam see iga sammu piiramine ning jälgimine, kus ühelgi liigutusel ei maksa oma initsiatiiv, kus saadetakse sind paratamatulgi tarbel ning sedagi salgakaupa koos: üksindust ei raasugi! Ning seda kuis ometi vajaksin!

Kaotasin selle Ariadne ulatet niidiotsakese läbi mu süngete päevade, mida hoian päeviku näol. Ni- melt olin oma viimaste nädalate päevikulehtede peit- misega liiga hooletu ning me igakuisel otsingul nad konfiskeeriti. Kahju, on vaid ähmaseid, juba päevade täistallat jälgi jätnud meelde mõni värvikas unelm sunniasula „valgest” ööst. Need unelmad ise aga kadund mu vähepidavast mäletamisvõimest.

Raskeimalt talut puudusi mu praeguses elus — et ma üksinda ei saa veeta ühtki hetke. Ning vajaksin kas paar tundigi päevas täielikku ümbrusele sulet enesesviibimist. Üksikut kambrit peetakse muide rän- gaks karistuseks. Mõni ei kannata seda kogunisti välja. Ühe keskealise tapja soovile, saada paigutat üksikusse kambrisse, tuldi vastu, kolmandal päeval palus ta taas teiste hulka. Košmaarid olla kiusand. Veri muutub siin nõrgaks, araks, mis vesise vedeli- kuna niriseb soonis ning ei soenda. See on arusaa- dav. Hõõru aga alati oma isikut 24 inimese stagnee- ruvas jõugus. Virrok ning „vanapoiss” — nende

gruppi ma kuulun, ent neilgi on pikemaks ajaks vähe ütelda uut. Ikka samad õpetused, kõned, näited. Nagu näha, pole siin selliseid inimesi, keda kooselupäevad ei ammutaks tühjaks. Need on enamalt inimesed, kelle näodki ütlevad kõik ära esimesele pilgule. Ning vähe, üpris vähe sünnib elulevirgutavat ning mõtetraputavat neis müüres.

Praegu nende külm-rõskete müüride vahel, ajal, mil välisilmas veel harilik õhtu, meil aga juba vaikimasunnit öö, saavad elu mu mälestuselamused.

Meil oli täna õhtul teed juues jutt inimese iseloomust ning kuritegudest. Räägiti tapjaist. Eriti vastikul toonil mäletses hambutu suuga oma sõnu, too tusane mees kingsepatöökojast. Paljud töid näiteid nendega ühes istund vangest-mõrtsukaist, kellest suurim osa olnud pahema käe mehed. Kas on tõesti sel tapmisega mingi salaihendus, on selles midagi saatuslikku? Siinses kambris olen mina ainuke tapja. Kõik teised niisama ülelõõmiste, raharaiskamiste ning muude seaduse vastu eksimiste pärast siin. Ning näib: kõigil tundub pisut üleolu „tapja” vastu, vaadates talle pisukese põlgusega. Arutelles tapjaist, tundsin instinktiivselt mõnd pilku üle minu libisevat — mul tundus piinlik. Tean, olen näolt õige tõmmu ning kõhn, kust punastus vaevu märgatav. Kuid tundsin verd endale palavalt nirisevat näkku. Nii rääkisid need, kelle iga kogu räägib mingist puudusest, mida vääränd siinne elu. Siin kopsu- ning maksahaigeid, neeru- ning südamehaigeid, reumapõdejaid — ning muid haigusi saab igaüks siit kaasvarana manu. Ning tunnen: nendegi kaaslaste seas olen ma ihuüks. Üks

hingitsev päev langeb teisele lisaks, mind kuid teisile lähendamata. Kõik nad kenad inimesed, toetudes ühe jalaga välisilma huvidesse, teisega püsidel siit-elu pinnal. Loevad, õpivad, mängivad kaarte ning mallet, vaidlevad ning vahel ka kisuvad, loevad päevi vabaduseni ning vargsi õhkavadki — päevade pikkusega ollakse hädas.

Ning näen end täna ma poisikesena, vastupidiste joonte keerises.

Nutsin kord lapsena poole päeva, et mööduvat lonkurit pilkasid ja matkisid teised lapsed. Vanake ei pöörand sellele tähelepanu, ta suu oli sõnatu ning pilk oli endast eemal. Mul hakkas tast kahju, tahtsin hüvitada oma kaaslaste tegu. Jooksin ta juurde, haarsin ta käe, mis kõva ning vaevat oli kepi alalisest vaotusest. Surusin sellele külmast ning korratust kasmisest karestund käeseljale oma lapsehuuled. Märkasin vanakeses ainuüksi hämmastust — ning jooksin juba tagasi, ta imestund silmi enam vaatamata. Teised lapsed osalt hämmastusest, osalt liiga kiire aja tõttu — ei jõudnud minu suhtes veel seisukohta vallata. See jäigi neil pooleli, sest tõttasid kohe seda emadele jutustama. Minu ema aga hoiatati: see eksalteerit inimsustunne minus olevat haiglane ning nõrkade närvide tingit.

Emasilitas pääd mul sõnatult ning neis emalikes silitusis tundus rääkivat poolehoid. Emajuuresolu mõjus musse ikka leevendavalt, rahustavalt: tema hinges näis kõik kirkav ning ta ilmavaade tuges harmooniale. Too sõnatu moment viis mind temale veelgi lähemale, nagu lähendab inimesi ühise saladuse kaas-

teadmine, sõnatu mõistmine. Lihtsamgi ütlus teise inimese kohta, põlastav ning naeruvääriv, viis mu pisaraisse. Tundsin aga siis juba oma sisemuse salatumal aluspõhjal tundeid liikvel, mis ihkasid hävitada, panna vait kõik teisitimõtledjad (ent ei arvestand, et need on samasugused inimesed). Ning vahel andsingi sest hävitamishoost teisiti märku kui pigistet pihkudega ning surut suuga. Ning ma raputasin teist, haarates teda tugevasti, kes oli kutsund mus valla kõik vihavaimud. Oli aga rappund teise keha ning lödisend mulle vastu vihasurut vaade — lakkas mus vihavõim, tundus piinlik enesest ning lahkusin ruttu tuppa.

Juhtus kordi, kus teistele abi tuli nende pooldajailt. Siis sain tunda oma vastaste viharusikaid oma seljal ning kogu kehal. Ei rääkind sellest ma iialgi ning salakesi paranesid mu sinised muhud, vahetasid nahka mu maraskil ihulapid, sest nägijaid me võitlusile harilikult ei juhtund, mis algasid pea alati maja hoovil, oma haripunkti ning lõpu saavutasid aga hoovitagusel juurviljaaial. Mu ema oli siis juba lahkund mu elust ning tema tühjale kohale polnud täitjat.

Üha kasvas kaaslasid viha minu vastu ning ka vanemait inimesilt oli kuulda: ma olevat õel ning tige poiss, kes toime tuleks oma fenomenaalses õelushoos teise tapmisegagi, — ning hoiateti teisi lapsi minu eest. Kuis sulab see aga lapsehingega ühte ning tõstab vahel pärastiseski eas oma pääd. Raske on harjuda uue arvamusega enesest, üpris raske. Manitsusi ma suuremaid sellepärast ei saand, sest isal ja võõrasemal kulus aeg enestele. Majanaiste kaebuste pärast sain paar kord isalt pekka. Armastasin aga inimest oma

pisukese käsitusega elust, nagu ema oli mind õpetand ning ise eeskujul andnud; armastasin seda inimsust, mida nii üpris vähe tundus olevat mu julmis ning kahjurõõmsais kaaslasis — ning minus eneses. Ning ma olin siis aasta kaheteistkümnene.

Kord, tulles koolist, tahtsin võtta otsema kodutee üle juurviljaaia, kuhu satuti pisukese kõvera põiktänavana kaudu, kus leidsin tapet mehe uudishimuliste jõugus, kuna mõrtsukas pani säält jooksuma. Purskusin nutma, rutates jooksupalu teise tänavasse.

Sain tõrelda kodus isalt, sain tõrelda võõrasemalt, et mu närvid olevat liiga lõdvad igale tühisele nähtusele. Minule polnud see nähtus mitte tühine, andis mõtteainet mu päevile kui öile. Vaikisin kuid ega püüdnud oma arvamusi enam avaldada, vanemaile näisin nüüd anduvat ainuüksi õppetükele: mul polnud ümber ühtki mõistjat.

Välja olid uurind selle juhtumuse mu tigidad kaaslased, kes juba kaua otsides polnud leidnud mulle läbilöövat sõimunime. Nüüd oli keegi neist lausund tabavalt selle kohase: Pauliine. Ning siit pääle kuulsingi ebateadlikust mürgist nõretavalt lastehuililt hõiget: Pauliine. Millist valmistas see neile lõbu eriti suveõhtuil, kui linna alevikuosades kombeks koguneda hoovivärvavaisse, juhtusin ma olema nähtaval, kajas kõik-sugu häälevariatsioonid mu ees kui ka taga: Pauliine. See haavas mind mu poisikese mehisustunde hellemasse paika. Vaevu suutsin siin valitseda pisaraid, sammudes siiski vabalt mööda ning püsti päi. Vahel läksin otse meelega neist mitu kordagi mööda, et end harjutada selle haavustundega. Ning leidsin vahel

oma huulilt verepisaraid, mida olin sinna hammustand. Mulle oli rõhuv see üleolu, see ühistunne selle jõugu keskel, mis liitis ta üheks vaenuliseks massiks minu vastu.

Kolisime varsti selt tänavalt, jäid maha mu tige-
dad kaaslased, kelle eemalolust ma hingasin vabalt. Möödub aeg, unub kõik. Unuvad inimesed, kellele oldud hää, unuvad ka need, kellele oldud halb. Üksiku mälestusvinena minevikust väristab see vahel mu halli igapäeva nagu kõhn suitsuvine töolisbarakkide korstnaist, mis paistavad me aknaist. Igas ühises ruumikoondises leidub inimesile kaaslasi tihti halbu, tihe-
mini häid, kõige enam aga neid, kes pole hääd ega halvad.

Täna pean magama minema tühja kõhuga, mis krooksub ning koriseb. Ei piirand oma raha mitte küllalt ökonoomselt. Nüüd lõpul see, kuni vend taas saadab. Tühi kõht teeb inimese pahuraks, närviliseks. Siinse toiduga peaks ikka tundma tühja kõhtu, kui raha poleks kõrvaltostmiseks.

Ning eriti oli tunda see täna, pühapäeval, mis meil „padajanni” päev. Kel vähegi välisilmas lähedasi — need valguvad vangla ukse taha pikaks sabaks, kus moonakottidega ootavad sisselaskmist. Maiden parem käsi jalutles täna tal ühtlugu mööda kiharaid, mis väljendab ta erilist mõnu ning rahulolu. Ta käis kõnevõre taga, vist muidugi rääkimas Elsaga.

Oma kõikvõitja isiku enesetundes korjas välja ta

värviliste ilustistega mustast läikivast vitskorvist võitüki, karbi kilu, millesse oli teht auk ning nuusutet, kas ei lehka säält piiritust. Leidus rosinasaia ning vorsti. Tugevas enesetundes ta ladus nad välja valvuri käest. Siis hakkas ta sööma kilu ühes pääga, riputades teda sõrmede vahelt suhu. Vaatasin endas ta isukat ning aplat söömist, vastikus tõusis sellise õgimise vastu: kilud kadusid üksteise järele, pääd ees, ta suuauku.

— Orpus, peaksite tulema täna mulle külaliseks. Võlgnen teile tänu Elsakese helduse eest. Kutsun teid.

— Tänan, laususin rahulikult ning lahkelt. — Pole täna mul isu raasugi. Vastik otse on söömine. Olen praegusel perioodil üksnes vaim.

Tõmbusin istudes hästi kõverasse, surudes küünarnukid vastu kõhtu, et ta valju krooksumist lämmatada.

Maider tegi aga oma täiele kõhule motsiooni, käies ümber laua, ümisedes lauluviisi ning tõmmates parema käega üle kuningliku kahupää.

Vaatlesin teiste isukate suude tegevust ning mõtlesin: „Kuis maine päev minust praegu eemal!”

Esimene olin ma täna astuma värske viha lõhnaga täidet sooja sauna tsementpõrandale. Ning meeoleu oli sellest hää ja ülev. Sest võidu püütakse jõuda sauna, ning see esimesena jõudmine on pisuke elujõu väljendus vangile, mida seadustäht ei kirjuta küll ette, ei keela aga ka mitte. Nii muutuvad sauna eel kõik habesuudki poisikesiks, vallatusammuseiks. Välisilmas oli aga saunaskäimine mulle vastik, vastikud need saunakuumuses pundund kehad ning inimrasva too-

res lehk. Vastik ikka mulle olnud, kus must ihu koorub lahti oma lehkavast tupest.

Ootame harilikult põnevusega koridoris, pambukesed kaenlas, kuni sammume välja kahekümnemehelelise jõuguna vangla väravast sauna poole, mis mõnikümmend sammu eemal. Vangla värava ette jõudes käib vali vile, sest saun kui ka tee, mida mööda sinna sammume, on ümbritset relvastet valvureist, kes vile käsul tõmbavad püssid laskevalmis. See autee aga meid ei sega, sest harjub inimene lõppeks ka vile ning püssiga.

See vähene kakskümmend minutit kasutetakse ruttu, mõtteta, akrobaatliku väledusega heidetakse riided seljast. Minul harilikult nõöbid juba ennem lahti, kingil paelad valla, sokid sõlmit lahti. Ning saunas pean dialoogi oma ihuga ning vaatlen ümber ma kehade galeriid. Vaatlen neid hingetempleid nautiva ning hindava silmaga. Imetlen alati siis inimese ihu ning vaatan elu salapäraseile seadusile silma. Imetlen seda elu kellegi suurt kätetööd, kelle ülesandel näib valmind inimene nii harmooniliseks ning otsarbekohaselt ehitetuks. Ning armastan ka oma ihu, mis tundub mulle võrratult kallis ning kadedus tõuseb vaklade vastu, kes ta kord pärivad.

Virrok, kes puhtalt ning korralikult võtab iga toimingut, on ka siin eeskuju oma ihukesta haljastusega. Pöördus minugi poole:

— Mis mõtted libisevad teil aju pinnal, sellise nautiva pehmusega oma puusi hõõrudes?

— Ei midagi muud, kui et üpris rõõmustun, et mu hing on kehastund ihhu. Olen õppind armastama

oma ihu alles siinses saunas. Kirikus peab armastama hinge, saunas aga ihu.

Pesime Virrokiga üksteise selga. Virrok ütles:

— Teil on karakteristlik selg. Tas tundub jonnakust ning alistumatust. Ta on habras. Murdub, ent paindlikult ei kooldu.

— Eks ole iga kübeke inimihu küljes karakteristlik?.. Näete, Virrok, neid selgi me kaaslasil. Kõik kannavad nad oma kõhnul ribide reljeefsusil mingit alistusmärki, kooldumist praeguse päevakorra järgi. On nad tõmmud või heledad, prisked või kõhnad, kõik nad on märgit. Vanglapäeva pitsat neil pääl nagu me pesulgi... .

Ümber auru sees askeldas palavuses punaseid ja tursund kehi, enamalt kõhnu, vangla toidul kahvatund ning lahjund. Ning neid liigub kui rändavaid pilte. Meie kambri meestest vähe tätoveerit. Maideri ihu pälvib mitmetigi mu tunnustust. Ta on sale, kerge, paindlik ning soe-tõmmu. Naudinguga jälgin ta liigutusi. Aga ta rinnad, käsivarred ning kõht on täis alasti naisi ning naisepäid. Teised teavad kõnelda, et ta iga naise, kellega olnud tal tutvus, lasknud oma ihule igaveseks mälestuseks jäädvustada. „Vanapoisil” on rindadel eksootilised linnud ning puulehed, laevad ja üks pärismaalasest-tüdruku pää.

Üks selline paradeeris täna me hulgas, lihav ning lõtv. Ristisin ta endas apiseks, sest tuletas meelde mulle egiptuse püha härga. Ning ta kõnnakuga olen näind ma loomaaias sammuvat zeebrat. Ta asuvat üksikkambris, nagu kuulsin teisilt. Ta iseloom, millele hädaohtlikuks abiks ta suur kehajõud, ei luba teda

viibida teiste hulgas. Ta täitumatu auahnus ning tahe olla kõikjal esimene, viivat ta vahel vägivallale teiste üle. Ta olevat paisand põrandale noore poisi, kes malmängus olnud temast üle, ning tagund ta jalgadega siniseks.

Selle suure ning võimsate lihastega keha tuharale oli tikit naeruäratav pilt, pääle muude porno-graafiliste kujutiste üle kogu keha. Ühele tuharale oli maalit kass löögivalmis käpaga, teisele — hiir, ning mehe raskekaalulise keha liikudes sai imelik mäng: kass lõi käpaga — hiir kadus „auku”, taas ilmus ta — ja nõnda igal tuseda keha zeebrasammul. Kassil varitsev iha suurte vurrude taga ning ümra-rais salakavalais silmis saagikindel ilme, hiir argade, vilgaste silmadega ning pikk rõngas saba augustki ikka väljas.

See võimsa ihuga mees käis juba vihtlemas ning astus just lavaastmeid, kapp paremas käes. Ning alla jõudes tormas ootamata Maideri kallale, kes aimamata paha hõõrus nuustikuga hoolsalt üle selja. Ta on meie kambris suuremaid hoolitsejaid oma välimuse eest ning armund pilguga mõnuleb ta saunas oma ihuliikmete kallal. „Apis” lõi kapaga serviti Maiderile pähe, ent õigel ajal tõmbas see pää tagasi ning kapp langes ta paremale kõrvale, kust nirises vereriba kaela mööda alla.

— Kas sa, kurat, Elsale veel kirjutad? Mangud veel moonakotte? mõirgas ta, pääletungi püüdes uenedada. Ent Maider äigas talle kapatäie pea tulist vett, mille tagajärjel libastus suur ning tüse kogu märjal põrandal oleva kapa otsa, kaotades tasakaalu, ning

langedes põrandale paiskas ümber mõned kapad, mis kappade peremehed viis kirumisele. Ikka on meil neid, kes pesevad põrandal istudes, kus avaram ning vabam. Ta langes kõhuli, ent ka siin äratas see palju naeru kahjurõõmsaist kõridest: kass lõi käpaga — ning hiir tundus tal nüüd käes.

Maider seisis väikese haavat poisina, katsudes pahema käega verist kõrva ning kaevates valu. Pää oli tal täiesti jäänd puutumata, tänu ta tihedale käharrale juuksele, mida armastavad sõrmitseda naised ning mida silus armastavalt ta parem sale käsi...

Teised olid kaunis rahulikud, sest on ju saun „arvete õiendamise” harilik koht. Kord, kui käisin ses saunas oma esimesi abituid käike ning kus vaevu jõudsin end kahekümne minutiga pesta üle, nägin, kuis löödi lõhki ühe väikese jässaka mehe ümmarik pää, mis oli juba lagipäält paljas ning mida pärjana raamisid hõredad mustad juuksed. Ta vajus alistunult kõssi ning kõik olid ta löömisega päri, sest ta olevat kaevand teistele ning kandnud ülemusele ühiseid saladusi.

Pesin end tänagi hoolega, kuni sõrme alla veerattades enam ühtki rullikest ei kogunend. Kahandab aga seda puhtustunnet uus, puhtuselt kahtlane pesu. Praegugi sügeleb mul selg, särgi hoolsale otsimisele vaatamata.

„Apis” jäi saunast väljumisel viimaseks ning pidi kandma kotti, kuhu kogut kõikide must pesu. Ning kergesuised kaaslased lasksid irvitavaid märkusi ta pihta, mis pani ta vere keema, ent ometigi polnud võimalik reageerida.

Pesu kleepus ihu külge. See on harilik nähtus sügisel ning talvel, et ise tuleb vastsaad pesu oma ihu-soojusega kuivatada.

Väljas taas ülelugemine — ning rändasime oma valvurite palistet teed läbi vangla väravasse, kuiv piitsutatav tuul üle roosatavate, puhaste palete. Möödas vesised ja märjad sügisepäevad Kõvaks tõmbund maakamar kõmises me sammude all. Külmläheb õige kõvaks, külmalilled õitsesid juba me hommikusel aknal.

Nüüd, talvele lähenedes, tunduvad me rõsked seinad isegi paremad kui neil kevade- ning sügisepäevil, kus ahju ei köeta ning rõskus tahab otse uimastada. Köet ahju ümber on nüüd ikka salgake vöödilisi kuubi ning sääli see päev veedetaksegi. Eemaltvaatajale see veider vaatepilt: longivad täied töövõimsad mehed mööda kambrit, tusk huulte ümber ning ükskõiksus olemises, või konutavad sooja õhku püüdes ümber ahju — milleks?..

Sain minagi täna oma saunajärgsele ihule mõnusa koha köet ahju ääres. Ning saunast tulles on mul alati ümbrus nii muinasjutuline ning fantastiline. Saunas, kus kõik liigub, küürib raskes aurus, vihisevad vihad ning punduvad kehad, eriti aga see kehade hääolu tundub nii fantastiline. Praeguste kaaslaste ihu oleks nagu astraalne, nad seda inimloomalikkude lehkade ei hingata. Ning ka kambris mulle tunduvad siis kõik need inimolendid, vöödilised kuubed end liigutavad, nii ebareaalsed kaebemüüride varjus, kus tühimusega maadelnud enne neid lõputa arv omataolisi. Ning nad katavad välisilmalt neis pesitsevaid haigeid mõttekuje

ning püüavad minuteile tõmmata selga elumõtte rüüd. Paljugi ilusat ning tervet noorusaega kaob viletsate päevade kiiruga, tulevikupilti tänulikku jälge jätmata. Nagu aeg selleks olekski, et teda kaotada.

Rahuvile just praegu lõikas päeva ajakangalt. Saun mu väsitand, sirutun narile ning uinun. Hääd und, Andreas!

Libisend taas nädalaid mu päevikulehile jälgi jätmata. Jõudnud üle me jõulupühist ning uus aastanumber meil kodune. Sellest viimasest meil eriti igaüks rõõmus. Maailmal nüüd väljaski argiilme, ning nädala kaugusel me ka palavikuliselt oodet pidupäevast — vabariigi aastapäevast. Kuulasime saalis (olin valitute seas) ülema kõnet vabariigi arenemisest, selle sammude jõudsusest, kuulasime oma laulukoori ning orkestri ettekandeid — päev ilmselt erinev teiste seas.

Möödas see kauaoodet amnestiapäev, nagu möödub iga muugi asi siin lõplikus patuses maailmas. Õnn naeratas meie kambris vaid Virrokile. Ning temale see ära kuluski, perekonnainimene, naine-lapsed ootamas ning süda siingi kogu aeg kahestund, elades alati kaasa lähedaste samme. Ruumikaugelt, ent südame lähedalt saatis ta omaste samme. Vanapoiss, keda piinab tüdimus siinsete päevade pärast ning kelle vabadustund lööb käesoleva aasta mais, andis palve sisse, ent tagajärjeta.

Virroki nägu helkis kärsitus seletet rõõmus, naeratus tuksles üle kogu keha. Ent ka vanapoiss sam-

mus kambrisse naeratleva iseteadvusega, nagu oleks vabadussõna temalgi põues. Keegi ei uskund ta eitava vastust.

Kostis hüüeid: — Pomm! — pomm! — Nägu läigib sul vabadusrõõmust!

— Korralik inimene on alati rõõmus. See juba mu saatuseks märgit suunurkade abil, mis kipuvad ülapoole. Ent allapoole suunurkadega inimesed on ala pahurad, nagu näiteks me seltsimees Orpus. Vaja vaid väike reparatsioon suunurkades — ning naeratlev saatust ongi käes. See nüüdsel igasugu füüsilise reparatsiooni võimalusel üpris kerge.

Veelgi ei ust. Vanapoiss pani keeletargale ette kihla vedada, kes oli kohe valmis. Kahe naela priimateevorsti pääle kinniteti kihlvedu, sest merekaru on üpris maias ning suure söögiisuga. Tõendab selle isu olevat pärand oma emalt, kes teda kandes omand täitmatut söögiisu.

Täna, kui asi faktiliselt kõigil selge, muretses keeletark kihlveos kaotet kaks naela teevorsti. Ning vanapoiss sõi seda paljalt, maitstva suuga, seletades suutäite vahel selle kummalise maailma tarku asju ning lõpetas maitstva söömingu lohutava konstateringuga:

— Pole ilmas halba hääta. Ei saand küll vabadust, sain aga kaks naela värsket ning parimat teevorsti. Ning inimene ei tohi mitte olla tänamatu.

Virrok lahkus meilt eile alles, sest tal oli veel viis päeva istuda aresti. Ta oli üliõnnelik. Oma asjade kogumine ning pakkimine oli hoos juba ammu enne pääsemispäeva. Ning teisedki polnud kitsid oma abi-

pakkumisega. Ning see ülejäänd aeg möödus tal õnnelikus pääs ja südames.

Tunnen kaasa ta rõõmule, kuigi kahju tast oli lahkuda. Oleme koos jagand kesist vanglapalukest, leevendand ta mul mõndagi abitut sammu ning nüüd, kus ta puudub, tunnen eriti selle hää seltsilise väärtust. Tasugu talle ta hädust edaspidine elu, hellitagu ta teda.

Kui jõudis tund, sirutasime käed kõik sõbralikuks jumalagajätkuks. Kaasa anti talle ülesandeid, paludes teha teda omastele visiite, anda elava suusõnaga edasi mõnd soovi ning lausuda lohutav sõna.

Kui sirutasin kurva naeratusega käe tugevaks pigistuseks, lausus Virrok:

— Aga teil, kas toimetada pole teil välisilmas tõesti midagi?

— Ei, tänan. Elage õige hästi!

Ning ta läks. Läks lõpetama oma katkestet elu, jätkama teda säält tükilt edasi, kus ta tal saatuslikul hetkel jäi pooleli. Ning siiski läheb ta teda jätkama muudet inimesena. Paar aastat siinses maailmas ei jää inimloomule mõjuta.

Püüan neid tiivustet jalul lahkujaid vaadeldes elada sisse oma enese lahkumishetke. Usun, ei tiivusta lootus minu siit eemalduvaid samme mitte nii kui nende elujätkamisele ruttavate ühiskonnaliikmete omi.

Vanapoiss lausus mulle täna õhtul, kui jõime kahekesi koos teed ning tuletasime meelde oma lahkunud kaaslast, kujutelles ta praegusi samme välisilmas:

— Mul ikka selline mulje teid vaadeldes, et te ei

mõista elus mõnuleda. Olete kogu aja istund kõval puutoolil, selg sirgena vastu ta puust seljatuge ning jalad korralikult enda ees. Te pole tema mõnus leband ega ta vahutavaisse laineisse kastund.

Võib-olla on tal õigus. Ehk olen tõesti istund kogu oma elu sirgelt ning võõralt saatuse puutoolil (on neid, kelle toolid on polsterdet) ning vaadelnud viisaka pilguga elu rahulikke ja rahutuid laineveeretlusi... võib-olla.

Kas pole see sellest tingit, et kasvand ma üles varase surmateadvusega. Olen oodand teda ustavalt, kuna igapäevne reaalelu sammund vaikselt üle mu päevist — ning mu pikk kogu kõlgub ikka siin, ilmaruumis.

Olen täna uues kambris uute saatusosaliste hulgas.

Esinesin üleviimissooviga ise. Need viimased päevad elasin närvekulutavas rahutus meeolus. Kuidagi on mulle kõik see, mis puutub inimesse ning ta eluasemesse, äärmiselt vastik ning lehkav. Tahaksin avarusisse kastuda puhastuseks, kus ei lehkaks inimese järgi ega tuleks mu sõõrmeisse ta elamute mitmesugulisi hõngusid, mis mulle üpris jälgid.

Mu viimane öö eelmises kambris oli ka vist vastikumaid kõigist seniolnuist. Uinusin pea ühel ajal rahuvilega, kesköö paiku aga virgusin unest oma nari-naabri oigamise pääle. Ei ärgand mina küll üksi, tõusis teisigi naridel istuli. Vastik, jube tunne haaras südant. Tundus, asun iniml o o m a d e g a ühises tal-
lis, igal eraldi latter. Musta ihu ning musta pesu

haisu lehkab mu ümber, kui algab õhtuti naride ülesseadmine. Ei taha ega taha mu haistmine sellega harjuda. Nüüd urgitses haisudest küllastet paks õhk mu ninasõorme kallas. Ühel naril rögistas läkastavas kõhas elatand teeröövel. Meist paar nari eemalt aga tegi tee mu sõormeisse haisu paks juga. See oli üks kuivetu ning nõrga kõhuga noormees, kelle õnnetu seedimine ei kannata rukkileiba. Et aga muud meil pole igapäevaseks leivaks — siis oli selle kaaslasega alaline häda. Tal oli endal ütlemata piinlik selle puuduse pärast. Teiste pilkeid ja kirumisi võttis allaheitlikult vastu, ütlemata midagi, isegi elades vaenus oma nõrga seedimisorganiga.

Jäin sel ööl lahtisilmi lebama pea hommikuni ning mul pole elus midagi tundund sellest vastikumat. See õhk mu ümber ägas miasmide all ning ma oigasin vastikusest.

Ning miks ma säält endisest kambrist lahkusin, ning miks mu meeleolu nii vastikusest oli lõhkemas — seks andis põhjuse tunaeilne õhtu teejoomise ajal. Juba alul kohe panin tähele, kuis too tusane mees kingsepatöökojast mind altkulmu vahtis. Ning kogu me kooselu aja ühes kambris pole me temaga sõnakestki rääkind. On vahel selliseid instinktiivseid suhtumisi, kus juba esimesest pilgust sugeneb mingi vastikustunne, ilma näilise põhjuseta. Seesugune näis ka selle mehe suhtumine minusse.

Taas jutu tee juures olles naisest ning abielust, ütlesin ka mina jutu sekka, et milline naine see enam mehest-sunnitöolisest hoolib. Ning seadus ulatabki siin talle lahkelt käe lahtisaamaks — abielulahutu-

seks. Nüüd aga minu rääkides peatas too vanamees oma hambulise pilgu minule, pani käest isegi teekruusi ning lausus sisisevast hambutust suust:

— Mõrtsukas!

Selline väljaaste oli üllatuseks kogu kambrile, kõige enam küll minule enesele. Olin võimetu sõnaks kui teoks. Kõik ju siia sattund süü pärast, igaihe nõder tegu ta paigutand karistuseks siia majja. Tundsin mingit närust süütunnet selle mehe ees. Parimaks läbisaamaks ühises kambri on kaaslaste hää arvamus ikka tähtis. Ning kuidas veetagi vaenuga lõppu need ühised päevad!

Kui olime naril, kuhu heitsin rahutuse visklustega sisemuses ning kui rahuvile oli kuulutand meile sõnatu öö — ei jõudnud ma end enam pidada. Ikka kergitas miski mu sisemuses, ning kui arvasin veel eraldavat mu näilise vaenlase rahulikke, kõike juhtunut mokeerivaid rahulikke hingetõmbeid, ei jõudnud hoida ma end enam. Õieti oli ju selle kõhna ning hambutu mehe eriti kadestatav omadus, et ta oskas uinuda täpsal kroonutunnil ning veeta segamatus unes terve öö. Või olenes see sellest, et ta päev läbi tööd tegi, rammestades keha, või oli see tema „süütu istumine” talle pehmeks pääpadjaks?

Need teise rahulikud ning läbi nohuse nina kiunatavad hingetõmbed mind irriteerisid. Tõusin narilt viha puretuna, lähenesin kambri üldises vaikuses naride vastasreale. Enamalt juba oldi uinumisel, mõni vaid käänis veel unetuses külgi. Lõin külge oma haavajale, et teda äratada — ning siis lõin teda vastu kumbagi palet. Lõin talle vastu ta habemetüügastest

karemaid palgeid — ning sellest reageeringust rahunesin. Mõni uudishimuline silm vaid vaatles vaiba ääre alt mu tegevust, mees ise aga muheles sarkastilisil suunurgil. Midagi muud kroonuöö vaikust ei segand, mille korda valvas väheküünlaline elektrilamp kõrges võlvlaes ning paiguti segas veel vaikust ühe kaaslase kare külmetusköha. Ei juhtund mu tegu kuulma valvur, kes jalutles piki tühja ning vaikset koridori kõmiseval tondisammul, lastes unisel pilgul vahel libiseda läbi vaateklapi. Ning ma uinusin lõpuks rahulikult — kuni hommikuse äratusvileni.

Kui kamber oli kohendund öisist tagajärjest — palus kambrikaaslane enne töökotta minekut andeks oma haavamissõna. Ütles seda mingi iroonilise muhelusega näol, hambuline pilk laugude peidus. Tundsin ning teadsin: ta täidab vaid vanglatraditsiooni, mis seda nõuab. Ta suu tegi seda nõudliku kombe pärast, ta süda oli hoopis sest eemal. See tundus mulle uue irvitusena.

Traditsiooni tõttu oleks ta pidand esinema üleviimispalvega, mina aga ennetasin tema.

Tulin siia alles enne ülelugemist veidi, nii omandada mingit üldpilku veel kõigest pole saand ning rääkida ammugi mitte. Inimesi arvult vähem, tasapinnalt aga eelmistega sarnased.

Peatus varsti mu pilk ühel üllataval näol. Keegi väga noor mees, laps võib öelda, istus laua ääres, pää käe najal ning vaatas välja. See on laps, kes valmind looja inspiratsiooni hetkel. Ta kisub pilgu endale, ent rahustab seda ühtlasi. Ta näojooned on korralikud ning midagi ei jäta nad nõudlikumalegi vaa-

tajale soovida. Suure armastusega näib olevat viimisteld iga jooneke ta näos. Ta on šataän, siniste silmadega sügavais koopais, mille seis pisut mongooliliselt viltu, säält kiirgab selge ning sinine siseilm. Mu hariliku arvamuse vastu meeldivad ta sinised silmad. Ning üle nende silmade laskub otsaesine avar, kõrge ning mõttekirgas. Ta nina on väike, ent ilusa kүүruga ning annab näole uhke ilme. Ta tundeline, kahvatu, ent hästivormit suu on pisut ava ning selle vahelt paistavad hambad — väikesed, tihedad, säravad. Tema kuju meelitaks mõtteid uueks ülemlauluks, see surelik kuju oleks põlistust väärt. Puhas ning peen on ka käsi, millele toetus see haruldane pää.

Mul tekkis küsimus, teda vaadeldes:

— Inimlaps, milliseilt vanemait oled pärandand küll sina oma maise kuju! Tas tundub sünnipärast puhtust, mis puhastab ka iga temale vaatajat. Tema on harmooniline tervik, kelle olemasolust peaks olema igal hää meel.

Ta juurde läks vanem mees, õrnalt puudutas teda õlast ja küsis:

— Noh, poju, miks nii mõttes?

Ta pööras pää ja naeratas:

— Niisama.

Ning varsti kõlas ukse vahelt: — Valvel.

Seistes teistega ühises reas, sähvisid pääs mul mõtted: millist süütegu paigutada selle puhta otsaesise taha? Ta delikaatne ning korralik väliskuju peaks peitma sama korralikku ning rahulikku siseelu. Tihtigi see elus konstateeritav. Üht Milo Veenust ei

oska kujutella muidu kui üpris harmoonilisena ning rahulikuna.

Õhtul hälbis mu tähelepanu „pojult” teisale, sest kambrisse astus poisikeseohtu noormees, sitke ning sihvaka kasvuga, lausudes lõbusalt: „Õhtust, saksad!” Ning temaga ühes näis tulevat tubli annus lõbu. Temagi köitis mu tähelepanu ning teejoomise ajal teda silmitsesin kogu aeg. Tema nägu otse irriteerib oma korralagedusega, see anarhia on otse üllatav. See ärritab tahtmist parandada ning õiendada. Tundub, nagu oleks materjali ta näoks vähe olnud, nagu oleks taevane rätsep rätsepalaualt langend restidest ning servadest ta hingele hakand kesta vormima. Mulle meeldib aga ta uljas sale kogu, ta nina uljas joon ning ta sädemeid lööv vaim.

Pääle teejoomist astus too noormees minu ette, vaatas mulle otsa, haaras kummagi käega ühest palgest kinni — ning kõlas näugujate kisklemise kirklik ragin. Suurepäraselt matkis ta kassihäält. Ta vaatas seda mõju, sirutas siis mulle käe ning ütles:

— Minu nimi on Boris Tang.

— Andreas Orpus.

— Ilus nimi, vastas ta sellele väga loomutruu seltsimehelikkusega — Mulle on see jüngrinimi Andreas ikka meeldind, juba mu usuõpetustundide päevilt. Teie üle olen ma lehest lugend. Ma käin paberossikarpe tegemas. Sääl oli meil töötoas üks tõeline kass ning see alati kohkus, kui matkisin näugumist. Mina ronin aga juba varsti narile. Hääd und uues kambris!

Ning hakkasidki inimesed narisid seadma. Minu narile, mis minu imestuseks, üllatuseks sattus taas

akna alla, oli naabriks noor nägu paksu helepruuni habeme raamis. Silmad on tal helesinised ning suu haruldaset punane. Muidu näib aga nii verevaene näovärvilt ja kõhnake kogult. Ta parem silm on ka lault sinine, tumesinine. See osutab kindlasti kaklustagajärgi, mõtlesin, mõnes kambris on sellised kaklused õige tavalised nähtused. Ning nüüd, oma kotti kohendand ning riideid seljast heites, teeb mu nari-naaber sedasama, vaadates mulle otsa virila naeratusega, lausudes:

— Ons aimu teil sest elust siin ning neist inimesist?

Minu vastusele, et pisut vahest on, sest „istund” ma juba üle aasta, ta vastas:

— Te vaatate kogu aeg „laternat” mu paremal silmal. Te mõte on õige: see on kaklusel auga saad... Eh-he-he!

Ning nüüd narile heites jätkab ta jutustust endast, katkestades taas:

— Kas teil pole muljet, et oleme kuski laatsaretis, lebame kõik ühesuguste haigeina õhukese kroonuvaiba all ning haigeravitsejad vaatavad meid klapist?

— Mulje võib tõepoolest tekkida selline, möönsin.

Ning ta jutustas mulle (Eenok on ta nimi), et ta alles hiljuti sinna üle tood. Teised olevat naernud ta kirjutisi, mida ta vahel oma tarbeks väljendavat paberil ning siis, kuulajate tarviduse pärast, lugevat ette ka teistele. Sääl olevat teised teda irvitand, tema aga, kes olevat selle eluga läind juba nii närviliseks, läind teistega käsitsi kokku.

— Tuleb teil sageli selliseid kaklusi? küsisin.

— Kaunis sageli, aga nüüd võtsin ette mitte kordagi kakelda. Kui olin veel noor vang (ma istun nüüd juba kolmat korda — eh-he-he), siis kargasin valvureile kallale. Kord peksti mind nii, et olin verine nende käes...

Kõlas rahuvile.

Mu narinaaber lõi käega:

— Mina nende viledest ning seadusist üldse suu-remat ei hooli...

Ma palusin teda vähemalt häält madaldada, et teisi ei segaks.

— Egas keegi selle vile käsul ikka kohe uinu...

Ning ta jätkas:

— Mul on õige virn juba täiskirjutet vihke. Annaksin teile lugeda... Need teised siin millestki tõsi-semast aru ei saa. Kui aga on midagi kergemat, lõbusamat neile lugeda — siis nad on valmis kuulama küll... Kas teil on suur haridus?

— Jätsin pooleli ülikooli.

— No jaa. Mul see pääpuudus, et pole haridust. Mul vaevu algkooli haridus. See on mu saatus... Eh-he-he! Keegi ei tohiks hoobelda ei oma hariduse ega voorustega. Miks on osa inimesi vabaduses? Sest et see „saatus” pole upitand nende teele sellist kungast, kust ülesaam keeruline. Neid pole taband mingi keeruline hingeelu ega olukorra asend. Minule näib, et ilmas polegi vooruslikke inimesi. Nende voorus pü-sib vaid kiusatuste puudusel. Kui mul on nälg käes, iseloomus istub uhkus, mis ei luba kerjata ning tean päälegi, et kerjamisest elupäevade pikendamiseks ei piisa, loodusest aga kaasa ant eluinstinkt, alalhoiu-

instinkt, mis pelgab enesetapmist, mis pean ma siis tegema? Õelge... Siis võtan käsile vahendid, mis vajalised mu elujätkamiseks — julguse, osavuse, oskuse. Et siia müüride vahele sattuda, selleks vaja ikka nupukust... Eh-he-he! Ning — ma tegin vale- raha. Selle patuse teguviisi tõttu mul teiega au ongi mõtteid vahetada. Riik teeb paragrahvid, mida ma ei respektind, ent minu eladatahtmine õigustab seda mitterespektimist. Ning seda eluinstinkti ju praegu eriti kultiveeritakse, et tõuseks rahva arv ning riik lõikaks sest oma kasu — eh-he-he! Jehoovagi ju õn- nistas Aabramit sellega, et tema sugu pidi saama kui liiva mere ääres. Selle eluinstinkti tõttu ju meiegi siin naridel võime lebada ning ilmaasju arutella...

Ta naerus oli midagi plikaitsitust, ent ka kogenu kahjurõõmu ning kaastunnet. Ning midagi jubedat sisaldavad ta helesinised silmad ning ta suu küllastet puna.

Ta jäi vait. Mõtlesin, ta uinub. Sääl kergitas taas pääd, vaatas minu poole:

— Näete, teie olete harit ning olnud kõrges ametis, sattusite aga ometigi siia... Eh-he-he! Mina olen diplomita inimene, teen pattu oma pühast rumalusest — eks rumalus ole ju ikka püha? — Harit inimene peaks aga oskama astuda rööpail, mida tõmbavad ette talle seadused.

Parastav helk läikis ta sinisilmis. Siis näis aga minu unustavat ning varsti lebas vaikselt naril.

Vaatasin ringi enne uinumist, kus magab „poju”, nagu näikse teda üldiselt nimetatavat. Ta lebas vastasrea naril ning narinaaber kohendas talle vaipa.

— Paaž hoolitseb südamedaami eest, tähendas pilkavalt keegi meie rea narilt.

— Ära ütle nõnda, sõitles teda teine, — eks armasta teda meist igäüks. Ning pöördudes minule: — Saate teda tundma — armastate teda samutigi.

— Teda sunnib armastama juba esimene pilk, vastasin. Ning mul oli suur tung hoiduda tema lähedusse. Meeleldi tahaksin olla tema narinaaber, kuulda ta hingamist enda kõrval ning silmi avades võtta tema kuju oma pilku.

Boris Tangi pää rippus padjal tahapoole ning ta ebauhtlasist ninasõõrmeist kuuldus väikest norinat. Ka asub tal üks silm kõrgemal kui teine ning selle kõrgema silma laug tundub tõmblevat.

Täna õhtul, uuesti asetades paberi raamatule oma ette, lebades naril ning oodates rahuvilet, heitsid mõnedki mulle imestund pilke. Eenok, mu narinaaber, vaatas imestusest ümmarail silmil:

— Teie kirjutate ka midagi? Tohiksin küsida, mida nimelt?

— Niisama vahel meeleolu tasakaaluks...

Olen mõnega pisut rääkind. „Pojuga” (nimetan teda nõnda, kuis kutsub teda kamber) juba rääkisin. Ta näib vaikne ning endaette, on vastutulelik ning pole kellelegi pahanduseks. Erilise meeldivuse ta rääkimisele annab ta s-tähe pehme hääldamine. Ta näib aga närviline ning pikemast kõnest löövad ta kõhnad põsed punetama. Kardan, et ta kopsud pole terved

ning ta vaene on „istund” juba kaks aastat, tõepoolest aga pole istund ta ühtki tundi: ta on kaevand ühtlugu edasi ning ta ema teind tema pärast palju asjatuid ning alandavaid käike. See kibestab ning närvendab veelgi enam. Ta on tolliasjanduse pärast siin. Palju istub ju selle süü pärast siin noori ning „poju” olevat vist teiste ohver, kes osavalt süü veeretasiid nooruke-sele (ta siiski kahekümnekolmeaastane, vanem kui ma arvasin). Ning ta karistus on liiga suur — „hoiatu-seks” teisile noorile ning kergemeelseile inimlapsile.

Ma seadsin täna „poju” kaelust paremini kinni. Ta kael on üpris pehme kui siid, ning mu sõrmeotsad mäletavad ühtlugu seda puudutust.

Boris Tang on samutigi noor, minust aasta võrra noorem, ning kuus aastat tal juba „istut”. Sõdurina lasknud ta maha ohvitseri ning sai sunnitööle elu-ajaks. Eelmisel 24.-l lühendati see 15-aastaseks sun-nitööks. Ta loodab veelgi lühendust, on optimistlik ja elujõuline noormees, selge ning kaine pilguga ilma-ellu. Lõbus on ta ning suu täis naljasõnu. Seletab, et valvab hommikuti hoolega, et parema jala paneks esimesena põrandale ning parema käega pühib näolt kõik halbade mõtete öised jäljed.

Mõistlik näib olevat üks neljakümnene mees, Härms ta nimi. Tugev ning tüse eluhuviline inimene, kõrgel ning kadestetaval kohal olnud välisilmas. Kolme tütre isa, kelle kasvatuse pärast ta isasüda ühtlugu mures. Ta näib olevat kambrile tujutekitajaks hoo-litsusega oma tervise eest, kuna ta kõneluski keerleb rohkem haiguste regioonis. Pole mina millestki hoo-lind vähem kui tervisest ning olen pilgand neid, kes

seda teevad. Nüüd, siin, hakkan juba pisut seda mõistma, et inimesed hoiavad oma ihumasinat liiga rutulise kulumise eest. Oleksin seot minagi Härmsi kombel perekonnaga — küllap püüaksin minagi hoida tervist ruineerumisest. Viibib ta ju ühtlugu mõtetega väliselu ning omaste küljes.

Ning siis tuli õhtul minuga jutlema mees, nimega Reino, kes töötab mehaanikatöökojas. Ta on kõhn, mingi haiglaselt niiske kahvatu näoga, niiskete kätega. Pehme nina ümbruses peeni tedretähti ning juus punakas. Hääl jõuetult pehme ning kahe esihamba puudumisel ta naeratus pehme, lapselik.

Ta jutustas mulle oma möödud ööl näht uninägu. Olevat näind unes väikese kirstu, õige väikese, umbes 120 sm pika. Ning säääl olevat lamand munk, kelle pikkus umbes 180 sm. Keha pikkus ning kirstu pikkus ei ühtund, ent ometigi näis kirst talle paras. Kogu päeva olevat ta sellest mõelnud, ent selgusele jõudmata.

Ütlesin, et unes oleme lahti mingist kainest kontrollivast meelest ning sellepärast on säääl fantastilisi võimalusi.

Ta lahkus mu juurest vastasolevale naridereale. Rahuldamatuna, nagu tundus mulle.

Reino kummaline uninägu lahtus mu ajust, sest kummutusin endasse ning leidsin samutigi kummalise tõsiasja. Olen jõudnud sesse mind inimese juures alati vastumeelselt puudutavasse omadusse näos: naeratamas vaid huuled, silmi aga vaotamas sügav liikumatu tõsidus. Ei puuduta mu suu naeratusvirved mu sisemust. Olen jäänd tõsisemaks, eluprill muutund

tumedamaks. Mõtted ümbrusest kaugel, kuigi silmad seda fikseerivad.

Ei tea, tunnevad seda tõsidust kõik siinviibijad. Mina tunnen, see on minu elus midagi, millest säälpoolgi vangipiire ma vabalt toimida ei suudaks.

Meil on siin üks joonistuskalduvustega noormees, kes praegu ametis oma autoportreega. Laskis endale tuua seks otstarbeks lihtsa peegli, lihvimata klaasiga, jooned annab aga edasi moonutamata. Nii vaatame ka meie, teised, ses peeglis oma näojooni, mis virildund ning kõhnund siinseis oludes. Seisin täna minuti oma tõmmu kõhna näo ees, põsenukid kus punduvad esile ning virildund suu kus närviliselt sulet. Kuid lohutusin sest, et selle näo üle polnud veel laotund see korjuse õudne ning ühtlasi nagu kaastunnet anuv kahvatus, mis katab rohkem aastaid siin veetnute nägusid.

Kuulsin tänagi taas arutlust: peta, valeta, võltsi, tapa, ent nii, et sisse ei kuku. Osavusetuid karistab seaduse karm käsi. Ning tulevikus töötab igauks olla osavam. See siin on vaid interneerimisasutis, mitte parandusasukis, nagu harilikult mõeldakse. Koolis jäeti meid poistena „istuma“, kas muutusime paremaks? Elu on pannud nüüd siia meid „istuma“, kas paraneme?

Tõsinemine oleneb meis kahtlemata sellest, et siin on inimesel aega viibida omaenese juures, viibida elunähtuste juures püsivamalt kui muus maailmas seks mahti. Hajutavaid põhjusi on välisilmas liiaks. Nii aga, mõeldes, kerkiks nagu mingi lävi, ei saa nagu oma olemuse tervikuga anduda sellesse, millesse ennem.

See on midagi ilmutise taolist, midagi sektantide ärkamise sarnast. Eks selline võiks olla hingeline seisukord, mis inimesest teeb prohveti. Prohvetiks saadakse harilikult pääle kõrveüksindust, kus inimene muu ilma segamata on viibind omaenese tervikuga maailma olemuse keskpaigas.

Ei usu, et naeraks mu süda kunagi kaasa mu huultele, nende harmoonia on maet siia mornidesse müüresse. Tung täielise üksinduse järgi ei anna mulle rahu, ta närvendab ning irriteerib mind valulevaks ning virisevaks punktikeseks, mis lõpeb nagu iga punktikegi — iseendasse.

Veetsin täna taas oma 20 minutit vanglaõuel. Kevad on tunda õhus, maas ning taevas, kevad tunda inimeses ning loomas. Kevad algamas oma sigitusmängu, tundub õhus juba erootilisi hõngusid ning inimeste silmis lööb leegitsema loom. Armastuse ning viha vetes kahlavad inimsüdamed ning ümbruses himutsetakse. Alateadlik himu hõõgub inimese suunurkadest, laiutab ta pupille ning poeb liigutussisse.

Kõndisime küünalsirgeina piki vanglaõue sigimatut pinda. Liikusime ikka paarikaupa, hingates aeg-ajalt sügavasti. Mina seda küünalsirgust sellepärastki juba ei saa saavutada, et mu kogu on pisut ettepoole kalduv, õlanukid ette kooldund ning rind sisse langend. Nii hoidun paratamata pisut vimmas. Ning ka praegused päevad pole selleks, et mu kumerat kuju muuta sirgeks.

Kevadist märga läigatab õuekivel ning kõhn mul-

lakord, mis vahib sula lume vahelt, imeb himuka suuga päikest, et pigistada enda pinnast pikki ning veretuid kummelivarsi, mida nopivad vahel salamahti mõned vangid oma õhtuse ning hommikuse teevee maitseks. Müürid me ümber on rõskusest rasedad, õhkuvad otse jahedat niiskust. Ilm aga on siiski kevadine — ning inimhingele pole see mitte ükskõik.

Vahid longivad, päikeses pilutades karme silmi, nagu laisad kerberid me läheduses, valvates me ihu ning hinge väravaid. Ning närbumas olen merede kaugusest. Just täna sain kirja vennalt, mis õhkub veel värskust ning soolaselt-karastavat ookeanihin-gust, mis kannab eneses veel ookeaniavaruste laiü jooni. Pääle nende kirjade ei ulata mulle välisilm midagi. Pole mul isiklikke kokkusaamu kellegagi, ei eruta mus väliselu ärkvele keegi muu, ei liigu midagi mu päevisse ega öisse unistusiks.

Istusin akna all kogu pärastlõunase aja, pingutades kujutlusi; ei leidu ses ümbruses aga ühtki täppe-kest mere avaraist väljust. Karastava merehõngu asemel kandus tuulega mu sõõrmeisse, mis varitsesid puhast õhku avat akna ees, vaid vanglataguse tänava töölisbarakkide keedekartuli, soolasilgu ning sibula lehka, mis tõmbund oli keerdu kevadisse õhku.

Vaatasin jalutlevat valvurit müüri ääres. Edasi-tagasi käis ta, püss käes. Temagi tüdind sest alati-sest ühe pisukese maalapi tallamisest. Igav elukutse ning tüütu, ei ärata millegagi oma vastu huvi ega armastust. Ning igav oli ka selle alati väsimata jalutleva mehe nägu. Ühe pilguga vaata ta üle ning sisse, ava ta iseloom ning ta huvita, tööpäeva orjav elu. Ta

ilmest tundub, et tal on kodus kena naine ning lapsigi tal. Ta samm on ootamatuseni kärsitu.

Mõtlesin: kui vaadata inimesele — tunneb ta seda varsti. Fikseerisin toda minu saatuse valvajad, mu sammude isandat. Rahutuse tõmblused näisid moonutavat ta jooni, ta pilk vaatas enda ümber otsivalt. Hoidsin silmad tugevasti ta näol — lõpuks tõstis ta pää ning kohtas minu pilgu. Kohe asus seadusekarumus ta kulmude vahele ning ta tegi pääga tõrjuva liigutuse.

Lahkusin akna alt, asetusin nurga poole taburetile. Tundsime igavust. Päev venis pikaks käte vahele. Läksin ühe grupi juurde ning mängisin oma trumpi. Kaotasin, sest mängisin huvita. Raske tundus päeva vedada ta loomulikku lõppu.

Kunas lõpeb see liha laiskus ning mõtete pillerkaaritamine.

Taas mõtlesin kevadesse: loodus valmistamas suurt tunnetepilgarit. Ning tõusis äkki tahtmine teha midagi ogarat ning pururumalat, millesse ei poeks peitu ühtki mõttekillukest. Mõtlemine on närune inimvaimu funktsioon. Mis on mõte, kõrvutades inimsüdame kevadtantsuga? Kus on kõik käsk ning prohvetid sellisel kevadetunnil, kui päikesevalguses juba tundub sooja ning elu. Olen paelut loodusest müüride vahel, kuna mu lihane vend kaugel Okeaanial, mõnel romantilise ning igatseva nimega saarel. Sellisel päeval ei tohiks olla valu ega vaeva, kerjamist ega kurtmist.

Kord poisikesena möödusin puiestee pingist, kus

istus kerjus. Ta tõusis püsti mu lähenemisel ning võttis pääst takerdud ja kulund-karvalise läkiläki. Päev oli aga samasugune esimesi päikese kevadeteri pilduv nagu tänanegi. Mul polnud tasu talle anda selle oma inimsuse alandamise eest minu ette, — ning jooksin koju, silmis kerjuse alandliku küüruga inimsus. Veetsin päevapoole suutäit söömata ning kurva hingega: närune näis söömine inimhinge suurte kõverduste kõrval, mis ajab inimese tänavale päätoidust paluma. Vaatasin nägijail silmil, kuis inimuhkus ta sisemusse kägarasse tõmbus, kuis ta tõmbles vastikusvärinais ning kuis ta tegi häält. Valus oli vaadata seda kägardund inimtunnet ligimese südamesopis, milline pilt kajastus mu järgmisöö rahutusse unnegi. Ning nägin unes, kuis igavik suudles puhtaks selle inimsuse otsaesist ning kuis tõmbas ta tema sirgeks. Selliseid söögipäeva vägistet hingi kohtasin vahelgi oma sammude ees, ning mõnigi kord pidin astuma neist üle. Harvul korral juhtus, et sain alandusele tasu anda anniga.

Oh neidki vangielu vägistet hingi mu ümber!

Olin hell igale hingele. Peitus see aga liiga sügaval tõusikulise tõntsi keha lihavuses või muude egoistliku mina hilpude kattes — tegin ma ta ümber vastikusest tiiru, teda õhuruumi ignoreerides. Või kui olin ärritetavas meeleolus — otsisin talle oma põlguse otsest demonstratsiooni. Sellise tõusiku veri tõigi mu siia.

Siin olen ma selleks, et õppida nägema i g a s inimeses i n i m e s t, kui lihava keha peitu ta pugendki poleks. Tundes kirgliku meelega ühes ta inimsust, ei

tundnud ma seda teises. Kas tunnen küllalt mu kaas-
inimesis ma inimest?

Muidu aga koondus välisilm liiga kirkaiks pildeks
mu kujutlusellu, mis oli segamas mu momendinau-
disklust, mu elu idüllitsust, mu hetkede rahu hilise-
maski eas. Eksalteerit poisike pistis ikkagi päeva-
dest pää ning kandis mu välja rahulikest viivudest.
Pilk fikseeris piiritlematust, nägu oli õhkumisel ning
huuled poolavat. Mu juuksed peatusid korratuiks sal-
kudeks mu otsaesisel, kleepudes kujutluste tekitet pa-
lavushigisse. Mul polnud leevendajat ega rahustavat
kätt. Nüüd olen tervem, olen kainem.

Millest teised inimlapsed ei ärrituks — ärritun
ma äärmusse; kus teisi veaks hetk enesest välja —
püsin ma külmana, ükski verelible mus ei liigahtugi.
Seesuguseks loond mind mu esivanemad, loodus ning
too saatuse salatun ning mõistmatun osa, mis kaas-
tegev iga üksiku inimhinge arenemisel. Ning sellepä-
rast veedangi ma päikeskullaseid päevi vangla häma-
ruses, „istun” siin. Ühiskond on asetand mu siia,
nagu pidalitõbise eraldand ta minu enesetaoliste hul-
gast veetma aega eluväravate taga. Ta on sulgend
mul suu mu enesekaitseks ning köitnud mu individu-
aalsed jooned käsukammitsaisse. Ma vaatan — ning
mu silmad ei seleta midagi maailmast pääle habeme-
tüügastund kahvatute palete mu ümber. Ma kuulan
— ning mu kuulmed püüavad vaid protestiva ning kõ-
duneva siseelu väljeid. Mul on raske, umbne on siin
hingel, mu sisevõitlus tuhmub, ma ei eralda enam hästi
mu mina seni nii eredaid näojooni. Suruksin süda-
messe eneseusu oma endisilt ajult, kui ei pelgaks ta

mu pikki luukahvatuid sõrmi. Pole teha mul siin enda hääks muud kui igal uuel hommikul oma kortsund ning päevade äramagat, kahanema kippuvat enesetunnet tõmmata taas sirgeks oma hinge raamile.

Avanes vist umbes kella 9 aegu hommikul uks ning tüse valvur, vangide seas nimetet „paks Keller”, hõikas bassihäälega, millel on alati sõbralik varjund: — Orpus, riietuda kohtusse.

Tegin mida kästi, teadsin selle sammu tulekut.

Ning valvurite vahel kõndisin jalgsi läbi tänavate kohturuumi. Just täna, minu kohtupäeval, pidi olema me vana auto rikis! Ent paremgi astuda oma jalaga kevadiselt tuksuvale pinnale, jälgida kevadiste rennivate mudast ning jõulist voolu. Tundsin: olen sulet oma hingega kogu maailmale ning toosama elatand maailm sulet minule. Ei kohuta mind mõne silmapaari tutvus. Ning mingi trotsliku naudinguga lasksin välgatada iga päevaga kosuvaid päikesekiiri mu käeraua rõngail. Ma ei häbenend põrmugi oma raurus käsi, kuigi mõni seisatus mind vaatama järel.

Kadus päikeseküllases õhus pilguks nukrutsev tuju. Nii kaua polnud silmad näind kaugemale kaebusist õhkuvaist külmist müürest.

Elu hingas mulle näkku, hingas seda mõtete uuristamatut tervet puhangut, mida voolab kevadisest puhand päikesest ning mida hüpleb viimaseski viletsas jalutlejas kevadepäeval.

Tundsin sest välisilmast lõbu, ent see lõbu oli surthuulne, mitte naeratushuulne. Selle lõbu alus oli

mingi trotslikkus, ent selle kattis ometigi häämeel päikese vabadest kiirtest, mitte vangla trellide murtuist.

Kohtusaali raske õhk lõi mu ninna vastikult kevadeõhu välise värskuse järel, kui peatusin istuma vahetide vahele.

Istusin flegmaatiliselt süüpingil kõrge kohtu ilmutist oodates. Kuulajaid-uudishimulisi oli saalis vähe. Siin-sää! püüdis kinni silmanurgast vilksatuv pilk mõne tuttava profiili. Tundsin endal samuti mõne pilgu, mis soovis minus lugeda. Need olid vist ajakirjanikkude omad ning noile meestele mu ilme oli kindel ning kõva. Nad otsisid mu näol pragusid, et lipsatuda mu sisemusse, sää! oma parema käe protokollest kühmund keskmisõrmega sorida.

Terve see istung möödus, jättes mälestusse vaid halli laigu.

Ei seletand ma midagi ega andnud üles motiive. Kes usuks selliseid individuaalseid hingeseadusi, et inimene tapab teise omataolise, sest armastab inimsust ennast liiga hellalt? Kõvasti hääldades see kõlab paradoksaalselt, — enda sees seda öeldes ei tunne ma midagi ses paradoksaalset.

Kaotas juhuslikult elu minu käe kaudu kuulus ning tähtis tuus, hotelliomanik, linnanõunik, ning veel muude aunimedega ehit mees, kelle hing oli lõppemas lodevasse lihha ning kelle majutamiseks kerkis üles hooneid üks teise järel.

Elasin tema hotellis kuus kuud pääle seda kui lahku läksin oma naisest. Ta andis alumise korra välja mööblitubadena, kuna kaks ülemist korda olid hotellitubadeks. Mulle tundus see hotelli päevane kui

öine liikumine rahustav, kuna rippusin veelgi oma igatseva hingega mälestiste küljes. Omanik ise omas ka säääl korral oma korterit, kuna me vahet oli neli tuba. Minu aken oli tänavale ning nägin säääl sisse ning välja käivat tütarlapsi, ilusaid ning kehvi, riietuselt pärit proletaarlikust ringist, aristokraatse ilmega aga näos. Ning nägin ka neid, kes kallis rõivastises, odav ilme aga vaatamas karusnahkade vahelt. Ning kõigil neil oli tegemist hotelliperemehega, kelle joobnud kõri kriiskas ööl kui päeval ning lai nagu keerles jämedal punasel kaelal.

Ta seisis koridoris viisakalt ning ootas mööduma endast neid üürnikke, kelle kuu saand just hommikul täis. Ning ta osutas neile kuupäeva paksu punase nimetissõrmega.

Minul temaga kokkupuutumist alul polnud. Vaid kord see juhtus, kui tahtis ta mulle lisada üüriraha. Laskis öelda seda tüdruku kaudu. Läksin tuppä ta juurde, kus mingi tõusikliku allalaskuva häätahtlusega rääkis mulle oma murrakusegaseid sõnu ning tarvet lisada paarsada marka üüri. Ütlesin, et maksan ühe nädala eest ning siis lahkun. Rääkis ta midagi kallidusest, kuludest ning jättis lõpuks üüri endiseks. Mu ülalpidu talle ei meeldind. Ning umbusalduse virve läikis ta vesiseis silmis minu vastu. Minagi ei saland talle oma suhtumist näoilmeaga.

Kord, olles valmis väljaminekuks, kuulsin ma koridori kostvat kisa ning kirumist. See kisa oli selliselt õudne ning peletav, nagu kostab seda vahel une sekka. Pöörsin tagasi oma sammu, uksele, mis viis hoovi. Nägin peremeest joobnuna peksmas oma naist, keda

ei sallind ta enam ammugi. Ta äigas talle hoope kus juhtus pika vinguva roosaga. Ning abituna laskus see maha, hoides käsivarred silmade ette. Ent see hää, mis tuli sest inimkehast, see enesealalhoiu ebanimlik vinguv heli — see oli mulle niivõrt haavav kuulda, et ma ei suutnud end pidada. Mu kuulmed ei talu seda inimese loomaliku instinkti protestiheli oma elu eest. Nagu ei suuda ma kuulda kärbeste pirisemist liimpaberi küljes.

Vihasurut hambail olin ma mõne ebateadliku sammuga ta juures. Tahtsin haarata tal käest piitsa, ent vali ja paindub oli löök üle mu parema kõrva. Ei tundnud nüüd enam ma end ega ilma, haarsin taskust reolvri, vajutasin kukke ning siis nägin vaid liikumas ta kõrisõlme abituis ning asjatus häälekateis: ta ränk kogu langes maha korisedes. Ma ei tundnud midagi muud kui vastikust millegi ilge asja vastu oma peos, püüdes kätt sellest vabastada.

Ta naine, tas alati piitsutetu ning roojaselt piinatu, hakkas kisendama kriiskavalt-heleda häälega: — Mu mees, mu mees — Appi, hääd inimesed... Juhann, Juhann, ava silmad, tee häält... Jooksid kokku teenijad ning mõned üürnikud. Ma seisin liikumata, kuni kutsut politseinik mu kaasa viis.

Ning ta naine mind suurima agarusega süüdistab, püüdes süüdistusi igast mu sammust, oma naiselikus lühinägelisuses ning taipamatuses segades asju ning kiskudes uusi vahele.

Olen ent alati põland seda suuresuulist tõusiklust, mis ilmas kõik, mis ta vastu häält võib teha, suleb rahaga. Ma ei tundnud kahju oma teost ega tunne seda

praegu, sest ma ei näind kuski ta inimväärtust. Surmakuulutused lehes rääkisid teist keelt. Lugesin neid vanglas ja — muigas.

Üks mu kõhna enesetundega toanaabreid oli kohutus tunnistajaks, ma olevat öelnud kunagi: selline lihav tonts keha inspireerivat kohe kätt löömiseks. Muidugi oleksin võind öelda nõndaviisi, sõnad jalutelnud mul ikka avameelselt huulil.

Arvestades mu vaikivat ülesastumist ning seda, et kohe ise tunnistasin üles oma teo, ei saad mulle kõigi surnu omaste kiuste ettekavatsust ning ähvardust tõestada. Nii jäi see affekti ning momendi piiresse ning mulle määrati vaid neli aastat sunnitööd, arvestades ka eeluurimisaega.

Küsin endalt praegu: olen mõrtsukas? Ei ole, seda ei tundu minus milleski. Olin mõrtsukas ma tapmismomendil? Ka siis mitte, ei enne ega pärast seda momenti. Mul polnud mõtet ega sihti teda kõrvaldada, kuigi vaatlesin vastikusega ta kuritahtlikku vegeteerimist inimeste seas. Ma poleks vajand aga tõsta kätt tema karistuseks, poleks vajand lasta end momendivihast vallata.

Mu naine rõõmustub vist väga kohtuotsusest, sest see ulatab talle kätte seadusliku vahendi minust täielikult vabaneda. Noor, kena ning terve inimene, miks ei peakski ta tahtma uuesti abielluda!

Kuriteoga tekkis ilma ka ta korrelatsioon — karistus. Nii ulatab mulle inimkond kätte oma vahendi — „purgatoorio”. Mis teeksin praegu ma välisilmas, teo sööv täpp sisimas?

Tagasi jalutelles päikeselisel päeval, kus sisetunnet

kergendas nelja-aastase sunnitöö otsus, sammusin tagasiteed valgusarul silmil, mis pelgasid kevadepäikest, kuigi see oli jõudnud ammu üle oma keskpäeva heleduse. Tuli vastu mulle üks mu endisi ametikaaslasi, silmitses mind tühja pilguga — möödus. Tuli teinegi, tuli kolmas (kuis ometi me linnad on väikesed!) — kõik möödusid must tühjade pilkudega.

Mõtiskelles inimarmastuse mõtteid ning kuuldes kohmakast kirikust möödudes Chopini leinamarssi, mis minu armsaim muusika, nägin kiriku juures surnu saatjate seas tütarlapse, kellega kunagi olen tutvunud perekonnas. Pererahva üha priskenevate rahuilmeliste nägude kõrval riivas meeldivalt mu tähelepanu ta kontrastne kuju. Ta paelus mind, pilgu peatudes ta silmil, mille värv oli nagu meriveel: põhjatu-sest tume, mitte värvilt eneselt, ning ristasin ta tasakesi enda südames „merisilmseks”. Nüüd seisis ta kurval näol, suur kimp äsjapuhkend kollaseid roose kaenlas, oma poisilikus saleduses, ruuged salgud sirgena tõmmat paletetele. Tugev nina eemaldus järsu kolmnurgana näopinna ja sellest kummalgi pool kaks avarat silma, millel näib olevat omadus värvuda meeelolust. Nende põhjatust ei väsiks ealgi vaatlemast, mõtlesin just siis, kui puudutasid me silmapaarid üksteist. Nüüd, ses ruttavas hetkes. Mitte enimalt, kus aega seisis jõude. Mu kuju jäi peatuma ta laia pilku. Nägin, kuis asetusin sinna — ning hää tundus, soe: oleksin õhetand ka ilma kevadise päikese kiirteta.

Ning nüüd tagasi astudes vangla poole seisis pää mul otse püsti, pilk kevadepäeva sinises õhus, ning imelist kevadet tundsid kõik liikmed. Südamest laie-

nev eluviirg julgustas sammu, silmis peatus naeratus, mis tuksles suunurgiski. Kas tõesti saavutan ma oma näoilme endise harmoonia! Hakkavad mu suu ja silmad taas ühiselt reageerima nähtusile?..

Möödus keegi, vist suur pessimist, lausudes oma kaaslasele: „Kuis võib küll inimesel sellises seisukorras naeratus püsida näol?”

Tundusin välisilmale narrina, oleksin nagu šokeerind kõlblustunnet. Teaks aga üks mööduja teisest, mis sel südames võib õitsta ning lõhnata — ning ta üllatus oleks suur. Õhtul enne magamaheitmist tuli Reino mu juurde ja ütles:

— Egas mu uninägu nii mõtteta polegi. Eks ole meie kambergi väike kirst ning ise suured oma surematu kuningliku hingega, ent ometigi mahub meid paljugi siia sisse.

Nägin öösi unes end hämaral tänaval, kus seisid tapamasinad, mis haarsid mööduvaid inimesi oma osavate jäsemetega. Neil oli inimnägu ning neid juhtis mingi sisemine orgaaniline käik. Inimesed tõttasid jooksuvalu, surudes end ligi maju. Hämar õhk ägas surmahirmu sisendet hüüdeist. Nägin enda ümber nägusid, mis pilgutasid veel silmi; nägin veerevaid päid, kus valu surund hammaste vahele kõrbeva keele; nägin needmisraskeid silmi, mis olid sulgumisel. Hästi mäletan üht vett paluvat, janust, ulguvat suud, mis lahti oli sünges ning hirmund pääs. Ma haarsin ühe maja paraadukse katuselt rippuva jääpurika, sulatasin seda oma palava hingeõhuga ning tilgutasin surevale suule, mis sulgus sõnatult.

Nägin enda ees lamavat rusikas kätt; taas teist

veel liigutavat sõrmi maast muda järgi viskamisvihas. Nägin südameid ning kopsusid; peksvaid südameid, terveid ning haigeid; hingavaid kopsusid, terveid ning tõbiseid. Olin nagu looja loomiskojas, kus üksikud valmis osad ootavad otstarbekohast liitmist. Ons enne see nende osade ühteliitmist organismiks armastuse läbi, või on see pärast, kui lahutand viha nad oma substantsist?

Mul polnud õudne sääl kõndida. Haarsin vahel mõne käe, vaatlesin teda. Kohtasin ühed haruldased käed, mille saledais närvilisis sõrmis veel elutahet märgata, naudingute järelkaja neis hääbumas. Ta oli parem käsi, ta nimetissõrmes hiilgas kuldne laulatussõrmus ning see käsi oli mulle tunt: see oli mu naise oma. Ta hõõrus vastikusest kuldsõrmust vastu pori, kuni sõrm tast vabanes ja vaikis. Ma seisatusin selle sõrmuse ees poris, üles aga ei võtnud.

Meil on kambris palju ajalehti ning täna neid sirvides—vanglas olen õppind lugema neis vähimatki rida—leidsin enda kohtuasja kirjelduses minu kohta järgmist: „Taotles mingit üleolevat ning uhket ilmet, mis oli siiski paljas väiklane trots ning halemeelsuse mask.” Äh, kurat, kuis see meelega teeb sapiseks! Nüüd ajakirjandusel vaba voli suud pruukida igaihe kulul, kellele enesekaitse keelab. Kohtuprotsessidel püüavad reporteri hagiapilgud kaebealuse hingeküüsisist ta avaldusi, lugedes välja säält ei tea mis, millest enda hingel pole kahvatutki aimu.

Uhkus ning üleolu — need ju vangi jaoks liiga aristokraatsed omadused.

Kuis vastik see kõikide käperdamine mu hinge kallal, see võtmete viilimine mu hinge lukkude avamiseks. Need on kõik valevõtmed, millega nad mu hingeelu muugivad, sisse püüavad murda mu hinge puh-tasse kambrisse.

Kõik näind nüüd roima mu isikusse kirjutetuna suuril tähil. Seda mult oodetigi, mähkmeiski ennus-teti. Jälgivad mu vääromadusi kätkisse, emaihugi poevad mu olemise järgi. Inimesed mõnulevad oma voorusis ning mõistavad kohut. Mina aga upitun filo-soofilisele vaatluskünkale.

Neist sapiseist mõtteist, mis süngelt mind ründasid, äratasid mind mõned kaaslased, kes tahtsid mind kaardimängu juurde. Mina aga süvenenuna luge-misse ning just sest imbuvaisse pessimistlikesse mõt-teisse ärritusin eriti, ning mitmekordsele päälekäimi-sele äigasin kiusajaile:

— Kasige kus kurat, mul pole mängutuju.

Neile tegi see nalja. Keegi pahvatas naerma:

— See polnud ju sugugi Orpuse stiilis öeld.

Ikka mangusid need kaks poissi mu kallal: üks oli Boris Tang, kes pühapäeva tõttu oli täna kogu päev kambris ning, nagu näha, tal hakkas igav; teine oli veel noorem tasane poiss Metser, kes sattus mehe pääst 75-sendise mütsiloti röövimise pärast viieks aastaks vangiroodu. Nad püüdsid kiskuda ajalehte mu sõr-medele vahelt, kuigi juba ammugi olin lakand lugemast, veerides vaid iseendas. Mu viha kerkis. Nad püüd-

sid kergitada pingi otsa, kus pääl ma istusin. Mulle näis, nad vahetasid omavahel tähendusrikkaid pilke.

Ma surusin hambaid, rind tõusis ning vajus. Läbi hammaste ütlesin:

— Jätke nüüdki mulle valikuvabadus. Käske meil kõigil niikuinii iga päev kuulda.

Nad ei jätnud.

Tõusin pingilt, käed rusikais ning läksin oma kiusajaid püüdma, surudes hammaste vahelt:

— Ma te lõusta lõhki lõön, kui mind rahule ei jäta.

Poisid põgenesid ukse poole, mina järel. Metserile andsin hoobi silmaauku. Ta vastu ei hakandki.

Pöördusin akna poole, sest sinna läks Boris Tang. Ta vahtis mulle irvitavalt otsa, liigutades päänahka ning matkis kasside kisa. Surusin hammaste läbi:

— Mis te irvitate? Kah tahate?

Poiss naeris edasi — me läksime kokku.

Ümberringi oli vaikus. Sellised kaklused on kambris ikka teretulnud põnevushetkiks, mida jälgitakse hinge pidades: ikka väike vaheldus vangi elus. Et tunnimees ukseklapist kiskumist ei näeks (see on keelat ning karistetav kartseriga), seisid teised poolringis nõnda, et august kaklejaid ei paistaks.

Tundsin, tõsine viha hakkas lahtuma. Ka mu partneri viha polnud tõsine, sest naeruvine kippus näost vahtima ning päänahk liikus sõbralikes voldes. Ise aga jagasime aina hoope. Ma sain kohe alul ühe hää rusikahoobi vastu nina, väiksel tuli verdki; siis ühe vastu alumist huult, mis kohe paistetas üles. Mina talle taas hoobi silmaauku ning tubli hoobi rinna alla.

Nähes verd mu näol, tahtis Tang lõpetada. Mina aga üksisõnu hingeldades: — Ma su lõusta lõhki lõön, ma ta lõön!

Mind vihastas, et teine mind säästa püüdis. Ütle sine üksteisele ikka samu lauseid pool sosinal, kuna kisa pole lubat ning tunnimees võiks kuulda. Üldises vaikuses vaid meie hingeldamine.

Küllap mina ikka peksa oleksin saand, ent pääle tungides ajasin poisi seina äärde, nii et ta teist kätt kasutada ei saand. Lastes teda ühe käega lüüa, andsin talle hoobi meelegohale. Olin ei millestki mõtlemata löömishetkel, mu ärevus oli paroksüsmis. Ta langes maha ning minestus.

Jooksin veeämbri juurde, sest kainenesis oma teost, häbi ning hirm teise elu pärast mind ahistas. Valasin kaela talle külma vett kuni ta virgus. Küsisin: saite nüüd? ning sirutasin käe: lepime.

Ulatas temagi käe. Me leppisime.

Kutsusin Metseri ja Tangi oma maitsvaid suutäisi jagama, ja võtsime koos oodet. Sõime, silmaalused sinised ja ninad verised. Naersime. Boris Tang ütles hindavalt:

— Poleks uskund, et nii hästi oskate kakelda. Teil on osav ning hää käsi. Hoidun juba tulevikus teiega kokku sattumast. Rumal oli kahtlemata teid nii hakata kiusama. Kui istuksite aga siin oma kuus aastat — saaksite siis mõndagi aru... Äh, tunnen, kuis jään neile päevile küüsi. Aeg põletab varsti mu rasvakehva organismi... Eriti viimase aasta rüpes olen muutund füüsiliselt mannetuks. Mõttedki litsub lamedaks see füüsiline nõrkus. Oleks see kaklus paar

aastat varem juhtund, oleksite mu käest kindlasti saand peksa. Kas pole tõsi? pöördus ta teiste poole.

— Tõsi, kõlas vastu. Vaevalt mind nüüd veel keegi lugemises segab. Nägi ju kogu kamber, et vajaduse korral oskan ka kätega „asju klaarida”. Võtsin taas lehe, mille lugemine mul katkestati, ning ta viimasel leheküljel hakkas silma mustarandine surma-kuulutus: „Vabaturma läbi lahkus siit ilmast Asav Rander.”

Vist on see mu merisilmse tütarlapse vend või sugulane. Teda saatmas ta oligi surnurongis, kohe kirstu taga ühe vanema naise ning noorukese plika kõrval, kes kandis naiskutsekooli mütsi. Must rüü üll ja kollased roosid kaenlas seisab ta praegu mu ees.

Kuis kondid ning silmnägu mul valutavad. Käega katsudes on nägu nii hell, pestes üpris valus. Masseurin teda hiljukeksi sõrmeotstega. Loodan, et sellest kaklusest piisab terveks mu siinoluks.

Nädal möödab me kaklustseenist, nägu ikka veel valu ämus.

Kõik need päevad, silmi pestes, oigasime ühes Tangiga hellade nägude valust, kuidagi aga tundume selle poisiga nüüd üksteisele lähemal: ka kaklus lähendab inimesi üksteisele. Kohtujäreldane meeolelu haihtund ning inimesed tunduvad taas liiga väikesed selleks, et kõigutada mu meelerahu tasakaalust.

Tänane päev tõi mulle suure üllatuse: sain kirja tundmatu käekirjaga. Muidu tunnevad vaid venna

kirjad vanglasse teed. Kiri on tolelt tütarlapselt, merisilmsest, Ilma Randerilt, keda kohtasin tulles kohturuumist ning kellega vahetasime kaugel pilgu. Ta avaldab mulle oma mõtteid tõsisel sõnus. Just nüüd, kus mu isolemine varjat trellide taha, mu kuju talle ärritav. Näen ta olemuse põhja: sääli virvleb tagasihoidlikes lainetuis kaastunne.

Võtku saatan, olen eland siis juba selle hetkeni, kus kaastundlikud naisesüdamed mu saatust silmitse des sulavad liigutuspisaraisse. Saatus neid huvitab, mitte ma ise.

Meil on siin kambris tänuliku välimusega mees, pisut üle kolmekümne, kes istub tapmise pärast: armukadedusest tappis oma naise, siin aga suitsetab alalõpmata toredaid kui sirkliga tõmmatud rõngaid. Tal on külm pilk, mis võib olla ärritav. Ning ta saab abiellumissetepanekuid seelikukandjailt, sest naiselikku huvi ärritab ikka romantikaga loorit kuulsus — ning iga vang on ju väikeselt huvitav. Too mees teeb sellega äri, hangib söögimoona. Nii püütakse siin „hainesid”. Otsib romaanest ilusaid ridu, millega illustreerida oma palavaid kirju.

Ta kirjutab ilusaid ridu oma meeleolust, see merisilmne Ilma Rander. See olnud ta vend, keda ta väga armastand ja kes elutüdimusest ning sihipuudusest laskis kuuli pähe.

Ei, ta read pole pääletükkivad ega tagamõtteid kriiskavad. Nii kõlab ta kirja lõpupool järgmiselt: „Sulgend mulle elu kõik rõõmu ukсед. Teie nägemine, tunnen, saab mulle saatuseks. Kohand teid tänaval rauus käsi ning vahtide vahel — iga heledam

suutäis, ihu iga pehmem ning muretum asend, iga päikeselikum pilk, iga neist igapäeva piasiasjust manab meelde kontraste teisilt, nagu see eluvalgus oleks varastet teisilt. Näib, nagu oleks ant maailma teat tagavara õnne. Nii et paratamata peab osa inimesi olema seda õnnetum, mida täiendav osa on õnnelikum. Juba kaks nädalat sest päevast, mil asetus südamesse näriv kurbus. Ta kordas oma ülestõusu iga uue päeva soodsail eeldusil nagu krooniline haigus ning ta ei taha minust lahkudagi. Mu venna pärast kurb ma polegi. Ta lahendas oma eluküsimuse vahest kõigist paremini — siit lahkudes elujooksikuna. Elavad inimesed kannatavad, surnud naudivad absoluutset rahu. Pole ma kunagi mõistnud, miks kohutab elulõpp, see loomulik nähe, inimesi. Venna elu oli rööpaist väärdund. Tas peitus mingi saatuslik tarve ei midagi lasta jõuda oma loomulikku lõppu. Ta pelgas kõike loomulikku, paratamatut ning püüdis seda ennetada. Ta katkestas oma vahekorrad teiste inimestega ikka järsku, põhjendades sellega, et lõpp niikuinii kord tuleb. Ta oli selles oma joones teadlik ning ütles kord, veidi enne oma surma: „Elu mul veel ainuke, mille käiku ma pole katkestand. Tunnen aga pöörast tungi seda teha...”

Ta kiri surub mulle pääle mõtteviive.

Mis huvi võiksin äratada ses tütarlapses? Miks lõi ta pilgu mu ees maha? Miks? Oli tal piinlik mind ära tunda? Oli tal häbi oma vabaduse pärast?.. Miks tahan teda samastada endaga, kes ma alati pilgu langetand kerjuse ees ning kaastunnet anuva õnnetu ees! Ma pole kunagi suutnud kanda oma inimlikke eesõigusi püstipäi.

Tunnen praegu, naril, oma südant, mis lööb suursuguselt nagu hõbedase vasaraga.

Mu süda täis toredaid tundeid mu enese pärast, sest suudan tõrjuda tütarlapse kaastunnet, ma ei halse ning ma pole endaga veel eales tundnud igavust.

Andreas Orpus, hõikan ma endale, kas kardad kalalitungi nagu arg naine, kes kartes seda ometigi ootab ning haavuks, kui kallale ei tungitaks?.. Kardad hädadohtu oma isikule merisilmselt tütarlapselt?..

Mida enam välismaailm me asula ümber tundub kosuvat päikeses ning kevadetuules, seda enam püüab nukrus mu südamesse aset. Küll kiskusin enda seest selle pahura ning närvendava tüki kudet, selle organi organismis! Olen inimene väike ja harilik, pisukese, ahta südamega rinnas, mis ihkab päikest ning tuulte hellitamist. Saades maailma inimeseks, sain kaasa ka kõik väikese inimese suured tarbed. Eks kõnni nüüd aga iga tundeline süda sihita pakitsevaid käike kevadõhus ning eks hinga igaüks laiendat rinnaga maailma rõõska noorust!

Ning praegune kevadine kamber täis jõhkra ihu ning sentimentaalse hinge leitsakut. Praegune elu koorib esile kõik selle kõntsase väikekodanluse, mis peituda võib inimeses, ka minus, kes pole ma kunagi koos teistega traditsiooniliselt pöndend tiivulisi igatusi. Mu päevad on astut kui kõrveliiva, kus tuul kõik jäljed siledaks pühib — see individuaalsust annuleerida tahtev keskus veab aga mõnegi väikekodanliku noruhetke mu kallale. Pääle seda tahaksin kadakaid kõrvetada oma hingekambris. Sentimentaalsust ma põland kogu elu. Ning kui vastik on eriti neil-

sinatseil kevadepäevil see kastreerit elu me sees ja me ümber!

Sammud aina suundumas trellakna manu, kust avatuna tast hoovab kirglikku kevadeõhku, hoovab tuk-suva maakamara niisket ning idustavat hõngu.

Mõnel üksikul nüüd võimalus sattuda välistöile, õhu ja päikese kätte. Need needsinatsed, kel karistus-aeg lühike ning sellestki pool juba istut. Meie kamb-rist ei leidu ühtki.

Konutame kõik soovide puhkemises ning tunnete pakitsuses, haiged kevadest. Oleme nagu puud pun-gisse puhkemas. Oleks hää, kui käiks nüüd töö. Siis suubuksid kevadepäevad nägematult suvve, säält sügi-sesse ning talvesse, jõudes uude kevadesse, ilma nende puudutusi märkamata. Töösurveta jääme kevadepäe-vadega hätta.

Härms sammub ringi ümber laua, käed seljal. Ent ka teisi sammumas ta järgi. Lausub siis pahu-ralt:

— Ruum ka nii ahtake, et kõigil liikuda koos on võimatu.

Kevade paisutet südamele oleks vaja avaraid ning õhurohkeid ruume. Ning nõndaviisi tundub eriti suur see elu otstarbe puudus. Ning mitte vaid südame sa-latuist sopest ei otsi päike esile tundeHELLI ning valu-said jälgi, mida vajutand sinna heitlused igatsustega, ka me ümbruses ilmutab päike nähtavaks kõik tolmu, plekid, kõik räpased jäljed — kõik muutub reljeefseks ses ilmestavas heleduses.

Teised mu ümber kõik otsivad midagi teha, otsi-vad, millesse kustutada asjatuid igatsusi ning pakata-

vaid soove. Süda ei taha seista enam paigal. Igat-susi ning lõõmavaid himusid täis on lai maailm.

Liller, kel näib olevat väike joonistusand, mis keh-vuse tõttu jäänd kiduma ning mida ta tarvitab nüüd vahelgi kaaslaste tuju tõstmiseks, rahustab enda mõt-tekujusid joonistustega paberile. Närviliste tõmmetega maalib ta alasti naisi, mis illustreerivad siinseid laulu-vihke ning mis vahel kõlblusvastasuse pärast konfiskeeritakse. Pildid paisuvad ta südameihadest, mis kogu kambri omadki.

Harjumata päikese ning valgusega, muutume ta hellitlevais kiirtes uniseiks. Ilmamõtteis rabelev Eenok muutund pilusilmseks, une lõtvus tal laugeis ning rau-gelt naeratab ta päikesele. Pilutlevas pilgus aga kan-nab ta painavat küsimust: milleks?

— Milleks me siin istume, kui siinsamas, käe sirutusel, on vaba ning värske loodus oma algavas öitsengus? Kutsub meid loodus — meie aga noru-tame päikeses pilusilmselt nagu kassid, otsides päikese laiike, kuhu jääda lebama. Õelge mulle keegi: milleks? Seletage see pisitilluke lihtne küsimärk mu lause järel. Eh-he-he!

Halemeelselt laseb ta pilgu käia üle tüdind nägude.

Ta astub „poju” lähedusse ning räägib temaga, et ta olevat nii ilus, ent siiski peab kannatama ühes teistega üldist kevadvaeva. Sulle, kellele avat on iga süda, on ometi sulet terve maailm.

„Poju” toetab pää „paaži” najale ja naeratileb, avades kaeluse päikesele. Kahvatu rind, nagu tütar-lapse oma, naudib päikest. Mingi tunne või mõte vär-vib ta sinise pilgu tumedaks ning säravaks. Mul tun-

dub vahel teda vaadates, et ta kitkub oma siseelu tükeks, see lööb tal iga päevaga üha enam narmendama.

Kord ütles ta truu hoolitseja ta eest, ta „paaž“:

— Tal on tütarlapse välimus ning tütarlapse habras siseilm. Astu pääle vähe tugevama kannaga — kröks! on katki see portselanist siseilm.

— Oi, halvim siin istuda kevadel. Muul ajal nagu ei pane tähelegi, siis muugi meie taevaalune hall ning lohutusetu, lausub Pilt, habemik vanamees, kes mõnegi hää aasta nautind aastaaegade vaheldust läbi trellide. Ta istub tulesüütamise pärast.

Ta istund ennem ühes väiksemas linnas, kus kevad avaramalt vaadand vangide kambrisse. Vange olnud hoopis vähe. Lõbusam olnud ning kohtlemine inimlikum. Komisjoniga väljapääs olnud kergem. Mina veedan siin teist täiskevadet, kus maailma rõõsk nagu nii ellukutsuv ning südamehäält ärritav. Sellised kevadepäevad peletavad üles ihu kui hinge, palavikutseb hing ühes ihuga. Ei saa siis olla ruumi ahtust märkamata ning igahetkeliselt põrkad vastu müüre.

Tahtsin anduda raamatu leheküljile. Ei suutnud kiskuda end lehtede külge. Heitsin käest raamatu ning andusin lahtisilmi oma südame häälte kuulatamisele.

Pilk langes mu nõutuile kaaslasile, kes poolringi kogutuna seisid Lilleri ümber, kiites ta pliiatsitõmbeid ning kulutades neile rasvaseid võrdlusi.

Tunneb puudust naise järgi me mehehing siin meesseltskonnas! Tunneksime rõõmu, kui me juuresolu ärataks ootavaid illusioone, jumestaks mõnegi naise

elutunni unelmaiks. Kuis tõstaks see enesetunnet, paisutaks mehisust ning kergendaks kõnnakut ilma ruumis!..

Õhtul, kui pääle ülelugemist kaaslased veel askeldasid, lobisedes ning päevaseid samme lõpetades, laskisime maha narid ning Eenok, mu narinaaber, jutustas mulle oma kirjut elulugu, ulatas mulle mõne täiskirjutet vihu, et avaldaksin oma arvamust. Lehitse sin uudishimu pärast neid korraliku käekirjaga paberile pand ridu. Ta olnud kord Venemaal kantseleis ning säält pärit ta kantselei-käekiri.

Ta on ise palju lugend, omab suurt hulka sõnu ning mõisted ning ta teadmed on kontrollit elu elavaist kogemusist. Ta on oma ilmavaadet loond elava elu ning populaarsete brošüüride kaudu. Ta on mõtleja inimene.

Ta hakkab mulle ikka enam meeldima. Tas on rahutu hing ning ta on selle kambri sisukamaid kaaslasti. Ta lööb ühtlugu mõtlemata näkku siinsele päevale. Ta näiteks on hoopis huvitavam kui keskkoolidiplomiga Rõõmussaar, kes iseteadva ja üleoleva pilguga võtab kõike, armukadeduse pisted südames oma naise pärast. Ta pole nähtavasti kunagi peatund elu olemuse juures, see Pariisi ning Londoni lõbukohti külastanu, armastades juba oma esimesse kõnelusse võõraga põimida neid kogemusi „välismaalt“.

Eenoki eluvanker veerend alati piki künkaid. Rännand koduta maailmas, kaubitsend ning paristand hobuseid. Sellejuures filosoferind, tõmmand tõekspidesid elunähteist, paigutades neid taas põhimõtete alla. Oo ei, ta ei istugi esimest korda. Esi-

mest korda ta istund, et lahkus sõdurina vahipostilt, minnes ujuma. Mulle tundub, et see näide teda ütle-mata hästi iseloomustab. Teist korda „istus” ta va-rastet hobuse ostmise pärast — ning nüüd istub ta valeraha klišeede pärast.

— Näete, läbi-läbi olen kuritegija, eh-he!

Ning siis olid kõik juba naril, kuigi lai valge vah-tis sisse, vahtis pingutleval pilgul, käeselg kulmudel.

Vaadates kauge pilguga halli lakke, ta lausus:

— Mis te arvate, toomingad vist juba õitsevad? Oleme mail lõpul. Armastan seda toomingate pisut vänget lõhna. Kas ei tule teile ette, et olen tundeline mees?

— Teil on tundeline suu, panin tähele seda esime-sel õhtul, vastasin.

— Võib olla. Ma armastan lilli. Poisina sain ühtlugu peksta, käisin lilli nuusutamas üle aia, egas ma neid murdnudki; nuusutasin vaid. Kord kiskus koer mul püksid lõhki... Mul on aga ikka pisut kõva pää olnud käsusõnade meelespidamiseks...

Läbilõikav rahuvile katkestas ta lause, kuulutades öö esimese tunni tulekut ning käskides sõnatut vaikust.

— Kas see pole teie meelest suur narrus, et nüüd laia valgega vile käsul peaksime vaikima ning uinu-ma? Kas teid see ei ärrita?

— Ärritab see mindki. Tunnen, praegune mo-ment ei ulata mulle aga mingeid vahendeid selle vastu. Tuleb võtta seda sellena mis ta on. Nii on kergem ning parem.

Ta vaatas mind iroonia varjundet sinise pilguga:

— Olete ikka pooldand seda elutarka vaatekohta, ka välisilmas?

Tundsin punastuvat, sest tõepoolest oli see püüd alles äsjane ning mitte veel orgaaniline. Püüdsin ise end sellele alles harjutada.

Mu narinaaber vaikis. Ümberringi kobistati, keerati külgi, välisilm tungis liiga segavana läbi trellide.

Mina mõtlesin: mu järgmisel kirjutuskorral, mis nädala pärast, pean kirjutama Ilma Randerile. Tema kiri oli pika aja kohta taas otsekohene ning siiras mõtete puhang uult inimeselt, kes tundub olevat huvitav. Me kirjavahetus peab jätkuma.

Oleme naisteilmast hoolega eraldet ning me mehelik loomiskirg põeb asjatusevalu!

Ning oleks siingi mõni huvitav inimene, mõni pööraselt huvitav ning omapärane inimene. Ükski neist pole sooritand oma süütegu huvi pärast, teo enda pärast. Kõiki on pigistand kuriteo kättesse mingi puudus või muu nõrkus.

Eenok keerab külgi rahutult ning unistab toominguist. Äh, see vananend atavism meis. Kõik oleme igatsusist ümbritset juba emaihus, täitumatuist soovest me võrsund. Mis ime, et oma sisemuses maadleme hämarate unelmatega ning kõrgel pää kohal kanname soove.

Kidur ning tolmune on me suvine õu. Tänavuse kohta on juuni alg tõesti väga soe. Päevad õhkuksid juba nagu palavust. Või tundub see võrreldes meile, kes tuleme õuele hämarast vilust ning niiskest ümb-

rusest ja õhust. Vaid kahvatud rohulibled pistavad kivide vahelt esile oma peenikesed pääd ning kummeli peenikesed varred kannavad kiduraid õisi kui tiisikutõbiste päid peenil kaelul. Haletsemisväärt kahvatud, kulla küllastet läiketa, on üksikud võililled, mis võrsund siin-sää! me jalutussammude teel.

Jalutlesime täna taas paarikaupa mööda õue, sirgelt, pidades ühist sammu ning aegamööda sügavasti hingates. Nii süngelt ning korralikult sammutakse harilikult vaid maa-aluseid käike. Ent nii kõnnivad vangide read suvitaeva sooja kummi all tummalt ning korrapäraselt oma kahtkümmet minutit.

Kõndisin koos Eenokiga.

Eenok sammus pilguga, mis mõtteist näis raske. Just meie jalgade ees õitses puhm võililli. Eenok kummardus:

— Otse liigutavad on need lilled oma kehvuses, armastan neid seesuguseina. Kaua pole enam midagi elavat saand pihku. Kas usute, et ka lilledel on hing? Ning ta murdis neist kolm-neli õit, sõrmede kleepudes valge piimaga.

Valvur tõttas meie juurde:

— Ei tohi võtta lilli. Maha viska.

Eenok seisatus, põlastav korts mõtteraskete silmade vahel. Avas siis peo, kust pudenesid liueldes õuekivide kõhnad kollased lilled. Ise aga ütles:

— Kuradi loll mees. Muud ei oska rääkida kui: „ei tohi”. Ja sinatabki.

Eemalduvale valvurile järele vaadates:

— Ehee. Eks näete, oma seitse päeva taas saan. Kui esmakordselt „istusin”, olin aastas 136 päeva

kartseris... Mis te arvate, miks lastakse seesuguseid väikesi „võimumehi” meil turjal tantsida? Teate, ma seda enam taluda ei suuda. Ma enda varsti tapan, ent mitte üksinda: mõne valvuri viin endale seltsiks.

— Äh, lõin käega. — Igav amet neilgi. Muud kui käratada: „Ei tohi.”

Ning masinliku reana sammusime tagasi oma kambrisse algava suve soojenevast õhust.

Kuidagi muljuvaina surusid mind mõtted. Pöördusin oma lähedal seisvale Härmsile:

— Usute, et Eenok võiks enese surmata?

— Miks mitte. Midagi selle inimese poolt ei paneks mind imestuma. Mulle tundub ta üldse inimesena, kellel kõik nagu poleks korras.

Tean juba seda. Eenok ei seedi taas Härmsi, et tal kõik liiga on korras.

Ent läki neilt inimesilt selle juurde, mis oma praeguses õitsengus nii valdav — kevadesse. Ta juba möödumas. Tunnen, kuis siit pääle armastan teda rohkem kui kunagi enne. Vaatan iga päikesekiirekest kui suurt imet. Päikese tõusu ning loojangu ees seisan hardalt imestavi silmi. Iga uus tärgand rohulible äratub õrnust ta olemasolule ning ma hoidun oma jalga neisse puutumast meie jalutlusil. Näen asju, mida ennem ei näind, tunnen maailma täis imesid, kus ennem mu pilk neid ei eritlend. Päike saand mulle suureks ning vägevaks vennaks, kellega koos ma ärkan ning peagu heidan koos ta'ga narile. Teadnud ma ta olemasolu terve oma elu, rõõmu tundma tast õppind alles siin.

Aken meil nüüd avat päeval ja ööl. Õhku kamb-

ris võib hingata ning lugemisekski on parajat valgust. Ent tundub nagu patuna seda valget aega kasutada lugemiseks. Vaja rõõmu tunda temast ta enda pärast. Armsaid ning lähedasi inimesi ning asju ei taha ma kunagi kasutada. Kuidagi piinlik on seda teha. Ning mõtted lähtuvad jooksupalu maailma säälpool meie akna raudseid eesriideid laiuvasse. Surun küünarnukid lauale ning toetan pää käte vahele. Vaatlen kõrgelt üle õhuküllase maailma. Ning mõttedki ei muis asjus, ei mingeis võimatus ega võimalikes regioonides — vaid valguses, soojuses, õhus. Sentimentaalne unistus pole mu pilk kunagi puurind taevast. Kui juhtund ta kõrgemasse, arvutades pilvede kaugust maakamarast ning pilvede mõnikordki kummalisi kuje, andes neile nimesid oma fantaasiast.

Mu vaatepiiri ei palista puud. Neid vähe, madalaid ning kiduraid, sel madalal vahemaal vanglast vabrikuni. Ning sel vabrikuhoonel on nii ebamääraselt rusuv ilme oma musta raskemeelse katuse tõttu. Teed selle vahel kõik längus plankude palistusis, kus suvel tolmune, haisev ja vastik.

Tuuleõhk, mis heljub meie trellide vahel, pole jõudnud siia kaudu puhtamaid teid; ta kannab enda puhanguis pisikuid vabrikumajust ning planguäärseist prüghunnikuist, kuhu visatakse elutubadest kõik jäti- sed, alates katkise kõlbmatu pajaga ning lõpetades silgupäädega. Tuulehoogu suubuvad selle raiooni kõik räpased õhujoad.

Eemalt, kõige selle inimliku, väikese ning kidura taga leegib kauge rand kõhnade mändidega — meri... Oleks küll lähemal, see looduse võimsaim nähtus, et mu

pilk võiks tasse kastuda puhtaks! Harva võib aimata sääli suitsukiharaid laevult, mille kaugel kadumistipp viskab hooletult hinge mõne minevikuelamuse, tõmbudes täis unistussoove puhaste vete taha, siipaistmatuile rannule. Esile manab see minevikuteilt mõnegi meelsa hetke. Armastan torme ning vahtisin ööd otsa kummargil ümmarast kajutiaknast märatsemishoos merd, ta valgeid vahulaineid. Tunnen — kompan — haistan — maitsen — näen aega! Igaühel siin aja ning ruumiga heitlusi.

Aguli valge korstnastik torkas sinavasse suviõhku kõhnu ning käharaid suitsujooni.

Eenok kutsuti protokollis tegema „sõimamise” pärast. Ma lugesin ta vihke. Sääli mõtteid, kuje, nii häid kui halbu, tumedaid kui heledaid, ent segases sõnarüüs. Kõik kokku annab aimu ta puudulikust hariduskäigust, millel puudub süsteem.

Teejoomisel tegin endale kange tee, mis mu valges kruusis aina mustas. Suurem osa siinseid joojaid paljast vett. Küsisin Härmsilt põhjust. Tervist säästvat, tee rikkuvat. No rikkugu.

Tang tuli täna töökojast pisut hiljem ning teatas uudisena, et Maider, too mu endine klient, saand vabaks. Istus eeluurimise all üks aasta ja viis päeva. Karistust sai — kolm nädalat aresti!

Pilt, see kogemustega kauane istuja ütles:

— Kord istus meil mees, väikelinna vanglas, kuus kuud nelja liitri piirituse salakaubana maaletoomise pärast. Kohtus sai — 1200 senti trahvi või maksujõuetusel neli päeva aresti!

Jaa, nii see on. Ühele salgale jutustas midagi

Reino, kes näib taipavat kõike fantastilist, ent kel puudub kõige igapäevse ning lihtsa jaoks arusaam.

Ning Reino ise naeris kõigist lõbusamalt oma pehmet luksuvat lapsenaeru, mis paljastas ta kaks puuduvat esihammast.

Möödas päeva ühesugune protseduur. Leban taas naril ning vahin unetuul silmil ümbrust. Valvuri samud koridoris on nagu kella tiksumine: märkad siis vaid kui ta seisab. Kuis tahaksin joobuda üksindusest ning hääletusest! Et ei levitaks öögi mu ümber inimese roojast leitsakut ega kiunuks inimene masendava une küüsis. Oo, peaksin saama enne surma veel võimaluse veeta tunde iseendaga hääletus üksinduses. Tahaksin üksindusse, mida kardaksin ehmatadagi.

Täna kutsuti mind võre taha kokkusaamale. Ning ma tundsin, kuis suurest ärritusest jalad nõrkusid ja mu püstikarand keha vajas tuge. Valvur käratas kärsitult:

— Noh, Orpus?

Tundsin magedat vett suus, kui astusin välja ühes „poju” ja Härmsiga. Aimasin, et mulle visiiti tuleb preili Ilma Rander. Kirjutasin ju kirja, kuigi liiga hilise talle vastuseks. Meil on kontakt välisilmaga ka kirja teel piirat. Mu kiri oli tagasihoidlikult tänulik tema kirjale, siiski, usun, sinna sugenes kaunis nähtavalt soojust ning lootusis rübelevat inimeslast. Ning nüüd läksin esmakordselt mu siinviibimisajal rääkimisvõre taha. Teel ütles mulle „poju”:

— Tahan, et oleks mu tänane kokkusaam emaga

viimane. Ma ei salli seda, et ema seisab sabas ning pisarsilmi jutustab teistele oma õnnetust. Ning rääkimisajal ta alati nõrkeb nuttu. Iga pühapäev ärritab mind...

Läksin ruumi, kuhu olid rääkidasoovijad asetet ritta. Mina ei teadnud kuhu asetuda. Kuni kõik vaatevõrgud olid täis, asetusin tühjale kõnelemiskohale. Ma ei eraldand alul hästi neid kõhnu jooni sääl kahekordse võrgu taga. Ma ei saand hästi aru oma partneri esialgseist pea kogelevaist sõnust, sest tervelt 40 inimest püüdsid üksteisele hõigata end arusaadavaks. Kisa ning hõikeid kostis kõigis kolmes kohalikus keeles. Suurem osa kokkusaajaist olid naised. Nende seas juhtus paar õige helehäälset, kelle üle püüdsid rääkida naabrid ning nii sündis see igavene kakofoonia, mis kainele päältvaatajale paistaks väga koomiline. Olime mõlemad esmakordselt sellises jutuajamises. Ei tundnud üksteise häält, ei osand üksteisele akkommodeeruda, ei osand lugeda üksteise näoilmet. Mina kui mehelik pool oleksin pidand olema aktiivsem ning abipakkuvam temale, kes tundus abituna leinarüüs teispool kokkusaama kahekordseid traate. Meeleldi ehk oleks näind ta abi minult. Harjumatus, sõna ja momendi leidlikkuse puudus, see, et ei osand püüda me sõnu üksteise suust — ei lasknud meid mõtlevahetuses jõuda kuigi kaugele. Päälegi puudus meie vahel see kodususe või ühise ringi inimeste igapäevaste piasjade tundmine üksteisest, mis annab ainet selliseile veidraile kokkusaamaveerandtundidele.

Minust paari võre vahe oli „poju”, kelle näol tundus sunnit naeratus. Vanapoolne naine, kustuva ilu

jäljed näos, pilgutas kogu aeg niisket pilku. Võre oli ta õrnale pilgule tülik, mis otsis poja näost haiguse jälgi.

Nii möödus me veerandtund Ilma Randeriga ei millekski pääle mõne banaalse lause, kus mõlemad tänasime üksteist kirjade eest, hõikasime paar tunnustavat sõna üksteisele ühiseist nägemismälestisist ning tulevikusuund jäi lahtisena haigutama me vahele.

Nüüd, kui nägin rohelise vaheriide meid üksteise nägemisele sulgevat, tusk valdas mind. Lõikas eesriie Ilma Randeri mu silmadest ja rahu ühes temaga mu südamest. Oleksin tahtnud veel midagi hõigata, astusin aga ebateadlikul sammul oma kambri poole, mõtte pääs ringeldes: see oli almus minule. Kirjutasin, et keegi mind vaatamas ei käi ning pääle venna harvade kirjade ei tule välisilm mingil viisil mu juurde. Nii mõtlesin, sammudes tagasiteed. Ning õige argset ja ähmaselt kergitas pääd mõtteke: see ikka pisut imelik, nagu ei sobiks hästi tütarlapsel, olla selliste sammude algataja. „Poju” sõnas mu kõrval astudes:

— See kokkusaam ärritab vaid ootust ning igatust. Asjatu kõik... ta lõi ärritetult käega.

See on tõsi. Eks tee see ju käsilkatsutavaiks vangistet sammud ning vea mõtted vabadusteile? Eks keeruta see nähtavaks paljugi jalaasteid mineviku udust ning kannu tagasi aastaisse ammuläinuisse?

Tundsin „poju” vastu erilist õrnust ta kõrval sammudes ning ta peent kogu vaadeldes. Oleksin tahtnud teda suudelda, sest ta puhevil täidlased huuled sisendasid selle soovi musse, ent valvur sammus me taga.

Kambris võttis meid vastu rōvesōnane ning laiasuine kõnelus naisist, naisest füüsilisest ning füsioloogilisest. See on siinseid armsamaid kõneaineid. Millise raffinemendini jõudnud siin need elukullid, kunas ja kuidas see eruditsioon neil hangit!

Vahel nõuab tuju ning üldtoon juba kisub ühes oma annuse ohverdama üldisse kõnelusse. Enamalt aga kuulan niisama päält, sõna haaramata. Täna terve see kõnelus on mulle eriti veel vastik, sest tahaksin olla oma mõttekujudega täna üksinda. Mul oli tung unistada, unistada naisest puhtast, kaunist ning hääst. Ei tahtnud ma, et rüvetetaks täna minu kuuldes naist, kelle olemuse soojust ning osavõttu tulin nautimast.

Hoian endal alati valmis kuivikuid ning krōbistan neid. Eriti veel siis, kui tungiv tarve nõuab abstraherumist ümbrusest. Tundsin füüsilist vastikust neile. Surusin hambad, ning panin peod näole. Tundsin, ilmus näole mul üks neid häbemata irriteerivaid ilmeid, millega koolis ärritasin vastumeelseid õpetajaid. Istusin taburetile akna alla ja vahtisin välja, südame hoope kuulates. Ei uut midagi vaadata. Juulikuu venib vaikselt lõpule kahvatupilvise taeva all. Vaatlesin seda ainsat tükikest taevast läbi akent katva raudvõrgu kvadraatide.

Ukse vahelt hõigati:

— Kartulid!

Tang pahaselt:

— Banaanid! Kuis võib see togupää olla nii proosaline, ning veel pühapäeval!

Naeratasin endas. Iga pühapäev, mil Boris Tang

viibib kambris, ta ristib me viletsad kartuliäbarikud suursuguste lõunamaisust õhkuvate nimedega. Nimest oleneb palju. Vaja vaid fantaasiat — ning maailma nägu on teine.

Vähe hooliti täna kartuleist. Eenok sõi vaid mõtliku näoga ning pikkade hammastega.

Mina ei tahtnud süüa. Äh, Andreas, ega söö sa nüüd mõnelgi päeval, närid kuivikuid vaid närvide rahustuseks. Sul osaks mitu päeva teelt hälbind organism, valus pää ning üksikute mõtete hellad kannad.

Igal isikul mingi värv ning tihedus. Ilma Randeri hinge kude näib peen ja tihe. Ning lõhnab sääli verevaeste hingeliste lillede järgi. Millised raamatud leiduksid ta riiulil? Kahtlemata ilukirjanduslikud, enamasti luuletiskogud.

Ning venis see pühapäev, venis. Kaardimänguga ning rõvedate kõnedega ta venitati viimaks loomulikku lõppu. Ka siin tundub pühapäev teisist pikem ja igaavam. Täna aga eriti rusuvad need neli seinat mind ängistavalt.

Täna hommikul äratasid mind päikese värsked kiired, mille puudutusist ärkasin: nägin unes, kuidas valgud saledad sõrmed puudutasid hellitavalt mu lühidat juust. Need sõrmed ulatusid välisilmast minuni läbi aknatrellide päikesekiirtena.

Unesegaseil silmil vaadates päikest tuli meelde vähehaaval mu uninägu. Nägin unes Ilma Randerit. Ta oli meie kantseleis ning mina istusin ta ees toolil vabalt temaga juteldes. Ei mäleta, millest kõnelesime.

Tean vaid: vaatlesin Ilma Randeri kaela valgust leinarüü ümbritseses. Ta võtmeluud eraldusid reljeefselt, ihunahk neid kattev oli õrn ning tuksuv.

Vaatlesin ta nägu, ta kaela, ei kuuland enam ta sõnu. Ning enese teadmata libistasin parema käe ta kaelusest sisse, mu sõrmeotste puutudes ta ihusoojust. Ei mäleta, kaugele ulatusid mu sõrmeotsad. Tean vaid seda: ta eemaldas sõbralikul ilmel mu käe. Hoo-piski mitte pahaselt, pisuke etteheide vaid silmis.

Pahura poisikesena vaatasin ta häisse silmisse. Siis märkasin: tal tuksles naeratus suunurgis. Ning see nägu polnudki Ilma Randeri oma, „poju” oma see oli. Eks puudutand mu sõrmeotsad kord ka „poju” rinda, mäletades praegugi veel selgesti seda puudutust, mis näib samastuvat uninäo omaga.

Vabadusest pärit need unelmate sõrmed, mis puudutasid ka mu uinuvaid kaaslasi.

Läpastu siin niiskusputukatega üheväärsena. Imbund olen täis ma seda vanglalehka, mis on niiskuse, läppamise, kasimatuse ning hämaruse segulehk. On tunda, et need olendid siin ja asjad ei saa kunagi puhastavat päikest. Olen ehk ka sisemiselt sama lehka-vaks muutumas otstarbetusest ning päikese-tuule puhastavast puuduolust? Ennemalt sammudes mööda tänavail töötavaist või viidavaist vangest, puudutas see segulehk vastumeelselt mu sõrmeid.

Pilk libises mu kaaslaste kahvatuil uinuvail paletel, kuhu ulatas päike oma kiiri. Vaikus mängles veel kõikjal. Kuski nurgas vaid krabistas hiir, mis vahel meid külastab, ning lutikaid lehkas: vist litsus keegi uniste sõrmedega lutika lõmaks.

On siin neid, kes magavad norinal, seljal, suud ava ning näol animaalne ilme. Ka neid, kel lapseilme sulet silmadega. „Pojul” olid pikad mustad ripsmed, mis heitsid silmaaluseile saladuslikke varje, ning avaral puhtal otsaesisel lebas tal päikesekiir. Eenokile tundus ka uni suruvat punasele suule virila naeratuse.

Kolletavad siia unelmad, jättes vaid raage. Elu viib endaga kaasa vägevaid ja väeteid.

Tõusin hiljakesi asemelt, lähenesin aknale. Päike helendas töölisbarakkide raskemeelseil katuseil. Korstnad uinusid sirgeina, polnud näha neist suitsuviirgugi. Ning eemal, kaugel uinus merigi, lainetelõpp rahulikult liivarannal... Oo, kuis palju tuult ning päikest maailmas! Inimestel neid tõrjudagi! Mis tahaksin elus? Õhku ja päikest, kaasinimesilt lugupidavat kohtlemist.

— Vaja magada, hõikas kangekaelne valvur klapist.

Pikutusin uuesti igavale narile. Pühit oli meelest maailm ta hommikuses uinakus. Jäi järgi vaid nelja müüri lapike, mis jaotet maailma avarast ruumist mulle jalgpinnaks...

Kiristav vile, äratusvile. Liikuma hakkasid liikmed, avanesid silmapaarid, loobiti rõivaid ning asju läbisegi. Suminat, äigamisi, askeldusi, üksteise vastu puutumisi. Kainelt ning kibestavalt vaatas silma uus vanglapäev oma eeskirjade raudrüüs. Vaja oli rivistuda hommikuseks ülelugemiseks, võtta keeva vee ja leiva portsjon, et kinnitada hädist ihu me kambrisse libisend uuele päevale vastupanuks.

Täna hommikul, pääle öisi mõtteid ja kaalutlusi, kirjutasin Ilma Randerile taas kirja. Ning et meeolu kogus sappi, paiskasin ta kõik sellesse kirjasse. Ning mis talle kirjutasin? Andsin mõista, et ta teguviis on viind mu imestusse; et südant närib kahtlus ning ebamõnus tunne, et meeste puuduse pärast vist pöörduvadki vananevad neitsid vangla „heidikute” poole. „Mis oleks Teile vastutasuks? Läbi trellide poetub Teile vaid mõni siinseist päevist porine tunde katkend. See kõik on käperdet ning porine, see sügelisus ning nakkav. Kas välisilmas Teil vähe veab? Te vaene, kes istute üksinduses kesk inimesi, istute pimeduses ning süda sees Teil külmavärinais...”

Kirjutades seda tõmbasin instinktiivselt peodega üle päa, kas see häbematus ei kasvatand mulle ühe hetkega sarvi pähe. Ent mu pääkolu oli sile ning ühegi mügarata harvenevate karvade kattes. Ning ma ulatasin käest selle kirja kui põletava tuki. Kahetsen praegu oma tegu, sest milleks haavata hingi, kes süütud teise saatuses? Eks ole aga hädus ikka härvendavam kui halbust? Võib-olla on see alateadlik kadedus, et teine on hää?..

Ent mu mõtted juhtis varsti mujale „poju” muutund olek. Teda sööb mingi hävitav sisevõitlus ning rahutus. Ta kostmised on närvilised, ise ta juttu hoopiski ei algata. Ta ei läind pühapäev emaga kokku saamale, et mitte veelgi ärritada. Tal oli üpris raske mitte minna. Osalt oli tingit see sellest, et keegi ei tahtnud seda uskuda. Boris Tang ütles: „Küllap lähed!” „Poju” andis sõna, et ei lähe. Härms aga ütles: „Meest sõnast, härga sarvest, poisikest aga

kust?" Kõik see andis „pojule” hoogu ant sõna pidamiseks ning pöörase vaevaga talus ta selle momendi, mil teadis ema end asjata ootamas ning ahastava südamega koju pöördumas.

Ning mina teda vaadeldes kannatasin, mõeldes seda emasüdame vaeva ses vananevas väikeses inimkujus, keda nägin kord trellide taga „pojuga” kõnelemas.

Nüüd närvitseb „poju” kõik need päevad, käies rahutult ümber laua ning silmitsedes igas meist endale vaenlast. Puutudes kitsa ruumi paratamatuses kellegi vastu — tõmbuvad ta ilusad huuled ilgusest kipra. Ning ta ilusate sinisilmade poisilik vaade on sünk ning meeletu.

Mõistan, enam veel irriteerib teda see, et teised naljatlevad: „„Pojul” mis viga?! „Pojul” vist ussid kõhus, vaja velskerilt küsida ussirohtu!”

Teda harjut nägema maheda lapsena ning keegi ei usu tas peituvat tõsidust. Vaatlen teda ning mõtlen: ta elu ots jõuab enne ta kätte kui algus; ta elu niidid' läind sassi, nad moodustamas saatuslikku sõlme. Ning kes seda takistaks? Ka oma truu „paaži” pillub „poju” üle pahaste pilkudega ning ta süda on lukus meile kõigile. Valus piinelda endal, valusam veel vaadelda teise piinlemist.

Eenokil oli täna juba teist päeva nariluba: tal väike palavik ning velskeri hää tuju andis talle nari-loa. Ses privilegeerit seisukorras tundub ta mingi rooma patriitsina kandraamil ning ta sinised silmad

vaatavad meid ilmse üleoluga. Ta lebas naril ning kirjutas.

Küsimusele, mis ta kirjutavat, vastas: sõnastavat nägemusi, mis kippund talle kallale oma viimasel kartserisolul (istus seitse päeva).

— Oma testamenti kirjutan, lisas minu poole pöördudes.

Me tänasel jalutuskäigul võis tema haigena jääda kambrisse. Sel meie 20-minutisel äraolul oli katsund ta end üles puua. Oli teind seda rihmaga, mille kauples endale mineval saunakorral saunamehelt $\frac{1}{8}$ naela tubaka eest.

Ta oli riputand enda ukse kohale konksule, ent üks valvur tulnud juhuslikult kambrisse ning ajand nurja ta katse.

Meie kambrisse tulles oli ta väga pahane. Elatand vang Pilt, kes ennem istund ühes väikeses vanglas, jutustas:

— Meie kambris sääl oli kord vang, kelle hingel lasus mitmekordne mõrtsukatöö ja keda ootas surmanuhtlus. Nii leidis meist igauks selle loomuliku, et ta ise oma elu lõpetab. Kiskus puruks lina, sidus selle tugevaks sitkeks köieks. Kellegi sõbramehe nõuandel tõmbas köie seebiga libedamaks — hästi jooksis see ta kaela ümber kokku ning silmapilkne lõpp oli käes.

Eenoki meel oli halb oma katse nurjumisest. Narilgi pomises pahaselt:

— Ei saa elu ka ise võtta, siin ka valvurid isandaiks. Kes on minu elu isand kui mitte ma ise? Õelge ometi! Kui tahan — heidan ta enesest kui kõlbmata asja. Ei taha — vean teda edasi mööda lohisevaid

päevi... No öelge teie, kes kooliharidust omate, kas teie siis kunagi end ei tapaks?

— Ei, vastasin, — ei kunagi.

— Aga näiteks õnnetu armastuse pärast? ütles ta virila iroonilise naeruvinega.

— Teeksin liiga suurt au ning meelehääd selle tunde sisendajale, sellist komplimenti mu puutumatu enesearmastus teisele ei tee. Ei surmaks end ka olude sunnil — sellega ütleksin meelitusi ühiskonnale ning alahindaksin ennast. Juba selle toreda ning püha kanguse pärast ärge tehke seda...

— Aga eks ole see ükskõik, mis mõtlevad need teised? Ma poleks kade neile ütleva meelitusi. Las näevad, kuis olud õgivad inimesi, ehk parandavad neid pisut. Vahel aga on selline tõrjumatu tarve absoluutse rahu järgi ning miks mitte seda katsuda saada, kui see nii kerge... kui kõigest vabanen nii imekiirelt... abi ning valvurite iga sõna on kui almus, mille nad sulle pihku kargivad. Iga sõna viskavad suust ning see pistab teravana, jättes augu sesse vangi nii hellasse enesetundesse...

Ta punased huuled vaevu liikusid ning ta pilk viibis kuski eemal. Ta sõnu ei saatnud see alaline salvav itsitus.

Püüdsin teha talle selgeks, et mõtlejad inimesed peaksid hoidma oma elu. Kas rumalaile jätta üksi maailma käik juhtida?

Ent enam ta ei vastand.

Keeran end tihedamalt vaipa ning mõtlen: tüütu see tammumine ikka ühel ja samal kohal. Peaksin

enda tööle küsima, sinna, kus käib Boris Tang, pabe-rossikarpe tegema. Muidu kipuvad mõtted liiga te-
gema, kui puudub nende tulvale surve päevatöö näol.

Meelestub mu hommikul kirjutet kiri, mille pärast kannan südames suurt purevat piina. Sellise süda-
mega tahaksin laskuda põlvedele altari ette, pühapildi
ette ning lausuda:

— Heldusrohke kannataja, aita mindki teiste pa-
tuste seas. Sina kannatuse ning kurbuse, armastuse
ning viha, surma ning elu mõistja ning hoidja, anna
mulle armastust vähimagi asja vastu lood maailmas.
Raske elada niiviisi, kartus ning argus pureb südame
uurdeid. Anna seda suurt kõikevõitvat armastust, mis
avardab kõik isikulised mõõdud ja piirid. Muidu ker-
kib aga pahatihti see elu ees patutsev mõte: milleks
kõik mõtete mäss ning tunnete vassing? Milleks?!
Olen sundind end ühtlugu mõtlema surmast, et
ei kardaks ma teda. Ma pole aga valmis teda kao-
tama. Ning just sellepärast, et kardan surma, ma
enda ise surmaksingi. See ainuke põhjus, mispärast
seda teeksin.

Vangla ei toida üksinda me ihu, ta püüab pakkuda
toetust ka hingeale ametliku hingehoidaja suu ning
südame kaudu. Ei ole ma kunagi sallind seda pastor-
likku õlitet tooni, mis läheneb patusele pää viltu ning
pühadussõnad huulil. Olen tähele pannud seda õlitet
huultenaeratust ning käeannet ka paremate jumala-
meeste juures ning see on olnud mulle alati vastik.

Elukutse harjutab inimesele ikka midagi külge. Nii ka pastoreile, kes asetet inimesilt kõrgemale istepingile, kes kohustet kätt andma kõigile ning lausuma noomitus- ning lohutussõnu ühe ja sama suuga.

Hingehooldaja tuli mind „vennalikult” noomima ning pärima, kas mul tõesti pole kahju oma teost, et tapsin tähtsa ning rikka riigikodaniku ja Jumala näo järgi lood olendi? Kas pole ma tähele pannud enda sisimas südametunnistuse õilsaid hääli?

See äratas mus vaikiva ärrituse ärkvele. Ärritus tahtis avada mul suu talle ütlemiseks: kes pannud teid minu usutlejaks, kes andnud õiguse teile minu hingeelu eritella? Püüate suruda inimsust, painutate seda inimliku algelisemagi iseteadvuse selgrookest, mis vahest mõnele oskavale ning hellale käele olekski nõtkes, mitte aga igale, kes astund üle selle kivimaja läve? Iga isik ning asi, mis kannab siin ametlikku nime, mind juba ärritab sellega.

Ei öelnud ma talle midagi, kuigi ärritus minus märatses. Ning mu sõnatust seismisest vihastus ametlik hingehooldaja. Ta ütles: mu patune mina, see vana Aadam, trotsivat talle kangekaelsusega. Ning et ma ikka suud ei avand, lahkus ta õilsa lubadusega ei sõnagi rääkida minu poolt, pigem vastu juba.

Vastikud mulle kõik need usklikud õhkajad ning taevasel kitsasteel rüselejad. Parem sammun põrgusse piki laia avarat teed, kus pole vaja mul puutuda mõne tasutahtest lehkava rüseleja keha vastu. Mu hing tõmbub vastikusest kipra.

Eenok lausus õhtul:

— Kas te ei leia, et tihtipääle just need teiste

üleõla võtjad on ise väga roojased, kuigi armastavad oma nimetissõrme sirutada teiste mustile plekele?

— Ent vaga Eenok sammub vana Jumala käe kõrval taevasel kitsasteel komistamata, lausus Boris Tang, astudes kambrisse oma alalises lõbusas tujus.

Vastikusest selle küsitlemise pärast tõrgub mu unigi täna õhtul.

Raske on mu meel „poju” pärast. Mind torkab valusasti pilk ta piinat silmist ning ta südame raskus viib välja ta tasakaalust. Ning see viimane teade ema surmast annab haigele hingele viimase hoobi. Meelestub praegugi see emanägu kõnevõre takka, kus valujäljed vaatasid varaseist kortsudest. Valu poja saatuse pärast oli astund üle sest näost, vajutades sinna pikki ning kadumatuid jälgi. Nüüd valmistas surm talle vaikse ning valusa lõpu.

Ning ootamata tuli see surm. Ta olevat keetnud karusmarju pudeleisse, millest supp olnud „pojule” lemmikroaks. Hellitand ta nüüdki salalootust seda tuua „pojule”. Pannud marjad tuliselt pudeleisse, pudel löönd puruks — klaasikilde kui sädemeid ning šoki tagajärjel heitis ema hinge.

„Poju” on piinavast südamest otse pöörane, teiste juuresolu vaid segab teda murdumast. Ning „paaž” kõnnib ta ümber, silmad kurbusest rasked, ei leevendu ent poju meel.

Ta tahaks minna matusele, ent ei saa luba. Lubati alles hiljuti ühele meie kambri mehele minna isa haigevoodile. Lubat poole tunni asemel viibis ta sääl

kolm tundi. Ning see ebaõiglus on „pojule” haavav, rusuv.

Ta tahaks nutta, ent pelgab: püüab tundeid põlastada teiste keskel.

Nüüd süüdistab end, et rumal juhusega ta toond siia trellide taha, emaarmastusest kaugemale.

— „Poju”, oled ikka tõeline poju, lausus talle me kambri vanem kaaslane Pilt, lüües talle isalikult õlale oma laia käega.

„Poju” pilk viibis eemal tast endast, ta ei viibinud siin maiselt ahaste piiridega ruumis. Kogu ta olemine aga sõnas sõnatult:

— Tahaksin vaba olla, sõnata. Ei ühtki näha, ei silpigi hääldata. Oma näriva kurbusega tahaksin olla üksi.

Mõtlesin, pilgu temal puhates: sellises eas lohutatakse peagi. Eriti veel sellised iseloomud, mis nii ruttu küllastuvad, need sama ruttu lahtuvadki. Kui nad vaid sel küllastusmomendil ei toimi saatuslikult.

Läksin ta juurde, kelle pilk põrnitses midagi nägemata enda ette. Või pigem: see pilk tahtis ignoreerida oma kasimatut ning kohendamatu ümbrust, sest meelepaha oli tulvil tas ootamas pääsu. Ma vallandasin selle, istudes ta kõrvale ning alustades temaga juttu rahulikult, objektiivsel toonil, kõneldes enda elust juhte ning laususin jutu seas:

— Aeg on arstirohi kõigele. See on banaalne tõde, mida kuuleb iga päev kogenute suust ning mida loed raamatust. Mehisus sammub suruthuuli üle valamomendi, aeg pleegitab ta kahvatuks nagu päike pleegitab pildikuju. Kui palju tuleb inimesel ta kitsal

ning pisukesel eluteel ronida üle neist valuküngastest — ning seda jõutakse, sest aeg istub meil päitsis halastajaõena.

Ma tabasin õieti, tuues näiteid ka teiste kannatanute elust, sest ikka lohutab see inimest, kui teab teisi kannatand olevat ning kannatavat. See tundub siis inimolevuse üldise saatuseks — ning saatusele ei saa väike inimlaps parata.

Ise tulin aga endale ette suure narrina, sest lohutuse ning elutõdede lausumine pole kohane minu suule. Põhjustas vaid asjaolu, et mu lohutetu on minuga võrreldes rohinoor.

Ta pilk polnud enam nii ükskõiksusse tardund ning ma tundsin, et ta võitleb raskelt pisaratega, mis on sellisel hetkel kerged vallanduma kui lapsel. Kui lohutada teist, ning tunda kaasa — valdab haletsus lohutatava. Teadsin seda ning eemaldusin temast, jättes ta mõtiskellu, sest tal oleks olnud piinlik oma pisaraist.

Pisut enne õhtust ülelugemist tuli ta minu juurde ja ütles:

— On villand kõigest, kõrini villand. Mu nõrk keha pole ronija, ta ei oska meie aja spordivaimus võimelda... Äh, tüdind olen. Näha ei taha kedagi, olemata tahaksin olla... Ning närviliselt raputas ta end ning ta hääl muutus peeneks kui viuliheli.

Siis küsis ta „paažilt” paberossi, kes rõõmustus sellest üpris palju, ning ta mahvis kirglikult, hingeldades. Paar pinguldavat tõmmet — ning pabeross oli läbi. Ning ta pilk oli äraandjaks ta pahuraile aju kiusavaile mõtteile.

Ning pisku maa taga jalutles ümber laua Härms, sest kahe päeva pärast on kohtus ta kassatsioonikaebus. Ärevusest ning lootuste rohkusest ei malda ta seista enam paigal. Ta ei aruta oma kohtuasju teisega, nagu enamik me kaaslasi teeb seda kohtu eel, hankides hääd nõu teiste kogemusist. Ta on kaljukindel oma vabanemises. Ta kogub oma asju ning tunneb muret oma jalatsite pärast. Ta püüab näol hoida ükskõikset ilmet, ent lootuse mask naeratab ükskõiksuse alt.

Ta kurdab, et ei või neis kingis siit väljuda.

— Hei, vennas, kes neid sulle annabki, need võetakse sult kohe ära, hõikas talle Pilt.

— See mees on oma optimismist täitsa ogar, lausus Eenok mu kõrval.

Ning Härms pöördus „paaži” poole saabaste asjus. See vastas mõtlikult:

— Aga kui mulle ka varsti naeratab vabadus? Lähen varsti komisjoni. Ning hingehooldajalt võtsin lugeda piibli... juba ta sõnakese minu hääks lausub. Sünnib mul siis minna palja jalu? Praegu suvelõpu ilmad, sina'nd palja jalu kõmpida võiksid...

— Aga sinu esimesiks vabadussammudeks on saapad siin tagasi...

— Olgu päälegi siis.

Ning Härms jalutas meelehääga edasi, käed seljal ning pää püsti. Ta vanamoodi vurrud, otsad ülespidi, lisandasid ta ilmele veelgi rõõmu ning lootusi. Kuidagi lohutav ning pisut narr teda vaadata jalutlemas ümber pukkjalul püsiva laua.

Õhtul kambrisse tulles ütles Tang Härmsile:

— Kulla naaber, mis sul viga? Näed välja nii piinat ning sorakil. Peaksid minema küll velskeri jutule...

— Kas arvad? No vaata mu mure põhjust.

Ning ta paljastas oma selja ning üha kahaneva päevavalguse käes näitas ta sääal vistrikke, mida kartis olevat kurikuulsa lues'i.

Tang vaatas asjatundliku mõtliku näoga, katsus sõrmega ning tõmmates kortsu kulmude vahele lausus, nimetissõrm otsaesisel:

— Tõepoolest, küllap see va kuritõbi ise ongi. Homme juba varakult, kui hüütakse välja haiged, mine end näitama.

— See velsker on aga selline kihvt-inimene viimasel ajal. Vaat tema eelkäija — oi, see, kadunu, oli kuldne inimene. Sain talt alati arseenipritse. See aga käsib ukse juurest, poolteise sülla kauguselt keelt näidata ja — kirjutab aspiriini.

Tangil näis ta nukrusest hale ning enne narile ronimist ta patsutas sõbralikult Härmsile õlale:

— Ära muretse ühti oma armsa mina pärast: egas umbrohi ei kao.

Ruum surub pääle end igahetkeliselt oma ahtsusega, aeg oma lõpmatusega. Üldse märkan endas kahesugust meeleolu lugemises. Vahel võiks nautida kõrgeid ning keerulisi mõttespekulatsioone, võiks kiinduda Kanti „Puhta mõistuse kriitikasse” või otsida ühes Marcel Proust'iga „kadund aega”; taas aegu, kus tahaks lugeda midagi kirglikku, hõõguvat ning elu sisaldavat ta tooremais väljendusis.

Külm on juba öösiti. Jalad mul korjuskülmad,

see on mu normaalse seisukorra tunnus; pää aga leige, see on halb, sest ta peaks olema palav.

Mis saab meist neis tusaseis päevis? Pean ma vastu veel kahele aastale neis müüres?.. Imeväärse jõudsusega läheb iga asi, millele algus kätte ant, ning mu tervis on algamas allakäiku.

„Sest kõik liha on kui rohi, ja kõik au kui rohu lillekene. Rohi on ära kuivanud ja tema lillekene on maha langenud.” See salm Peetruse raamatust meelestus mulle täna. Kunagi lapsena olin selle pähe pidades õppima ning tänane päev noppis need sõnad esile mu mälust.

Eileõhtusel ülelugemisel kargas „poju” abi kallale, kes tugev mees, hakkas kinni tal rinnust ning lõi talle vastu nägu. Ning nii tugevasti, et abil veri niris ninast. „Poju” kaunis nägu näis mulle esmakordselt inetuna. Valvurid tõmbasid „poju” abi küljest lahti, kes oli ootamatusest kohmetu. Siis aga, vabanend temast, lõi hambad risti suus ka „pojule” vastu silmi. Ning see oli nii ruttu toimund, et meie selle ümber ei suutnud oma sõnatust imestusest küllalt toibuda. Kõiki meid hämmastas see väljaaste just „poju” poolt. Oli see meeletuse väljapüüd, sisemine „tuulutamine”? Või oli siin põhjuseks abi mõju keelule, et „poju” oma ema ei saand saatma ta viimasel teekonnal? Sest kunagi kord oli ta vihastand abi, ning too mees on meil vihapidav. Kui vähegi märkab näos vastumeelsustki enda vastu — peab meeles seda paraja juhuni.

Ning täna hommikul sammus „poju” pimedasse kartserisse kuuks ajaks (erilisest hääst südamest jäeti

kohtusse kaevamata), kuna sõnatus kangestuses ning palavikus oli veetnud kogu öö uneta. Mingi meeletuse sisendit otsustus vahtis ta palavikulisest pilgust. Ärrituseeta, kartuseeta ning vastupanuta astus ta välja: nii astutakse kindla otsusega. Mul oli tast kahju: ta kartis kartserit, kartis pimedust kui plika, ning surma kartis ta.

Lõuna ajal kuuldus meie kambrissegi teade: „poju” olevat enda kartseris üles poond. Jalanartsu-dest olevat rebind välja niidid, neist punund endale pimedas ümbruses nõöri, kinnitades sellega oma keha ukselingile.

Valvur ta leidis säält, minnes viima talle kartseri-portsjonit — tükk jämedat leiba ning vett kruusiga.

Teda olevat püüt äratada ellu, surm oli teind aga täieliku töö. Ning milleks teda enam kibedale päevale äratada! Surma raskem osa tal möödas, miks peakski surema ta kaks korda? Nii lahkuski kartseri hirmu-
tavas pimeduses ta vanglapäevade sügelusis hing oma kõhnast ning kaunist kestast, mis oleks tahtnud veel kasvamist.

Kui südamevalu ning sisemised etteheited teevad noorele elule julma lõpu — siis väärrib see kahetsust.

Kuidagi torkab valusalt pilku, kui langeb see tühjale narile. Kõiki näib see sündmus puudutand südame külge. „Paaž” on ühegi lohutuseeta, sõnatult nukker.

Peagi haihtub see tühi koht sinna, kuhu haihtuvad kõik mälestised, kuigi sügavasse sisimasse nad poleks raiut — aja ning inimese igapäevaviivusesse. Veevirvendustki jätmata kaob elujoon, päevad astuvad kohe tasaseks ta jäljed oma raudsete kontsadega.

Õhtul, kus meie teised, ilma selle üheta, kel viibis igauhe pilk meeleldi, lebasime naril, oodates rahuvilet, ütles Härms:

— Kui lihtne on ometi inimese elu. Üks ja sama iga üksiku elus.

Eenok konstateeris fakti:

— Nii on see inimelu. Elas, see tähendab: liikus, mõtles, tundis, aistis välisilma oma ümber. Enam ei ela, see tähendab: ei liigu, ei mõtle, ei tunne ning välisilm ta meeli ei mõjusta. Pannakse vankrile ja „vana valge” veab vangla väravast välja.

Nii mõtles igauks ning pani punkti.

Mul ei tulnud uni ning kuulsin Eenokit, oma nari-naabrit, samutigi vähkrevat unetuses. Siis ta sosistas:

— Te ei maga?

— Ei.

— Mina ka mitte. Teate, millest mõtlen? Olen veendund, et mõtlete samastki.

— Mõtlete „pojust”?

— Just nii. Mõtlen sest „poju” elavast hingest, kes lahkus temast. Mis te arvate, hulgub see hing nüüd igavesti ringi mööda avarat ilmaruumi, või hakkab ta armastama mõnd uut keha kunagi, või saab ta mullaks ühes ihuga? Mis te koolitet aju sest hingsaatusest arvab?

Ta naeris taas seda pisut kahjurõõmsat naeru, mis ikka tundub mulle uudsel jubedana, kuigi peaksin temaga olema harjund.

— Ma tahaksin uskuda, et ta mullaks ometigi ei saa, vastasin.

— Tähendab elab omaette vaba elu, kuna seni oli ihu vangis nagu meie siin seaduse vangis?

Ta lükkis sõnu rahulikult oma punase suuga kohutavasse vaikusse.

— Järelikult on see nõnda.

— Kui tohib uudishimutseda, mille põhjal seda usute?

— Ütlesin: t a h a k s i n uskuda. Teile seda päevselgelt tõestada ei oska. Päälegi pole moment kohane.

— Miks mitte? Kohaseim moment, uskuge, ideaalne rahu... Siis laskis ta pää sirgelt padjale ja tõmbas norinal hinge, sest valvuri sammud seisatusid me ukse ees.

— Sooh, tõstis ta pää, — see igav ning jube inimene on taas möödas. Ning ta helesinised silmad kobasid mu mõtteid ironiliselt. — Mis ma tahtsin küsida... kas seda t a h t m i s t uskuda hinge surematust sositab teile süda, mis võib-olla palju kannatand? Või pole ta seda? Teil pole näos kortse ega südames vahest elamusi.

Ent ma sulgesin silmad, mõtted saalisid edasi. Tõepoolest mõtlesin minagi „pojust”, surmast, surematusest. Siin ruumis olen rohkem hakand nägema probleeme. Vaatan kaugel meist lehtind puus ta üksikuid lehti — ning haistan neis isepärast saladuslikku elu, mille sisemust võib tunnetada vaid mõni jumaliku inspiratsiooni hetk. Ning need hetked sunnivad uskuma hinge surematust.

Avasin silmad. Eenoki silmad vaatlesid mind

sama mõtlikult kui ennemgi. Vahest tema tungiv pilk mind avama neid ajaski.

— Kas te olete usklik? küsis.

— Täisea päevi pagend usklikkus vahest selle tõttu, et ema võttis mind lapsena kaasa palvelasse. Ainuke, mis säält mul meeles, on mingi leige pisarõske leitsak, sest naised nuutsusid taskurättesse, õhkasid ja nuuskasid. Siinamaani on mulle usklikkus asotsiatsioonis selle vastumeelse nutuleitsakuga.

— Mina olen käind täisealisena palvelas. Ma pole nii suur esteet kui teie... Eh-he-he!

Kunagi neil päevil maetakse „poju”. Kuis tahaksin olla vaba, et viia talle viimase maise andena lõhnavaid lilli ning saata ta maist kuju valges kirstus, mis astub oma viimast teekonda kõdunemisele. Ning see kaduv kuju oli ometi nii üllas ja ilus.

Oleme nihkund sügisele õige lähedale. Sügispinna niiske lehk on segunemas puude värvikate lehtede kõdunemisega ning see kõik annab teada kuulatavale inimhingele maailmaelu lõppevuse seadust nukralt ning unistavalt. Resignatsiooni vaikne nukrus levib üle looduse ning peatab vahel inimest tema askeldusis. Sama resignatsioon levib ka siinsete kägardet ning elukõrvaldet inimhingede üle: sügis kergem siin taluda kui kevad. Läbi resignatsiooni tundub paratamatuse karmust ning läbi trellide puhub meile vastu tuulne maailm, mis hommikusel tõusmisel peidet rõskesse uttu. Aasade ning põldude vabas laiuvuses on nüüd nukrustavalt ning karastavalt hää. Pilk lööb

kuidagi süütult niiskeks ning säravaks, nagu lööb karminevast ilmast õhkuma... Kuis armastan neid kargeid jalutuskäike piki maanteid telefonipostide salapärasel kuminas ning karskete tuultega üle põldude maantee mõlemal pool!

Täna, õuel jalutelles sirgelt, ühist sammu pidades paarikaupa valvurite erksate silmapaaride vahel, lendas ülal me päade kohal pikk kolmnurk suursuguse pikaldusega lehvivaid linnutiibu. Need olid rändlinnud, alates sügisreisi lõunasse — päikesemaile. Majesteetlik on nende tiibade löök ning nukrustavad nende lahkumishelid. Neil aeg siin täis ning lõuna neid ootab. Millised kontrastid: säääl jumala linnud vabas lahkumises, iga-aastase pika reisu alul; all roomavas madaluses tammuvad inimpojad ikka ringi ja ringi sügisrääpaseid õuekive. See on valusaim igatsustiibade purunemine ning uute kasvatamine südameis, mis põevad lennuvalu piki sügisepäevi.

Kadeduspilke vilksatus inimpoegade silmanurgist taeva alla. Täitus rind selle salapärase sõnatuga, mis pakitsemas inimhinges ta intensiivseil valu kui rõõmu hetkil. Need elamused kasvatavad inimest, tõstavad ta väljapoole ennast, elu ning ümbrust, kõike väiklast maist ning seotut.

Selle valu tõrjumiseks oleksin tahtnud midagi teha, kas või joosta kord täies rinnal üle selle õue, pääees vastu seda rõsket ning sõgedat planku. Käisin rahuliku näoga ning rahulikuks sunnit rinnaga mööda kive, käisin püsiva sammu ning kaine pilguga kutsuvale südamele risti vastu.

Ning nüüdki kambris valeneb päev pikka, jõudes

kahvatuks-sumedaks keskpäevaks. Ning algab uus hämardumine õhtusse. Inimsus aga üha kõverdub kängund kehis, mis vahivad pärani silmi oma eluaseme ning eluhetke sisutust.

Poevad flegmaatilised päevad vaikides õhtusse, naeratus siinsete huulte ümber tõmbub ikka enam koomale. Viletsus ning hallus lükkab elu ühelt päevalt teisele. See on elukehvikute päev, mis veereb ikka piki viletsaid tunde komistades, kuni näed laiuvat selle taga otsatu ajamäära. Vahe välisilma kehvikute ning meie vahel on see, et tihtigi ei tea viletsad välisilmas veel hommikul, millega täita kõhtu, ent vaata — libisendki käest päev. Meil proosalisi kõhu- ning ihukatte muresid pole. Tagasi vaadates mõõdame aga samuti oma seljatagust aega, ning selle järgi, kuis vähe tas leidund meelesöövuvat sisu, leiame ta olevat üpris lühikese.

Narile heites paistis Eenokil taas midagi pääs:

— Usute te selliseid asju kui inimese vaba tahe?

Ning mu päeval üleelat kibedus sööstis mõttevalingusse Eenokile:

— Midagi pole inimesel vabalt teha. Kõik „istume” siin mingi ebateadliku asja pärast. Inimene on ebateadlik marionett mingi suurema tahte toimetes. Ta ise vaid suurest rumalusest võtab suu suuri sõnu täis oma vabadusest ning tuleb endale ette üpris võimas. Ning praktilises elus on see „vaba tahe” sellepärast tarvilik, et siis üksteise üle mõista kohut. Ilma vaba tahteta ei saaks ju eksisteerida kohus.

— Nõndaks. On olemas mingi Suur Vaim, te

arvate. Naerab see Suur Vaim pilkavalt või kaastundlikult me üle?

— Mulle tundub ta vaid üpris julmana ning mul on häbi olla inimene.

— Eh-he! Küll olete aga uhke, hirmus uhke. Kas ei karda te pahandada oma sipleva uhkusega seda suurt julma vaimu?

— Tahaksin surmata selle suure irvitava vaimu, kes juhib maailma käiku ning häbistab inimest.

— Tõepoolest, suured soovid. Kas poleks aga parem ta ette põlvitada, teda uskuda ning pää lapselikult ta rüppe heita?

— Nii on kahtlemata mõistlikum igapäevaelu seisukohalt. Ent mu saatuslik halbust on selles, et nii toimida kunagi ei saa. Mida parem on mul kuski — seda rutem ma ära säält ihkan. Üks osa minust ihkab vahel selle elu igapäevahääd, teine osa tast põgeneb. Üks osa nutab sama asja man, kus teine osa naerab. Mis te arvate, kauaks elab inimene niiviisi normaalset elu? Eks hakka ta varsti end tundma kahena, ning tükeldades oma mina-terviku kuulub ta vaim juba haiglasse.

Ei tahaks, ei tahaks enam neid päevi!

Andsin sooviavalduse astuda töökotta. Vaja oodata, kuis kostab ülemuse helde otsus.

Need sügispäevad on tapvaimad meie siinses elus, samuti kevadepäevadki. Ärkasin täna hommikul tubli nohuga. Ent praeguste ilmade tõttu on igal mõni viga: kas kõri haige, kas hingamine muutub vileks

läbi nohuse nina või muu viga. Ning müürid, kuis õhkub neist rõskust! Hommikul tõustes pesu ja päälisriided niisked, liikmetes surisev valu. Naksuvad ja krigisevad kondid.

Ning sellise ilmaga pesime põrandat. Iga pesu puhul vajub katkisist kohist 20—30 toopi vett põrandale alla. Ja siis aurab see säält üles. Pää täna mul uimane kui joodikul. Polegi vaja harrastada viina aseainena palderjani, arnikaid ja muid rohte, mis leiavad suurt harrastust viinaarmastajate seas.

Tundsin, mul palavik on õige kõrge ning higitseen öösiti. Nõrken niiskete sügiseilmade küüsi. Juba mitu ööd kestnud nõnda. Läksin täna ning rääkisin velskerile oma tervisliku seisukorra halvad tunnused. Lausus:

— Loodame, et see läheb mööda.

— Seda loodan minagi, ütlesin. Kummardusin ning lahkusin.

Velsker põeb reumat ning praeguste ilmadega on ta väga tige ja närviline. Vangid on siis ta tigidushoogude ohvrid. Hoidku kellegi hammas valu tegemast. Hoolimata tõmbab ta haige asemel terve välja või kärsituses tõmbab hamba vaid pooleks.

Ning ometigi siin alles tunnen, et õpin hindama tervist. Tahaksin hoida teda välisilma jaoks, et sääli veel tema kaudu saavutada midagi, et elada veel teisiti, kui tegin seda ennem. Vahel haarab mingi ebausulik kartus, et vabaduspäevani mu ihu vastu ei pea.

Härms on kohtust tagasi. Päevagi ei saand vähe-maks, ka ei arvestet eeluurimisaega. Uue optimismiga ootab nüüd järgmiselt 24.-lt õnne. Usk taas kaljukin-

del, kõndides püstipäi ümber laua, vurrud rõõmsalt ülapoole.

Ta kuulub karistus kandjate sesse liiki, kes respektivad vanglakorda nagu riigiseadust kunagi sõnavõtlikkusega, mis korralikus perekonnas sisse kasvatet. Mis saabki väike inimolend suurte paragrahvide vastu! Ka siin säästab „hää kasvatus” palju üleearuseid askeldusi. Needsinatsed on mõistlikkude leerist, kes oma ülalpeoga püüavad pälvida karistusaastate kahandamist ning hoiduda hirmuga kartserist. Taas teisi, kes igavesti on kasvatust-trotsijad, astudes siingi oma kiususamme, pannes ametnikke higistama karistus-pensumite kallale. Ning milleks kõik? Et visata aega surnuks kiusutükkide kividega ning tühjendada oma sisejõudu teadlikesse rumalusisse.

Väljendasin mõtteid „pojast” Boris Tangile.

Ta vastas tooniga, mille ükskõiksus mind haavas:

— Milleks raisata mõtteid sellele, keda pole enam olemas?

Vaatasin teda, imetlesin ning peaaegu kadestasin ta loomulikku suhtumist kõigesse. Ta ei koorma oma meeli kunagi liigsete ning asjatute mõtetega, mis teevad koledat piina.

Mul on halb. Tervis vajaks paratamatult paran-damist. Peaksin lamama, ent meiesuguseile on lamamine päeva ajal keelat. Ning seekord ei andnud velsker mulle narilubagi. Tegin endale siiski lebamise mõnusaks, sirutudes pingile akna alla riiuli ette, kuhu asetasin pää alla padja. Veepange asetasin lauale, et

ma vaateklapist valvurile silma ei hakkaks. Tõmbasin üldiseks organismi ja aja summutamiseks paberrossist veetlevaid ning südamlikke mahve, püüdes kambrikaaslase eeskujul moodustada neist veatuid suitsurõngaid. Suitsetamine ulatab palju võrdkuje filosoofilisiks mõtiskeludeks. Tundsin liikmete all mineviku patju ning kehal oli mõnus: polnud rinnus valu-pisteid, kogu organism puhkas. Mul oli hää nagu sel, kes nälga tundes sööb enda täis, või kui paljukäind inimene võib sirutada lõppeks rahulikku voodi. Sellised hääoluhetked on mu praeguses seisukorras eriti teretulnud. Ning pääle kõige külastas mind täna hommikul ühes häämeelega päikesekiirtest üks viis — kasakalaul, mida kuulsin ühel kontserdil ning mis mulle meeldis üliväga. Äkki turgatas ta meelde ning kogu päeva ei lasknud ma teda oma käest, rõõmustudes tast kui vanast meeldivast tutvusest, kes hulga aja tagant taas ilmund. Pidasin peos seda kadund mineviku-hetke, mis hõljus selle viisi küljes. Ses viisis ning lebamises puhastusin teiste kõnede hõõrumisist, mis teeb mu endale ikka vastikuks.

Sääl tabas mu kuulmeid hõige:

— Orpus, ei tohi päeval lamada. Üles!

See igavene luuramine ning käsutamine käib mu närvele. Eriti veel siin, kus libletki ei leidu usku susse ühelgi, nagu elaksid sa kõigist inimomadusist erus. Ei suuda, ei suuda kohe harjuda, et igale mu initsiatiivile hüütakse veto. Vetoõigust omab mu üle näruseimgi valvur. Ning need pisikesed võimumehed avaldavad oma veto juubeldava ning julma südamega.

Kurat! surus viha mu hammaste vahelt, karates

istuli. Tõmbasin peotäie keedukartuleid plekktaldrikult riulil ning äigasin selle peotäie hää eduga valvuri väiklasele füsiognoomiale. Mitte asjata polnud ma parmaid märgilaskjaid enamalt. Tundsin meelehääd oma käe osavusest, vaadates klapi poole, mille trellesse jäi ripnema kartuli pehmet ning vesist sisu. Teised tõstsid pääd, imetelles mu osavust ning parastades valvurit.

Rahuldustunne kergendas mu rinda, kuigi teadsin, et ootab mind karistus mitte väike. Ning ülem taas manab, et ei jõua muretseda distsiplinaarkaristuse raamatuid nii palju kui astutakse ülekohtusamme.

Ning mis peabki siin sündima muud kui kurje kuje me rahutuaju paarimisest siinse eluga. Ajud tulvil pääsu ning lootusmõtteid, või siis vähemalt neid, mis tunduvad kiusuks karistajaile ning väikeseks vahelduseks vangile. Ning iga uus hommik toodab uusi kavatsusi, uusi samme. Väike käeviibe minult — ning see paneb mõtlema ja kalkuleerima kõik ametlikud ajud, nagu oleks neil elumõte küüsis.

Täna, kus veetsin päeva oma kambris pääle kümnet pimedat päeva kartseris — annan taas eneseväljendusele maad. Mälukambris mul alal mõtteid ning muljeid puuduse ning pimeduse sisendusist. Ent enim kui laskun mõttes tagasi kartseri pimedasse nelinurka, räägin sest meelehääd, mille valmistas mulle Ilma Randeri kiri, mis oli saabund just mu kartserimineku päeval ning mille kätte sain täna. On üpris palju aega sest möödund, kui saatsin ära kirja temale,

mis sisaldas häbemata mõtteid noorele omakasutule tütarlapsel. Tunnen ise, et selle halva kirja ma lunnastand oma pöörase sisemise piinaga ta pärast. Kuigi ei aima seda tema, tean seda ma ise vähemasti ning see õigustab mind teinekord kirjutada talle paremini. Mõtlesin, et kunagi enam ei saabu kirja mulle temalt. Nüüd käes mul praegu kiri, mille häätahtlik sisu mulle üllatuseks. Ta kirjutab: „Tunnen, pean Teile kirjutama. Mitte et Teie seda vajaksite, vaid et seda vajan mina. Tunnen, miski on äratand mus uue omakasutu tunde kogu maailma vastu. Seda kiirgab mu piskust südamest, mis ikka olnud mu ligimesile üpris laisk, — siit kiirgab igale inimlapsel, kes juhtub mu eluteele. Ning üks ole ju Teiegi väike poisike, kellele vaja oleks päikest, palju päikest — ning siis pole Te pahur ega mõtle väliseist halba!..”

Vist igas naises erandita peitub õige suur annus emalikkust mehe vastu, eriti mehe vastu, kes kuidagi seda rohkem vajaks. Ta on küllalt peen seda mitte väljendama, et vabandab mu häbematus kui suletu, ilmast eraldetu pahurust. Ei ta sellise inimese haava-vaid sõnu tõsiseina võtta saa.

Olen ise õnnetu, et ei saa ma võtta ühtki hääd ning ilusat inimhinge väljendust endale puhtana, ilma teda oma mõtete õõnestava ussiga puremata. Ah, selle alalise urgitseva aju ning kahkleva südamega on elamine üpris raskeks ristiks.

Esimesest muretust rõõmusädemest selle kirja üle laskusin oma õnnetu mõttekäigu astmeil taas mu-relikku umbusaldusse ning nüüd laskun oma kartserisolusse. Laskun sesse seisundisse, mis oli mul sääl

võtta võimalik: võisin vaid istuda või püsti seista. Ei saand kordagi ma lebada, ei magamiseks ega muidu kehale vahelduseks ning puhkuseks. Pink seina ääres oli selleks liiga lühike, kuid ka põrandale heita ei saand: olin hoopis pikem ma kartseri põranda suuruselt. Ning tundsin kordki pahameelt oma pikast kasvust, kuna alati olnud ma temaga rahul. Ent istumine säääl polnud mulle niivõrt kole kui närvepingutav. Ma püüdsin seda nautida uudsuse huviga, püüdes kaotada aega enese vaatlusse uue ümbruse valgustusel. Paiguti õnnestus mul see õigegi hästi. Eks ole vaja taluda maailmas kõik võimalikud kurbused kui rõõmud, kõik elu haljused kui ka kolletused.

Eenok vaatles mind iroonilisi uurivi silmi, kui tulin kambrisse, ning algas kohe juttu:

— Noh, kuidas valge saali härrana elu meeldis?.. Ning lisas tõsinedes:

— Kui suur võiks olla pimedada kartseri talutav maksimum?

— Ei tea öelda siinsete harilikkude inimeste kohta, ütlesin. — Meditatsioonid pimeduses ning üksinduses on tunt praktika Indias ning suures osas buddistide mais. Tiibeti pühakud ei räägi ühegi elavaga sõna ning märgi järgi võtavad teat kohta asetet kõhna söögi. Eland ju inimesed samba otsaski ning hellitand säääl oma hinge. Miks ei või meiesugune siis veeta mõndagi päeva nõnda. Mind üksindus ei koorma, sest mõtted on inimesele parimaks seltsiliseks. Ning see paik säääl kummitab mitmesuguseist teistegi mõtteist — targust ning rumalaist, rahulikest ning rahutuist. Külmus ning niiskus vahivad säääl aga suuremail sil-

mil neist kulund seinust ning mustast põrandapinnast, millelt värvi tammund ammugi ära „valge saali” elanikud närviliste ning palavikutsevate taldadega käies oma sammude ümber... Tõepoolest, pingutust nõuab sääl päevist ülepääsmine ning iha päikesevalguse järgi kasvab otse valusaks...

— Kartseri pimeduses, hammaste lõgisedes ning õhuke sis kroonurõivais külmast luksudes peab endale õpetama elutarkust ning maailmakorra mõistlikkust... Eh-he!

Härms, kes kordagi ise pole olnud kartseris, oli huvitet mu jutustusest ning lisas nüüd Eenokile vahele:

— Muidugi. Mis kasu sestki, kui trotsiksin, vee-daksin päevi ärrituses ning hammaste raginas? Hävitaksin vaid ohtrasti oma füüsilist kui vaimset mina, võtaksin sapistada oma olemishetki. Paratamatusega võitleb ainuüksi rumal olend.

— Või nõnda. Vaja siis vaid luua rumalaid lootusi ning oodata optimistlikult komisjoni ning 24. pääle?

— Hääd ning lahked mõtted on ikka tervisele kasuks.

Härmsile on see aksioom, et iga inimene hoiab tervist.

— On mis on, ütlesin, — pikem aeg lõdisedes sel-lises külmas pimeduses viiks mõnegi nõdra hinge hullumeelsusse. See ihuliikmete alaline kägardet ning pinguldet hoid, külmus, mis ei lase lähedale und, ühetasaselt sõõrmeisse tungiv haisujuga paraskist, mis mu haistmisorganit alandab...

— Eeskirjas ju, parask olgu hermeetiline, ütles Härms.

— Eeskirjas... Eh-he-he! naeris Eenok.

— Sää! alles taipasin seda põlat ning mõnitet Eesavit, kes müüs oma esimese sündimise õiguse kavalale vennale — läätseleeme eest! Oleksin müünud mina vist kergemeelselt oma hingeõnnistuse, oleks mul seda...

Sää! on inimese ihutarbed alasti võet ning neil on häbi. Mu hambad olid kõntsased. Neile valgus kehvast söögisedelist jäänuseid ning mu keel tõrkus ilgusest puutumast vastu neid. Mu sõrmeküüned olid mustad. See olnud mulle ikka vastikumaid asju ning püüdsin neid puhastada üksteise varal. Mu juuksed kleepusid rasvaseina päänahale ning neis sügeles. Mu näos tärkas iga päevaga tüükaid tihedamalt. Olin endale äärmiselt vastik. Ilgusest hoidusin puudutamast oma füüsilist mina.

— Oleme siin varjusurnud, rääkis mõtlikult Eenok. — Elame, ent samal ajal ka ei ela. Eks ole, Orpus, te koolitet aju protestib selle ebaloogilise väite vastu, et üks ja sama asi võib samal ajal olla ja mitte olla. Elavad kired, tunded, tahtmised, avat silmad, kõrvad, vabad hingetõmbused, käed ning huuled...

— Neid vaja tarvitada kasulikult ning mõistlikult, lisas Härms. — Meie, kes patused ning eluseadusile tõrksad...

— Riigiseadusile, parandas Eenok. — Eluseadusile oleme olnud liigagi alistuvad... Eh-he-he!

— Ükskõik millele, me ei või nüüd aga paremale pretendeerida. Sellepärast siia me asetetki, et õpik-

sime loobuma kurjest mõtteist ning võtteist kaasini-
meste vastu. Peaksime puudust tundma muu ilma
järgi, peaksime seda hindama, rippudes harjumuste
mälestusniidel. Poleks põhjust siin meil olla, kui iga
hetk ei tuletaks meelde me tahtmusi ning nende täitu-
misvõimatust.

— Eks ole me kurjad siia eraldet tundma kurjuse
vilja, et me seda teps enam maitsta ei ihaldaks...
He-he-he!

Härmi ideaal — mõnus, kasulik ning puutumatu
elu. Seda ta hindab, kõike muud haletseb. Ta püüab
ka Eenokile oma ideaali lähedale viia ning mõnigi
kord tõrjub Eenok teda endast karmi kannatamatu
põrutusega:

— Jätke juba, käige kus kurat.

Ta kehitab õlgu, imestub, lahkub siis pahameeleta
ning ütleb:

— Küll on sellisel inimesel raske ilmas elada.

— See pole teie mure, lausub siis juba tublisti
ärritet Eenok.

Eks ole ma ise pea sama tõrges ning kangekaelne
elutargule näpunäiteile ja sõnavõtmatu. Vangla ongi
alles see saatuse vits minule, mis peaks iga uue päe-
vaga kui uue hoobiga lööma pehmeks mu iseloomu
ning allaheitlikuks mu pää mõistlikkuse seadusile.

— Kui ma istun kartseris, siis vahel tundub
mulle imelik see mõiste igavik. Küsin teilt: mis on
igavene? I-ga-ve-ne, küsis Eenok.

— Vaid mõeldes sõna igavene, tunnen, et mu
mõistus on piirid. Siis tundub mulle, et mõistus meil
selleks vaid, et teha kõik asjad võimatuks ning keeru-

liseks. Siis tunnen, et tunded oma instinktiivse hämarusega tõestavad kõik selgemini ning käsitavad paremini.

— Nii. Aga mõelge ikka: igavene. Millel pole lõppu, sellega siis ka mitte algust. Kui istuksin ikka siin, ühtlugu, vahet pidamata, vahelduseta, samas pöosis, samas pimeduses, samas niiskuses, samad tunded südamesopis, sama leivatükk veega kõhus? He-he-he! Ning see oleks igavik!

— Inimene ei kannata välja igavikku, sest ta ise ei sisalda midagi igavest.

— Aga hing? Te usute ju selle igavest elu.

Ent olen vahelgi tüdind neist Eenoki paiguti norivaist küsitlusist. Olen nõrk. Kogu kartseriaja ei söönd ma midagi. Leivaportsjonid tõin ühele kahvatule kambrikaaslasele, kes seda palus, ise aga jõin, jõin, tüüdates valvurit oma alalise kloppimisega joogivee järgi. Jõin palavikuliste huultega, mille nahk tõmbus palavikust kipra. Palavate külmavärinatega ihus kõndisin oma sammude ümber väsimuseni, igatsetes päikest. Ning kerkis nurin, et päevad pöörand mulle oma tusase palge, kahvatu ning enneaegselt kortsuline. Päike naeratab kõhnade pilvede kaisus kõigele, mis maal, vees või õhus. Minule vaid mitte.

Need päevad viind mult hääle. Kokkukõlas kõige mu ümber viind nad mu sellisesse seisukorda, kergitand mu ihu temperatuuri sellise pügalani, et usun oma olemasolu siia lõppevat.

Nurin tõuseb rinnust: Miks pole predestineerind mind saatus suureks ning õilsaks kannatuseks? See inspireeriks mu päevi ning ülendaks mu meeolu

märtrilikkuse nautimiseks. Latentseid dispositsioone mul märtrilikkuseks leiduks. Äh, Andreas, ära ole nii ahnete soovidega. Millega pälviksid sina rohkem nüüd suuri kannatusi kui mõni teine su kambrikaaslasist? Eks ihkaks igauks endale pärisosaks õilsaid kannatusi või õilsaid rõõme. Kui ebaühiskondlik ka inimene poleks ning kuivõrt enda isikusse koondund, nii egoisti ei leiduks küll ühtki surelikkude seas, kes poleks valmis kannatama, et sellega tulevaile generatsioonidele anda lohutust ning naudingut, anda ainet tulevasiks loominguks. Las elan ning veedan päevi ma kannatuses, kui see kannatus, mu maailmapäevade lõppedes, kannaks teisigi välja raskusminuteist.

Kes ei kannataks meist meeeldi Kristuse saatust, kes ei annaks enda ihu ristipuule i d e e pärast! Mõte, idee peab olema kannatusel ning siis saab kannatus naudinguks. Millist jõudu hüljata, ignoreerida raskusi annab inimesele i d e e. Ta ihupoorid ummistuvad füüsilise valu tundmiseks ning ta hing hõiskab oma suurest elamusest.

Eks ole see taas egoistlik mõnu, eks ole see ebaõnnestunud moodus kohaneda elule. Mille poolest ta ülevam ning parem igast muust naudingust? Vaid selle poolest, et suur mass pole jõudnud seda veel labastada. Ta vaid mõne haruldase hinge erilaadne nauding. Naudinguna see aga on mulle täitsa üheväärne iga muu labasemagi naudinguga.

Rõhuv see mu isiku pisukeste kannatuste otstarbetus. Otstarbetus on kõigist rõhuvaist tundeist rõhuvaim.

Omasin üht neid inkvisiitoritujusid enda suhtes,

kus tunnen vajadust pühkida enda südamest, enda sisimast kõik, mis pole talle stiilne, pole orgaaniline. Et siis nautida neid rususid endas ning tunda puhuse karget ja kaunist olemasolu. Ning selles meeelus, nende sisemuse ruiinide vahelt tõusevad õitsele kõik headuse ning kauniduse alged. Ning ma ei saa muud, kui kirjutada oma järgmises kirjas Ilma Randerile: „Kõik häädus ning kaunidus ehib teid orgaanilisena. Kõik, mis minus on eos, püüdes asjatuid katseid õitsmisele, on teis puhkend kauniks ehteks inimesele. Olen üpris rõõmus, et võin seda avaldada otsekoheselt ning kadeduseta...”

Mõnegi nädala veetnud ma paberrossikarpide kallal, olles päärmiste etikettide kleepija. Praegu meeldib töötoas viibimine mulle kaunis hästi. Kleebin pääle pilte, mis veab mõtted vabaduse külge ning ulatan selle siis alumiste etikettide kleepijale, kust nad lõpuks rändavad lõikaja kätte ning selle käest kasti.

Pika töölaua ümber valmivad niiviisi karbid.

Boris Tang on lintija. Me istume koos temaga ühe laua taga, kus meid lõbustavad ta teravmeelsed kõned ning ütlused. Asume sinna juba pääle hommikust ülelugemist ning hommikuse tee joome säääl. Säääl elamine on hoopis parem kui kambris, soojem ning valgem, ruumi rohkem; valgustust katsume kasutada pääle töötundegi. Siin on priimused liimi keetmiseks, millega keedame ka süüa, kui raha vaid piisab. Ning priimus sahib meeldiva kodususega. Tööraha seks küll ei jätku. Seda tuleb umbes 300—400 senti kuus, kuna sama palju jääb „puutumata pooleks”, mille

kätte saame vabanemispäeval. Meistriks meil vang, me eneste valit ning ülemuse kinnitet.

See on siiski mingi elupäeva täide, mingi aseaine, millel oma pisuke otstarve.

Tulin täna töötoast kohe kambrisse ning sattusin kesk kõnelust väljarändamisest. See siin armastet kõneaineid. Kaaslased vahetavad üksteisega kujutlusi Ameerikast ning Austraaaliast („Kehvakaaliast” siinses žargoonis) importeerit brošüüride kaudu. Nende kujutlusilm tulvil täis Eldoradosid, kus tundmata jääks nende minevik ning kus ei kärbitaks nende eluõigusi, pretensioone. Pea kõik kavatsevad rännata välja oma määrit jälgi kaotama.

Härms tahab jääda kodumaale, sest kodumaa hüve vaja kõige päält pidada silmas. Kui vähegi hakkamist ning elamisvõimalusi kodumaal — ei mõtlegi siirduda ta võõrsile.

Härms ei lase end segada teiste pilkavaist ütlust. Ta vabaduslootused on tihedamad kui kunagi. Teeb plaane ning kogub kavatsusi välisilma jaoks, tahab tuua parandusi ning teotseda ühiskonna huves. Sellepärastki see talle kibe: kuis on inimesed nii sõgedad ta kinnipidamisega. Plaanid hallituvad asjatu is päevis ning muutuvad kõlbmatuiks, oodates realiseerimisvõimalusi. Pää püsti ning pilk tulevikust rase kõnnib ta käed selja taga. Ning Eenok vaatleb teda virila haletseva naerukibraga punaste huulte ümber, nagu harjund ta vaatama kõike kokku ning igaüht üksikult.

Mind ei huvita need kained ilmaosad, kuhu avatleb mu kaaslasi mammon ja hääolu. Pigem rändaksin

läbi ma Aafrika ja Aasia omapärased maad (vaja kirjutada kord Ilma Randerile, kas huvi temal eksootikasse samuti suur kui minulgi), Saahara liivasse astuksin oma kaduva jälje, käiksin läbi kõik mineviku pühitset huvitavad paigad, ajalooa seot kui ka ajalootud. Vaatan asjul aja jälgi, sajandite hüppeid.

Tunnen minagi endasse imbuvat siit rõskete müüride seest mingit visa elujõudu ning nukrat eladatahtmist, nagu oleks see päevade tusane rodu saand mulle armsaks ning tahaksin jätkata teda ühtsoodu. On see vahest kontrasti paratamatu süvendus, et mu elult ta avaldused mõningaiks ajuks riisut?

Mus täna nii palju tahtmist ning valmisolu kõigegeks hääks ning und ei sugugi. Osa tänast ööd võtan lugemiseks. Armastan raamatuid, kus laiumas siinsest hoopis erinev loodus oma erinevate inimestega. Trükk on suur ja selge, võin nautida seda teost rahulikult vaiba veerest selili naril, kuna muidu me elekter juba paljal vaatamisel paneb virvendama silmad, saati siis võiks selle valguse kumal lugeda peent trükkikirja. Olgu tervitet kõik jämetrükkilised raamatud, sest nende tähti on näha vangikambri vaiksel ööl vargsi vaiba äärelt.

Tunnen huviõusu kirjandusele, kuigi mul selleks eitet taip ning eeldusedki ta mõistmiseks. Just siin tõuseb eriti huvi, sest kirjanduses sisaldub Elu, ideid, tegevust, mida meie siin nii karjuvalt vajame. Mu praeguses ümbruses loetakse palju, loetakse valikuta, unustades peatselt eelmise raamatu sisu järgmise lugemisel. Ka raamatuis kannatavad inimesed ja tun-

nevad tühjust, seda kirjeldavad aga parimad pääd ning tundlikumad südamed. Lugeses vajun puhastavaisse laineisse, mis pesevad kõik möödud päeva plekid mu küljest, mis mulle teevad vaeva ning saalivad mälus roojaste sõimusõnuna ebainimlikult öeld käskudena, üleõla kohtlemisega. Tunnen, et olen inimene ning et armastusega vaatleb mind, kõneleb minule — inimese jumalik nägu teose ridade tagant. Olen siis kerge sisemusega, tundes end inimesena ning puhutana, sest uhet päevade rãpased põidrajãljed südamest ning enesetundest. Kunagi pole vajand ma raamatut sel määral kui nüüd ning tänulik pole olnud ma autoreile kunagi nõnda kui siin. Ei armasta ma põnevaid tõid, ei armasta kunstlikke sõlmi ega keerukaid lahendusi. Ei armasta, et võiksin juba aimata, mis järgmisil leheküljil. Panen aga tähele oma maitse avardumist. Ennemalt pole kunagi ma armastand ideekirjanikke. Olen armastand kirjanikke-artiste, kelle teoste ridu ei juhi ega selgita idee. Nüüd tunnen, et ka need leheküljed mind seovad — soojendavad humaanse ning valgustava idee kaudu.

Rahuvile ammu juba kõland ning mu vaikivaist kaaslasist suurim osa uinund. Eenok vaid ohkab veel kõrvalnaril, vaadates oma siniste silmadega nukralt mõnele probleemile näkku. Härmsi nägu on tusane ning ta püüab kasutada oma unetust korrapãraseiks hingamisharjutisiks. Ta hoiab, et ei katkeks kuidagi ta eluniit. Boris Tang uinub. Sellepãrast ta nii tãpsalt uinubki, et tal pole nãrve. Ning nãrve pole tal sellepãrast, et ta neid ei tunnusta. Suur ning jube on õötundide vaikus vanglas. Õhk tulvil sõnastumatuist

sõnust, ent nad on sunnit vaikima. Ning neid hetki lõikavad vaid valvurite tunnisammud.

Pimedusriigi valgesse õhe tungivad kuu sinakad unistavad kiired.

Trellitet ukseaugust seiras praegu valvuri sünge silm korda me kambris. Praegune öö tundub mulle sisukas ning rahustav. Ning vahete-vahel võpatun. Ma ei tea, pole vähemalt kuulnud välisilmas nii palju neid inimesi, kes end kuidagi avaldaksid öösi kui just siin. Tang hõõrub hambaridu üksteise vastu, mis kostub jubedalt. Eenok ümiseb unes nagu luupainaja all, Pilt aga põristab lauseid ähvardava bassiga. Igal neist mu uinuvaist kaaslasist tuleb unes maadelda oma üleelat vangipäevaga ning minevikukujudega.

Inimesed on siin kõik. Kõik need, kes tapnud ning röövind, õõnestand ilmakorda, kõigutand ühiselu talapuid ning reostand eluteid. Ent välisilmas neid kardetakse, pöörduvad selja taha tervituskäed ning värisevad põlgusest huuled.

Pikutun õige elutuks, uinuvaks, sean koti paremini pää alla ning unetu pilguga jätkan oma katkestet lugemist.

Valguskiireks päevile ning neile soojendajaks, vahel rõõmuks ning vahel ka tusaks, mille saabumist ootan kärsitu huviga, on Ilma Randeri võretagused viisidid ning ta kirjad. Kuidagi soe, hää lugeda ta ridu, mis tulevad tundelisest inimsüdamest ega lehka mitte odava kaastunde järgi: nad pole alandavad mu hinge. Neis kirjus on takti, peenust, puhtust, mis mur-

dund läbi õilsa vaimu ning mis mu välja viind ähvardavast stagnatsioonist (milles juba kahe jalaga peatund enamus mu kaaslasi), äratand liikuma mu sisimas elulaineid: uusi huve hoovand sest südamesse. Nagu kergemad tunduvad päevadki kanda. Samas taas mõtlen: oleks parem, kui ei külästaks ta mind ega saadaks kirju. Need ärritavad mu rahutust. Vist närvid mul viletsad, et need välisilma avaldised mu piitsutavad üles.

Sain täna uue „esindusvormi”, tuliue, ei kellegi seljas veel olnu. Mõned „esindusvormid” on nii mitme keha ümbritsusest imbund täis rasva ning sitket mustust, mahutades endasse igauhest ta individuaalseid ihuhingusi. See praegu aga uus, olen esimene tasse jätma oma jälgi.

Esinesin tuliuees „esindusvormis” täna oma merisilmsele Ilma Randerile, mu endisele tuttavale ning praegusele vahel mõtteid peatavale unistusobjektile. Ta näos helkis midagi, tal tundus valus mind vaadata. Mõistsin seda. Kogu aeg naeratasin kahekordse võrele, mille tagant paistsid ta meresarnased silmad. Tulin endale ette süüdlasena, ent rõõmsalt kerge tundes meel: selliseid rõõmuhelendusi vilgub vahel ka pärisorja ellu. Olin vang, põlat ühiskonnalt ning eemale surut elult, ent oli keegi laias ning võõras maailmas, kes tõstis jala siia võre taha minu pärast. Sel hetkel tundsin midagi haruldast — tänutunnet. Oli tunne, nagu peaks olema mul saba ning seda liputaksin kogu aeg alandlikult ning üpris rõõmsa meelega.

Ent haavasin teda siiski, oma sabaliputavale meelele vaatamata. Talt libises: — Teid mäletavad mõnedki

kahetsedes. — Kahetsedes? kahetsus pidagu endale. Kuulsin mu merisilmse hämmastund häält: — Oi-oi, küll olete kangekaelne! — Kangekaelne? mu selgroog suuremas loogas kui mulle meeldiks ning mu kaela püüavad kumeras hoida pisikesed kõntsased vanglapäevad ühes suure paragrahviaga. Pole suuremat meelehääd inimesil kui murendada teise selgrookest. . .

Siis ütlesin, et mujale linna tahaksin siirduda.

— Miks? ta imestas.

— Eemale siinseist, uute hulka. . .

Eks ole aga ükskõik, kus oma videvikutunde veedan. Ajast pole mul veel kunagi olnud puudu ning mul pole kahju teda kaotada.

Lahkudes jäi tunne, et olin väljakutsuv ning haavav. Ning ometigi temaga kõneldes läbi kõnetrellide tunnen end punastuvat ning langetavat pilgu ta ees. Mis on see minus? Hämmastun sest isegi. Tema tundub rahulik. Ta pilk püsib tõsiselt, ent ometigi hellitavalt minu omal. Ta ei langeta teda kunagi ega värvi ta palgeid veretõus. Mind irriteerib see rahulikkus.

Täna kambrisse tulles leidsin eest uue seltsilise, kes omandanud „poju” nari. Eenok jutustas, kuis siia ta sattund. Ta on politiline, kelle tõukasid kaaslased kambrist välja. Nimelt oli ta sisemisele nõtrusele järele andnud ning valitsusele armupalve ulatand (kiiresti lähenev amnestiapäev nüüd üldiseks kõneaineks). Teised, armupalve jälile jõudes, haarasid kinnital õlust, kloppisid valvuri ukse juurde ning selle avanedes lendas too nõder inimhing koridori, käed tiibadena laiali, vastu seina. Tõsised politilised on sirge

selgrooga, rühika õiglustundega, jonnaka demonstratsiooni- ning suuresuulise ülesastumisega. Kaebusi prokurörile läheb neilt ühtlugu. Nende nõder mõtteosaline paigutati aga meile.

Ta ahastav meeleolu kestis õhtulgi, seletades, ta olevat perekonnaisa, miks mitte katsuda saada vabaks. Tõeline poliitiline vang palvet ulatada ei tohiks, käib ju see vastu ta ilmavaatele. Seda mõtlesin ning ütlesin. Poliitiline mees aga hirmund. Silmad aina püüaksid paitada ning need silmad on ümmarikud nagu kanal ning nende ilme sama juhm. Ta püüab poolehoidu, püüdes end õigustada sentimentaalseis värves. Vangile on ainumaksivad ta kaaslaste hinnangud, sest hää läbisaam kaaslastega lühendab mitmevõrra sunniaega.

— On üks memm, lausus Tang, end vaipa mäsides. Mees juhtis temale oma ara ning süleleva pilgu, Tang tõmbus kõverasse ning uinus.

Eenok lausus, mõtlik pilk aknatrellel:

— Oi, kuid tänase ilmaga oleks põgeneda tore! Kutsub ning hüüab endaga kohe kaasa!

Tang aga, uni silmis, vahib vaiba ääre alt:

— Äh, istu, vennas, ja kannata. Keri end läbi päevade nagu ämblik niidi otsas... Kui paljuke siin siis seda aega istuda ongi: tali-kevad-suvi-sügis, tali-kevad-suvi-sügis ja ikka nõnda edasi — ja istudki juba minutil, mis su välja viib.

Tuisune õhtu surub oma avatlevad silmad vastu aknatrelle. Ta kisub me kõikumatute müüride kallal, kiunub nagu marduseks oleks ärgand iga enne siin virelenu. Tõusen küünarnukele, väljas näha vaid tü-

sedate lumekübemete tuisklemist. Millist küll lund! Aral kuulgi lumi toppind täis ta paksud põsed. Tore oleks põgeneda sellisel ööl, astuda pehmesse värskesse lumme põgenevate taldadega — ning uus lumi sajab nad kohe tasaseks. Kõik plaanitsevad pääd peatuvad sellel ööl, nende ajutegevus tiputseb sel tunnil. Iga aju viilib ja viimistleb vaba aja kiusavas külluses pääsuvahendeid, iga ajumaht tulvil põgenemiskavandeid.

Ent vahid öid kui päevi peavad silmas uksi ning aknaid, kuulatavad krabinaid ning kahtlasi samme. Ning hetke ei leidu nende jalaastete vahel, kuhu „istuja” oma põgenemissammud võiks poetada.

Täna ööl liiatigi valve tugevam. On väljas ülema abi, kes kõnnikleb tugevail sammel ümber vangla, ning mujalgi maja ümber valve täna kõvendet.

Ma ei tea oma siinolu ajal rohkem kui üht põgenemiskatset, mis nurjus. See oli mu „istumise” alul. See võeti ette raamatus loet katse mõjul, kus sunnitooline põgenes Sahaliini saarelt. Ent selle raamatu kangelase jäljendus ei andnud tagajärgi.

Pääle seda juhtumust on vanglaülem veel eriti ettevaatlik, võttes arvesse ning õppides kõigist katseist mujal vanglais. Jälgiti küll põnevusest hinge hoidvalt vabaduse katsetajaid, vedades õnnestumisele ning äpardumisele kihla.

Nagu küünitaks vanglaülem kätt mingi autasu järgi, nii hoolega peab ta silmas korda.

Lõppend amnestiapalavik, mis kütab soojaks ükskõiksemagi hinge. Olgu töötoas või kambris — kõikjal oli arutlusi amnestiast. Vang on üpris kergeusklik ning lootuse hellitavais kätes sirguvad kavatsused. Võimatungi asi tundub võimalik ning iga armupalve ulataja on kaljukindel oma vabanemises. Neid oletusi siis ning kuuldusi, ka eriti lõbuks valmistet „pomme”. Lilleri silm tabas nii mõnegi joone neist ootuspäevist, visates karikatuureks.

On pehmeid mehi, kes teevad ülemusele hääd nägu ning loendavad ohtes oma istut päevi. Vangid ei armasta ega respekti seesuguseid, ning millekski oma inimlikku närusust nii teistele näitusele panna? Mured ning valud on inimhinge omandus, mida pole vaja kanda oma südamest väljapoole. Inimese härdumine ei paku esteetilist lõbu. Õnn kui õnnetus šokeerivad ligimest. Osa õnnest puruneb, õnnetusele saad juurde veel pessimistliku arvamusel inimloomust ning elust.

Huvitav on tähele panna mõnd joonekest mu kaastaste seas. Kõik nad teadlikud mingis inferioriteedis, vahelgi ironiseerides enda ning teiste üle. Katsuks seda mõni kõrvaline teha — oi, kuis see haavuks! Ta ütleb enda kohta alavääristavaid märkusi, ent siiski näeb ta meeleldi end koheldavat inimesena.

Kord pahandas abi:

— Nüüd peab teistele ütlema veel teie!

Inimesena kohtlemine tõstab aga inimväärtust, kriipsutab alla teadlikkust oma puuduse suhtes ning aitab kindlasti kaasa — sisemisele paranemisele. Puuduste alaline meeldetuletamine äratab aga trotslikku enesetunnet.

Neid palvekirja ulatajaid meil üldse oli viis: äsja juurdetulnud politiline, Härms, Rõõmussaar, kes üldse tunt ning narrit oma armukadeduse pärast, ning pääle selle ootasid vabadust veel kaks väiksemat venda, kes elavad päevast päeva teiste kaaslaste seas oma halli igapäeva, kes aga rohkem kohatäiteks kambris, kui et nad kunagi silma hakkaksid. On selliseid inimesi, ning enamik vist selliseid, kel ei näi olevat midagi oma, erivat, algupärast ei välimuses, vaimus ega mõistuses. Ning siis ulatas palve veel me karikatu-rist Liller.

Kõige vähem meeldib mulle Rõõmussaar, kes alati armukadeduse kõverais ning puurivais küüsis oma võrdlemisi kena ning kerge naise pärast. Istub mingi kassatühjenduse pärast, oli laekur. Nii kerkis tal tähele panemata kusagile suur maja, tekkis sõitudeks oma auto, blond koketne proua kirjutas endale tua-lette Pariisist ning saatis üleolevaid pilke endisile tut-tavaile täissöönu rahuldusega. Siiski seda sorti kassa-tühjendajad ning üleööjad on mulle vastumeelsed. Muide on ta veel väga kõrkk ning vaatab põlastusega teisile, see brünett, tänuliku välimusega mees, kes tun-neb Pariisi bulvareid, lokaale, kes mõnulend ilmalin-nas. Just see enda üleolu toonitamine, mis muide väl-jendub vaid ilmes, naeratuses, ongi mulle vastik. Härms, näiteks, oma päratu usuga endasse, oma va-banemisse, oma füüsilise mina konserveeringuga, oma naiivse egoismiga mõjub musse meeldivalt. Ta on niivõrt täiuslik kuju selles, ta on niivõrt stiilne tüüp, et teda võib nautida.

Need olid päevakangelased, kelle süda ei püsind

enam paigal ning naeratus virvles aina piki nägu. Tundsid end juba välisilma süleluis ning kahjutunne mahajääjaist sisendas neile häduse almuseid jagama ümbrusele.

See päev naeratas vaid me politilisele, kes saavutas oma ihaldet vabaduse, mille saavutuse pärast kannatas sõna ning ilme torkeid. Rõõmussaar, Härms ja Liller ei saanud päevavõrragi vähemaks oma aega, üks me hallest kaaslasist sai eluaja asemele 10 aastat. Lootustiivult alla paisat pettumuse sügavusse on raske tõsiasi. Ning tuli siin ette seda, mida meie kambris juhtub võrdlemisi harva: käsitsi kaklemist. See juhtus pettumusmeeleolus, et Liller ja Rõõmussaar sattusid istuma üksteise lähedusse. Mõlemate lootused olid nurjund ning see ärritab vahel, näha oma läheduses teist sama vea all kannatavat. Vastik on vahel ligimene, kel kanda sama raskus. Kõige päält oli aga pettumusmeeleolule vaja avada õhuaken, vaja tuulutada siseilma ning praegusel puhul, kus haiglaselt närvilised nii kollanokad-uustulnukad kui ka aastaid vanad „istujad”, on selline kokkusattumine tühisemalgi põhjusel täiesti loomulik.

Ning kui siis Liller, kel alati lõbus tumestamatu tuju ning kes nüüdki oma pettumuse sügavust ei soovind näidata, ütles pilkavalt Rõõmussaarele:

— Noh, armuline härra, peate ikka oma proua kõlblusevalvuriks muretsema mõne ausa kohimehe...

Pilt aga lausus endamisi:

— On sul kena naine majas — siis iga päev nagu oleks pidu... Naine peaks ikka olema silma ning südame rõõmuks.

— Hüppa libedale! karjus Rõõmussaar, ning Lilleri sale kogu hüppaski kärmelt välja pingi tagant vabale põrandalapile. Vahele ei segat. Ning nii haar- sid nood kaks üksteist kätega. Hambad surut ükstei- sesse ragisedes, suu sirgjoonena ning kortsud kulnude vahel asusid nad üksteist ümbert haarama. Poolrin- gis ümber olime meie teised, et valvurilt peita kakle- misstseen. Ning maadlesid siis mehed, muidu vang- päevis luiseiks muutund ning näivalt vähese ihujõuga, maadlesid vahvasti ning väsimuseni. Sisemist kirg- likku jõudu paiskus sesse maadlusse. Rõõmussaar näis ikka rohkem viha koguvat. Sattudes maadluses üsna söögiriuli lähedusse, kus avatlevas läheduses le- bas me kambri ainus nuga, haaras ta selle pihku järsu nõksatusega. Ent Härms, kes jälgis võitlust rahuliku huvi ning osavõtuga, jälgis seda kui paratamatut pa- het, tõmbas peost noa, sest võitlus peab sündima ühe- suguste relvadega: jõud ning osavus olgu ainsad ot- sustajad.

Mu pilk langes Eenokile, kes, käed taskuis ning selg vastu seina, vaatles teiste kaklust segamatu ra- huga. Iroonilised olid ta helesinised silmad ning üle- olev naeratus virvles ta punaseil huulil. Vaatas seda kauge külma vahemaa tagant ning ta suu oli julm.

Kui olid siis küllalt murdnud üksteise vastupanu ning proovind üksteise musklitugevust — veeresid nad vastu lauda, mis paiskus pukkjalult põrandale. Nüüd astusid teised vahele, tõstes üles laua ning seades taas korda. See oli lõpetusmärgiks — ning lõõtsutavad me- hed peatusid, kumbki istudes isepingile. Ühel oli silma all suur „latern” ning kaebas kontide jõledat valu;

teisel huuled pudrused ning paistes. Võitlus sündis sõnatult sõnatute päältvaatajate põnevate silmapaaride seirates. Kõigest tundus, et nood kaks olid vabanend pettumuse painaja esimesest ägedast pääletungist. Siit päale nagu tuimenesid pettumuspisted ning ümb-rusest hakkas mahtuma hajutavaid üksikasju nendegi tähelepannu.

Mina palvet ei esitand. Pole mul kuidagi seda teiste kadestatavat helget lootust. Ei taha end uuesti heita poriste tömpide sõrmede sorimisse ning istuda mul siin veel vaid aastat poolteist. Küllap möödub seegi aeg.

Lohutuseks lugesin vaid pikeneva päeva õhtu-poolses valguskumas Ilma Randeri kirja, mis jõudis mu kätte soodsamal momendil — sest igav hakkas mul täna. Pühapäev. Ta kirjutab: „Ma ei tea, kunagi pole mõjund see nägemine minusse nii nukrustavalt kui sel möödund viimasel korral. Kuidagi valusalt puudutas pilku Te vangi vöödilisse kuube peidet keha. Te polnud kurb, ei. Teil oli ilme isegi erk ning huvi-tundlik. See oli aga selline erkus, mis võõraks jäänd välisilmale. See oli mingi hullumeelse vaade (andes-tage see võrdlus!), mis võtab vabisema normaalse hinge. Tundub: olete kodus kuski teispool, ning meie pool jäänd Teile võõraks. Olete nagu surnu, kes tulles tagasi surmariigist — ei leia endale siin enam paika. Ta võõrastab oma endist ümbrust, mis aga siitelani-kule valus ning õudne. Teilgi siit-mõisted nagu kau-ged. Teil on midagi, Te tunnete midagi, mida meie, siinpoolsed, ei suuda käsitada. See seletamatu eral-dand üksteisest need kaks ilma.”

Jaa, midagi astund me vahele. See midagi on ruum ning aeg ning selle kaudu — harjumus. Ruum ning aeg — need kaks on kõikvõimsad tegurid inimese tundeelus.

Ning mis ongi praegu välisilmas, mis mind huvitaks? Ennem peaks mind miski sest uuest ning harjumatu raputama. Mul on mingi argus, abitus ta keeruliste nähete ning mõistete ees... Ah, me unistusedki siin nagu Okeania linnud, kes küll kirevas ning koketses sulerüüs, ent ei laula.

See tasane kaja välisilmast kipub muutma mind nukraks. Ent ikka vist olnud ma nukra meelelaadiga. Vist esivanemailt selle meelelaadi ma pärisosaks saand ning ihaldus vahel on suur oma esivanemate järgi. Kui nad vaid mitte poleks olnud need päevast päeva veerevad flegmaatilised hinged, elades peost suhu ning kaotades oma isikujäljed igapäevasse. Mispärast kadund nad soojätkamise vähenõudlikesse tarbeisse!

Tekkind me vennaga mõlemad siia ilma nagu vastu isa tahtmist. Kuis küll sellised kaks inimlast, kui me isa-ema, abiellusid! Saatuse veab vahel mõistatuslikke sõlmi. Kuidagi kurvameelseis lohutust-otsivais mõtteis ja unelmais me siia maailmale valmind, siia elule kant.

Kas peaksin ma temagi, selle voorusliku igapäevaplika, rakendama oma igapäeva ette, piitsutama teda oma tujudega ning siis pisarrõskete silmadega küürutama ta põlvede ümber, andeksandi anudes, visates endale näkku etteheiteid?..

Ah, Andreas Orpus, ma pole su'ga rahul ning sa

pole enam lõbus. Igavaks ning kibedaks kipud mine-
ma, Andreas, mis teha sinuga, millega raputada su
vaimu?

Istusime töölaua taga ning mõtted matkasid oma
teid. Kaaslased tõendavad, mu pilk viibivat alalõp-
mata kauguse muinasmail, kuna sõrmed nobedasti töö-
tavad karbi kallal. Ning Lilleri odavas peeglis näen
enda meelekohil halle laiike ning Boris Tang tõmmand
välja mu lagipääst mõnegi halli karva. Õieti pole mul
selle vastu midagi, see vist mu ema pärandus, vangla-
elu toond selle reljeefselt esile.

Me meister, „nokats” siinses žargoonis, on tüse,
targailmeline mees laius sarvraamidega prilles. Ta
tugevast ninast kasvavad välja jõhvkarvad kui vur-
rud. Täna oli ta õige tusane ning tegi meile märkusi.
Osalt kaunis asjatult ning pahased olime kõik sellest.
Ning tusatuju tõi meister kaasa ülema noomitusest,
et töö polevat korralik ning tema oma kohust ei täit-
vat küllalt hästi.

— Küllap mõni naine tal sipleb mõtteis, tähendas
mulle lõunaajal Boris Tang. Sest selle „meistrihärä”
juhtsõna on ikka ja alati: naised. Viin ja naine suu-
rema osa mehi siia toondki. Naine ju kõiges too süütu
süüdlane mehe elus. Ka tema sattus siia naise pärast,
tappes armukadedusest mehe, kellega põgenes ta juu-
rest ta seaduslikult laulatet naine. Ning huvitav see,
et see naine tast nüüd väga hoolib. Külatab teda kor-
ralikult ning toob toitu.

Kuna tusatuju meister kõndis laua ümber, käed

selja taga ning norivaid pilke heites me käeliigutusile, kõndis too atleet üksikkambrist — Apiseks ristasin ta kord saunas — mõõdetult oma kahtkümmet minutit. Flegmaatiline ning ükskõikne — vedas ta jalgu valvuri pilkude all. Vaatles maad jalgade all, taevast pää kohal, vaatles aknaid ning akna all meid.

Boris Tang muidu ei saand, kui et teha talle irvitavat lõusta.

Meister hoiatas juba sõbraliku tooniga:

— Ära tee. See ju nagu sõnn, keda ärritab vähemgi kui pilk punase rätina. Alles oli, kui oma leivanoaga, mis jalutusajal leidus tal taskus, tungis kallale noorele poisile — irvitava pilgu pärast. Ning aurutamismasina taha poisile järgi joostes haavas teda. Sest saadik ta suure saksana jalutlebki oma 20 minutit üksinda hoovil, kui teisi pole kedagi.

— Ei tea, millise ta karistuse sai, küsis üks flegmaatilise häälega.

— Eluaegne ta on ning kohus mõistis juurde veel kolm aastat. Nii et pääle surmagi kummitab siin kongis ta ta kuski veel kolm aastat.

— Tal endal on ilusad silmad, nii sinised ja pai-poisilikud, konstateerisin mina. Kuis võib inimesel siiski vähe olla filosoofilist vaatlusrahu, jätkasin mõtteis.

Nii veeretame mõtteid töölaua taga, keedame endale süüa ning naudime töötoa eesõigusi. Juba hakkab aga tüütama seegi alaline mehaaniline käteliigutamine ühe ja sama asja kallal. Iga asi venib vahelduseta sama asja kordamiseks. Ka see töö paljastab ikka enam mu närve.

Puudub eluline huvi, mis tahaks olla loov, otsiv eesmärki elulist. Päevad veeretavad meid käest kätte ning kõik need käed on ühtviisi krobedad, mustad ning tuimad, tõmbistades ning hõõrudes meidki loiuks. Inimesi siin ülikoolidiplomist kirjaoskamatuseni, kõik pand nad siia virelema elu ühesuguseis tõbiseis pulsilööges. Saab mu siinolu mulle õpetuseks, minule, momentmõrtsukale?.. Ent paragrahv ju kodanikkude kaitseks mõeld, et isoleerida tõbiseid liikmeid terveist.

Ning kambris nüüd, õhtul, teed juues, istusime ümber laua, me hämariklased. Tee põletas huuli, rullisin neilt põlend nahka kui märga paberit. Härms istus rõhuvas meeleolus, sest seks korraks oli vabastuskomisjon taas lükand ta tagasi.

— Mis sa, hing, ikka veel ihkad? Tore elada ses uhkes lossis, siin kindlas kohas, kuhu ei pääse meid tülitama vargad ega ihule liiga tegema ükski. Aknad ees nagu keskaja kloostril.

Armastan vahel selle mehe rahulikke ütlushi, sest harva juhtub tema suust pahameelt. Ent see oli esimene kord, kus võttis ta end naljatlevalt.

Eenok vaatas sinisilmi, kelle mõnigi kord algupäraseil mõttejupikesil puudub süsteemirüü:

— Kas usute, et tuleb kunagi aeg, kus vaikne rahu kuldab maailma kupleid ning kus ühe õigus on ka teise oma?

— Ei, kullake, kes seda võib uskuda ning tahta? Sellele ju paratamata takistuseks — inimene, lausus Tang.

Eenok räägibki aina küsimustega ning ta ise tundub ka üpris suure küsimusmärgina me kambri kes-

kel. Ning tema küsimusi kuulates jääb alati kuulmata mõni rõvesuine räuskamine ning labasus, mis toimub taas oma grupi keskel.

— Noh, vennas, marsid homme vist taas kartserisse nägemusi nägema. Tuled tagasi — loed meilegi, patsutas õlale talle vana mõistlik Pilt.

Ta oli päeval väljakäigukohas leidnud puutükikese ning võtnud selle kaasa mõttega: sellest saan endale hää paberossipitsi.

Valvur märkas, võttis käest ning teatas abile.

— Oma nädala saad ikka ära vist küll, arvas Härms, kes ise kordagi pole olnud kartseris ning kardab end sellega määrida. Ent ometigi pole ta kaamel, kes komisjoni nõelasilmast lõppeks läbi läheb.

— Küllap vist, arvas mõtlikult Eenok ise.

Naril juba lebades pöördus veel Eenok minule:

— Kuidas näib teile sinne elu, millega teda võrdleksite?

Ning ootamata mu vastust, ta ütles:

— Elu siin tundub minule kitsa ning kõvera lõputa teena sügisilmas, kus jalad aina vajuvad ning libisevad nätskeis jälis, kus ühtlugu mudast neid välja vaja tõmmata. Ning külma, tuima vihma sajab kaela lakkamata, pugedes külmade siugudena krae vahelt soojale ihupinnale, jättes järele värinaid. Tuul määratseb hõredais ning kergeis rõivais. Tuleb käia külmetavas kehaasendis kui kaabak, õlad kõrgel, pää nende vahele surut ning käsivarred ligi ihu. Vastik, halb, mõtted vaid nägematul lõpul. Parim siiski süveneda ainuüksi sammude astumisse, mõtted koondada pigem jalusse kui pähe...

— Tõsi, Eenok, tunduma nõnda peaks ta kõigile. Minule tundub terve see olemine siin nagu kastorõli valamine suhu. Pole kunagi mulle seda saad valada suhu, ka üpris väikesena mitte, kõhurikete vastu — ning praegune elu samuti maiguta, veniv, iiveldav.

Leban veelgi, pöörates külgi karmil asemel. Klop-pisin pääkotti, sest helevärviseis mõtteis pää vajub ühtlugu ära ning valutab siis õõnsalt. Ning millest pärit see mõtete hele värv mu muide tumedas pääs? Sest kirjutasin oma merisilmsele sõbrale kirja, uudse mõttega ning ilusa, milleks puhastasin oma südant ma palju päevi, igapäeva halba talle lähedale laskmata. Ning voolasid sõnad mu sule otsalt kui puhtad piisad, haiguse lehk oli kadund nende ümbert. Neil oli terve igapäevainimese ümmarik nägu ning laiad, elurõõmsad silmad. Ma ei tundnud end alul äragi neis sõnus. Hoidsin eemal otse vägivallaga oma teadvuse sügavast rahunust põhjast, kus varitsesid mõnitussõnad väljumisjuhtu. Ent kirja lõpule lisasin: „Kas Te ei pahanda vist mõnikord minule?.. No muidugi mitte, andestate suurmeelselt vangi pahuraid tujusid, mida inspireerib talle oimetu vegeteerimine ning eba-puhas ümbrus. Olete küllalt psühholoog aru saama seda tõsiasja? Eks ole tõsi, mu preili, mu mõistlik sõber?..”

Istusin taas paar päeva kartseris. Äh, Andreas, Andreas, ei muutu sa alandlikumaks ega mõistlikumaks. Eks sa tea sõna: kes ennast alandab, seda ülen-detakse. Ma ei taha aga teiste ülendust ning ei alanda

ka end. Jalutuskäigul tundusin eriti närviline ning rahustuseks tõmbasin mõne nautiva mahvi paberossist. Valvuri mulle lähenedes, kes eriti väiklane ning kõrk, ei võtnud ma mitte paberossi suust, mida tegema oleksin pidand. Ning tuli taas veeta päevi pimeduses, mõistlikkust õppimas. Inimene püsib aga samana läbi aastate, läbi elu.

Koolis võitlesid õpetajad meiega, et võõrutada halba kommet — kanda käsi püksitaskuis. Millestki tundus see muide rumal harjumus vahel hädatarvilik.

Kord, vaheajal, olin mõtteis toppind käed taas taskuisse, kui lähenes mulle üks naisõpetaja — too pedantseim omasuguste seas, kes lähenes õpilasele ikka kärkiva tooniga. Oleks olnud see mõni, kes vaid pää või pilguga märku oleks andnud, oleksin tõmmand alandustundeta taskust käed. Siin mu sisetunne seda teha ei luband. Sain tookord karistet, ent kahetsema oma tegu mind ei saad panna. Olin endaga rahul. See enda siseloogika jälgimine on inimorganile kuluks. Kust teab aga teine, milline samm minu hingele tuleb terviseks?

Veerisin mõtteis kartseris Ilma Randeri kirja, kus ridade vahelt hoovab soojust ning tagasihoit tundeid. Igas kirjas mingi fluüid, mis hinge seob. Need pole read ega sõnad, see on midagi neist väljaspool, ent ometigi neist hoovav. See peen ja mähkiv, meeoleu ärritav ning sel puudub rahustuse selgesõnasus. Tahaks vahel, et oleks öeld see enama sõnaga, selgemalt. Ent minu loomule pole omane hõisata. Ei õigelgi ajal, saati veel vara.

Ilma Randeri olemuses on palju emalikkust. Ta

süda hõõgub teiste õnnetusist, haigusist, vangisolust. Ning ta viimases kirjas selliseid ridu: „Armastan inimesi, kes on nõrgad, paiguti halvadki, sest neil on ehtsaid ning sügavaid momente, mis uhevad siseelu plekid puhtaks. Ning pärast seda on nad hoopis puh-tamad kui need, kes pole kunagi end määrind mille-gagi, pole tundnud end musta ning halvana, ning kes on ilma ka sest puhastavast hetkest. Oma halva sammu tõsine süütunne lisab inimesele väärtust ning ta pälvib enam teiste armastust. Ma ei armasta ini-mesi, kel on hulga põhimõtteid ning tõekspidesid ning nende najal komberdavad kogu elu kainelt, teelt vää-ramata ning hälbimata. Kangesti ei armasta ma see-sinatseid ülimõistlikke inimesi. Neil puudub see pi-suke midagi, mis teeb inimese teise armastuse väär-seks. Miks armastan mõnd suurt inimest, kes ilmas eland kannatades? Sest kannatus, suletuna suurisse inimesisse, õilistab oma olemasoluga ka iga pisikese inimhinge kannatusi. Kelle ümber aga elu kestab oma selget käiku valuhäireita, kelle isiku koondab au ning ihutervis helgemeelseks — nendeni, tunnen, ei suuda küündida mu sümpaatia...”

Ning kui ma uinusin või ärkasin — oli silmis, sü-dames ning huulil Ilma Rander.

Ilma Randeris kätkub soojust. Tas on seda soo-just, mis tõstab oma lähedusega elutunnet; seda soo-just, mida peitub nii palju keskpinnast väljaulatuma-tus ümbruses ning mis rahustav oma harilikkusega. Soe viirg kiirgab neist inimesist, kes ei oska ise seda kinnitada ei kirja ega suusõnaga. Selline tütarlaps viljastand minugi südamepinna unelmate tärkami-

seks. Tärgake, unelmate liiliad! tärgake, kangelõhnased reseedad!

Pidasin oma südamega alalises dialoogis kartseripäevad, mis jäänd mällu niiske, külma ning pimedajaaliga.

Täna me päeval masendav ning kurb vari: Reino läks hulluks. See vaikseilmeline ning vähesõnane hall inimene, kelles tundub kõik tema isikuga seotu nii pehme, kes sõi vähe, magas veel vähem ning nägi kummalisi unesid.

Harilikult istus ta omaette mõttes selle lühikese õhtuaja, mis tal viibida oli meie kambris. Puudutas kõne vaid metafüüsulist valda, kas Jumala olemasolu või hinge surematust, horoskoobi võimalikkust või telepaatia vahel üllatavaidki tõendusid — hüppas Reino ägedalt jutu sekka. Sel ajal näis tal tubli tagavara omapäraseid arvamusi ning ila pritsis ta puuduvate esihammaste vahelt.

Oleks vaadelnud keegi lähemalt ta isikut, võib-olla oleks märgand ta, kuis tõsipaev ikka katkendlikumalt pesitses ta haiglas ajus ning peagi ei näind ta seda maailma enam neis mõtudes kui teised. Ning see uus maailm, mille loond olid vanglapäevad ta ajju, see hakkas lööbuma vaimu haigusena. Hoogsasti hakkas ta nägema ning usku võitma asjusse, mis teisile ei eksisteerind. Ning varsti oli ta kuningapoeg lõpmata andestava ning helde meelega. See kuningapoja teadvus lõkendas vaid üksikuil hetkil. Muidu istus ta sõnagi lausumata ning rääkisid ta silmad. Rääkisid

seda normaalseile jubedat juttu, mida räägivad need haige vaimu täpsad ilmutajad.

Ta istund juba viis ja pool aastat ning pool aastat veel istuda. Oli inimene, kellele peatetakse vähe pilku, kelle hingeelu ei näi pakkuvat huvi. Mitte enim ei panda teda tähele, kui midagi erakordset sellele ei juhi. Mõnda nähakse alles siis, et ta ilmas eland — kui ta juba surnud.

Inimene on oma hingeelus üpris imelik. Vahel seisab ta aastaid ülekohtu pihtide pigistusis ning ei kaota tasakaalu. Seesama paljutalund hing, kellele kannatus ei näi sugugi võõras — võib üpris pisikesest puudutusest vääratuda tasakaalust. Põhjusi püüavad seletada teised mitmeti, ent nagu kõik sellised seletused — on ka need ebatäpsad ning juhuslikud. Ta olevat olnud äärmiselt kinnine iseloom, ilma „õhuaknata”, — nagu ütleb Tang — sellepärast ta sisemina raskus talle saatuslikuks saigi.

Üksikus kambris ta nüüd istub, samas koridoris, kus meiegi, kuni komisjon teeb selgeks ta haiguse, ons tõeline see või simuleerit. Viimast tuleb ette kaunis tihtigi. Mitte vaid ei simuleerita hullumeelsust, püütakse tekitada ka muude haiguste sümptomeid kunstlikult, et pääseda siit õhust eemale — ravilasse, kus elu avaram ning mugavam.

Täna hommikul, minnes Tangiga koos töökotta, kuulsime laulu, mis kostis vaikselt ning kurvalt, ent kuidagi õõnsalt-õudselt — sel puudus normaalse inimese teadvus. Avasime klapi ning heitsime pilgu kambri sisemusse. Nägime Reinot istumas mustal põrandal, määrdund särk paljal ihul. Jalad, pikad

ning lahjad, olid sirutet ette, ning luiste käsivartega hoidis ta kinni nende ümbert, ise kogu aeg end kõigutades ning korrates ikka samu ridu monotoonsel, halledal viisil. Ihu näis tal siniseis värinais ning kuumade huulte vahelt tulid laulusõnad raskelt nagu lükates. Silmad vahtisid laialt ning mõttelagedalt, aluseil tumedad kotid.

Ta külmetas nähtavasti.

Palusin valvurit panna talle ümber midagi soojemat.

— Ta saatan ei pea ju midagi ümber. Ise ta enda paljaks kiskus. Kui tahtsime teda töötoast tuua ära, litsus enda kogu tugevasti vastu põrandat... Ehk vigurdab, — ning käratades hoolimata häälega astus valvur kongi vaimuhaige manu.

Kogu tänane tööpäev ei lahkund ta laul mu kõrvust ega ta kuju mu silmist.

Õhtul, mööda tulles sest kambrist, kostis meile vastu sama laul, mis haaras südame uurdeisse ning kiskus enese sinna külge. Me avasime taas klapi. Ning ta istus ikka põrandal endises poosis, lõhkikist särk ripendas kõhnal kehal. Siis pööras pilgu ta meie poole, lausudes selge häälega:

— Mul on janu.

Valvur, kes oli meiega ühes, võttis ühe mõlkides plekist kruusi, kus sees olid kontsentrilised ringid pikemat aega juba pesemata teest. Ning selles ulatas talle pahura näoga valvur juua.

Ta ei tahtnud seda, raputas sõnatult pääd, vaadates meile pilguga, mis näis ütlevat: milline taktitus temalt pakkuda mulle selles juua. Ning kuningliku

käeliigutusega tõrjus ta veekruusi endalt, näidates halletseva sõrmega:

— See viletsake tahab mind joota katkisest ning räpasest kruusist, kuna mu isakodu kaet laual vaid kristall. Olen kuningapoeg.

Valvur sulges meile pea ta sõnad:

— Katsuge, et oma kambrisse saate.

Ning kogu aja mõtisklesin sellest mõistuse mine-tand kaaslasest, kes jäi kükitama niiskele ning räpa-sele põrandale ometigi kuningapojana.

Keegi tähendas, õhates narile heites:

— Siinne elu otse õgib inimesi. Tunnen, kuis iga uus päev haarab mu hambusse ning õhtuks on taas tükikese minust ta viind. Mis jääb meist järgi neis päevis?

Jah, mis jääb järgi?

Tang vaatas teda lapseliku naiivse uudishimuga kui erinevat asja, sest inimene, kel pole mõistust, talle inimesena ei eksisteeri.

Veel paar päeva vaatlesime Tangiga hommikul ning õhtul oma haiget kaaslast põrandal särgiräba-lais, kuulsime ta monotoonset kaebeviisi ning ta ku-ningliku teadvuse üleolu. Ning siis ühel hommikul oli koridor vaik. Tõstsime klapi — kamber oli tühi. Oli viid haiglasse.

Päevad ikka üksteisesarnased oma pisiasjadega ning toimingutega. Kamber sumiseb ikka tühiseis sõnus ning tülides. Mängitakse vargsi kaarte, loe-takse värskemaid lehti kui õigus, vaieldakse tühiseima

asja pärast ägedusega ning palavikuliselt. Näiteks üks õhtu, kambrisse tulles, asetati meile küsimus: mitu numbrit on Kauna tänaval? Oli vaidlus: 51 või 53. Ning vaidlus võttis ägedust, nagu oleneks sellest maailma saatus.

Või siis taas küsimus: kumb on primaarne — teooria või praktika? Ollakse ärritet ning minnakse narile veel viimased vaidlussõnad suus, et siis öösigi mõelda ning uuel hommikul taas jätkata.

Tühjad tunnid hõõrduvad vastu teineteist ning pudenevad, täit jälge neist ei jää.

Siin tunnen, et jutlemine tee juures on rahustav, nagu saad osa maailma rahust. See siiski õige, et inimesi lähendab ühise laua taga söömine. Ning vastumeelse inimesega ei taha kuidagi sama laua taga sama toitu pureda. Ning meilgi siin õhukeses valguses tundub õhtutee juures õhk hubasem. Tõstes teekruusi pikka huulile, rüübates, ning pureses suutäisi, tundume üksteisele lähemad ning osavõtlikumad. Mõtteid tekib kodukamaid, nad ei tundu nii tühised ning seisavad meeles pärastpoolegi.

Joon teed koos Eenoki ja Tangiga.

Eenok täna, leotades kuivikuid ning neist siis teed välja imedes, lausus mõtteis:

— Vahelgi tõstab pääd vaikne soov sooja koduümbruse järgi, kus keegi ei vaata sind võõriti, kummastavalt, kus saadakse sust aru ning kus sa ise võid olla sunduseta. Ühtlugu võõrastega liikudes tuleb end alatasa harjutada teistega, et uudishimuga enam üksteist ei silmitseks. Oleks hää enda ümbert vahel heita kõik katted, kuni jääd vaid mugava koduse rõivaga.

Ta vaatas end oma silmadega ning see pilk sisaldas kahju endast. See on midagi kangelaslikku, mida tunnend alalõpmata, ent siiski on pisikesi minuteid, kus libiseb kangelaslikkuse kate südamekoelt ning siis hakkab sel külm. Selline endassesüüviv haletsus ning pahameel sellest vaatas Eenoki mõtlikku, unustavasse poosi vajund kõhnast ning pisukesest kogust. Ta punane suu oli tugevasti sulet. Ning ainustki sõna ta ei näind enam lausuda tahtvat. Tal oli enda sismusega juba tegemist küllalt, liigagi.

Ta isiku ning elukäigu järgi otsustades ei laseks teda kiusav laia maailma rahutus kunagi jääda püsima kodu sooja, ent kitsasse rahusse. Ta kasvand elu järgi, ilma ta keskmisele kuldsele mõõdule sobimata. Täis kõht tüütab rohkemgi kui tühi kõht.

Naril tõstis Eenok taas oma sinise pilgu minu poole:

— Egas niisugust korda küll kunagi luua saagi, kus inimesil oleksid arenemiseks ühesuguselt hääd olud?

— Seda muidugi ei suudeta ning pole seda vajagi. Mina pole selle inimeste samastamise poolt. Meie aeg tahab painutada kõik mingisse harilikku moodsasse fassooni. Kust saaksime selliseid suuri juhtivaid vaime kui vanasti, kelle elu oli üks ainus suur idee ning iga moment oli eneseohverdus sellele? Nende väärtolemust me eitada ei saa. Oleksin mina see suur maailma vaim, saadaksin ilma inimesed ühed kannatusiks, teised naudinguiks. Tüdimata vaatleja peab olema see vaim, et tal ikka huvi jätkub ning see maailm talle igavaks ei lähe märkides alalisi liha nõrkusi ning

vaimu eksimusi. Sajandid vilguvad roduna tast mööda — suur vaim aga ikka loob ning vaatleb... ning, usun, loodab midagi, mis seni pole tal õnnestund.

Eenok, iroonilise muigega punaseil huulil:

— Mis te arvate, kummast sel suurel vaimul suurem meelehää: kas ühest kõikkülgsest, rõõmsast, elumõõtudele proportsionaalsest inimesest — või ühest küüraka hingega, ebaproportsionaalsest, sest elu mõtteis uhkelt ning asjata vingerdavast vaimuinimesest?

— Oleksin ma maailma juhtiv suur vaim — tunneksin rõõmu oma õnnestund tootest, sest rõõmsast eluinimesest, kes liigse mõtteta täidab elus oma pisukese ülesande ning siis lahkub siit joata. Ent oma praeguses väikeinimlikus olemises armastan selle suure vaimu äpardund ebaproportsionaalset toodet, vastasin.

— Teil on tugev emalik sisemus, mis sirutaks käe kõige nõrga kaitseks ning hellituseks.

— See suur vaim emalik pole küll sugugi. Mina aga vaid inimene ning võimalik, et olen emalik, kuigi kuulen seda esmakordselt öeldavat.

Harilikult säääl, kus inimesi valida vähe, lepitakse halvust vähem halvaga. Mõnda, kellega siin pead rääkima ning kellega siin seda võid, ei taha välisilmas tundagi. Tahaksin aga endale reisuseltsiliseks Boris Tangi, rännates koos tundmatuid teid, vahetada mõtteid nähtu üle.

— Tang, tahate, et matkame koos lõunamaid, kui neist neet müürest pääseme?

— Mu käsi, ütles ta, sirutades mulle üle töölaua oma liimise käe.

Miks on mul hää meel ta isikust? Vist sellepärast, et temal on neid omadusi, mis teevad ta elule väärtuslikuks ning lähedaseks ja mis puuduvad mul endal. Oma tervesse vaatesse haarab ta elu ilma pragudeta, ilma metafüüsikata ning sügavuse-suuruse mõõtudeta. Ning ometi pole puudu tal mõistusest ning vaimust. Ta ei otsi, mis oleks säälpool elu maisi piire. Talle suremine sama loomulik kui sündimine, sündimine aga rõõmus nähe, arenemine masendav. Tervis enesestmõistetav asi, haigus halb, pahe, millest vaja katsuda kohe vabaneda ning mida ta enda juures ei tunnusta. „Närve” ta ei seedi, ei tunnusta neid endas. Mõistust hindab. Ihu ja hing on üksteisest olenevad, ent ihul elus rohkem õigust... Sellise mõttepagasiga peab olema elu tõesti kerge.

Õhtul astus aeg jõudsasti öötundide poole, tee oli jood ning kuidagi oli asendeis imeliselt soe. Ei olnud tahtmist tõusta, kui kiskus mõtteist naer ning vaidlused laua teisest otsast.

See me „hanedepüüdja”, kes meisterdab kirju naistele, püüdes moonakotte.

Ta hõikas:

— Mis loomal on ilusad silmad?

Ning keegi hõikas:

— Hirvel! gasellil!

— Liiga harilik ja kulund.

Tang ärkas mõtteist:

— Imetlesin kord loomaaias elevanti silmi ning zebra kõnnakut.

— Mis värvi on elevandi silmad?

— Vist pruunid.

— Ei aita, minu ilusakese silmad on sinised.

Nimelt on homme kirjakirjutamispäev.

Pikk eemalolu astund tutvuste vahele võõrastavalt. Ning kibedad meeste näod, hädiseil sammel tammuvad ümber laua, siunates. Aeg tuisand üle mälestiste, miks neid matva korra all veel puudutada? Igal endalgi muresid ning igapäeva jooksvaid asju, kellelgi ei jätku aega ega huvi teisele. Miks puhuda tulele kustuvaid süsi?

Rõõmussaar meil neid väheseid, kes siis sõnagi lausumata kirjutab, kasutades paberit maksimaalses annuses, tikkides sõnu tihedalt pikale lehepognale. Temal on armukadedus ridade õhutajaks, kel aga nii võimast ajet pole — see kirub, et ühtki rida ei tulevat. Kirjutamata aga keegi jätta ei taha. Eenok vaid ei kirjuta kellelegi.

Minul see ärritus vaid kord kuus ning ainet kirja-poognaks ikka seni jätkund. Tulevane kiri kuulub mul Ilma Randerile.

Siin näen ma oma silmaga seda kirjade sulepääst väljaimemist, sest ümbrus ei inspireeri kirjutama. Ilma ei näe kuigi palju, et täita tast terve poogen, ning harilikud laused tervisestki liiaks kulund. Välisilmas võtad ette jalutuskäigugi enne kirja kirjutamist, paned tähele palavuse või pakase pügalaid, vaatad teel kohat inimesile näkku, hoiad silmad lahti kõigele elavale ning elutule — ning saad sisu pikale kirjale.

Raske leida aga praeguses ümbruses seda, mis väärriks konstateerimist paberil ning mis läbi läheks

prokuratuurist. Ent sest prokuratuuri nõelasilmast pääsetakse ometigi läbi vähese vaevaga ning lodusasti.

Aeg aga kaob. Kaob, nagu ütleb Tang: suvi, sügis, tali, kevad, uus suvi jne. ning aastaegade ring taas täis. Nüüdki libisend käest kevad, suvi, sügis möödumisel. Saatsin mööda uue sünnipäeva, loen aastaid nüüd 27. Ning mõni nädal vähem kui aasta mul siin „istuda”. Elu läind igavalt, ent siiski mitte sisutult: ta täidet paberrossikarpidega. Inimene õpib lugu pidama vähimastki näilisest otstarbest.

Kevad oli rusuv müüride kahekordselt niiske jahedusega ning välisilma kutsuva rõõsa näoga. Suvi möödus erakordselt palavais päevis, lojutades inimese teotsemist ning naelutades mõtteid raugusega. Oli kuulda taas pidutsemist, meieni küündivaid kaugeid naerukatkendeid ning helekõrilisi joobund kriiskeid: „Noorus on ilus aeg, ei tule iial tagasi”. Sellised kriiskamised kutsuvad esile kirumisi siinseilt. Ning nüüd sügis möödumas oma sajuste, närvitsevate ilmadega, kus inimene tõmbab taas tegevuse ümber. Ning saunas nõuab pesu juba kuivatuseks ihusoojust.

Külm on jõledasti. Öine torm lõõtsund kambrid külmaks, tuule tuisates otse aknaist sisse, viies kaasa halva haisu, läpatand õhu, kuid ka sooja viimase raasu. Ühtlugu vaja joosta laua ümber, et saada sooja.

Täna tahtis üks me kambrikaaslasid saunaminekul põgeneda, ent tabas teda seljast valvuri kuul. Rabas käega õhku ning langes selili maha. Meie läksime edasi sauna.

Leban nüüd oma lina ning pesu siledaks. Pole võimalust ega tahtmist olnud seda teiste moodi teha: mähkida asi pudeli ümber ning veeretada seda kahe pingi vahel siledaks.

Sain täna vennalt uue saadetise — raamatu „Roman des Quatre”, nelja kirjaniku teos. Asusin nüüd, kambrisse tulnud, ta tahtilõikamisele me viletsa leivanoaga. Uut raamatut peos hoida on nauding. See olnud ikka mu meelsaimaks toiminguks, samuti kui kirjutada sinna sisse oma nimi. See nauding veel mitmekordne siinses kirjandusepõuas ning päevade monotoonsuses. Iga uus raamat on uus tutvus ning tunt kirjaniku uus teos — tuttava uuesti kohtamine uues meeolus ning elamises. Vaibun raamatu ahtakesse kausta, mis võimaldab mulle enese narmendava mina ning näruse ümbruse unungu. Kaovad nägemispiirilt veretute päevade vaevat kujud, need mu rahunud kaaslased, kellest juba kaua enam ei tea ükski, kuis välja näeb meeldiv tegevus ning sisukas päev.

Ootan vaid rahuvilet, et sukelduda ärevusega oodat raamatuhetkisse ning unustusummik loob üle mu ümbruse.

Pää kumiseb ning süda peksab. Varsti saan sest elust hüsteerika nagu naine. Kujutella vaid, et hommikust õhtuni ikka samad jutud, surmtõsised ning naljakad; ühed ja samad näod, ikka üks ja seesama, eks räägi sellele vastu juba inimloomus ise, kes vajab oma kestuseks vaheldust?

Lugedes aga, olen pannud tähele, muutub vere rütm rahulikumaks, südame hoobid vaiksemaks ning pärast seda on hää nagu tõustes puhastavast vannist.

Lugesin eile õhtul seni kuni silmad muutusid üsna valusaiks. Laugude vahele laskus midagi külma ning kumbagi võisin tunda ma eraldi.

Hoidsin raamatut peos nagu sõbra julgustavat käepigistust. See paksuvõitu urmlik leht, mida kattis jäme kiri tihedalt, sisaldades elamuste tihedust ning mõtete kontsentratsiooni, jäi mu käte vahele ka siis, kui olin juba uinund. Boris Tang naljatles hommikul, küsides mu meeldivat uninägu, sest kindlasti sisendas see raamat mu sõrmede süleluis mulle unes midagi konkreetsemat ning harilikumat.

Ning tõsi: tundsingi oma südames liikvel väikese täpikese. See oli säääl siis, kui lugesin. Silmad libisesid üle ridade, see täpik libises üle südame. See, mis tegi säääl abituid liigutusi — oli mu merisilmne sõber Ilma Rander. Ta söandas astuda sammukese mu sisemina tsentrumi poole. Mis võis teha ta samal hetkel? On tema mu elule julgustav säde, et pole ma veel täiesti kadund välisilmast? Siin õpib hindama puhast poolehoidu.

Ta kirjutas viimases kirjas, ta tundeilm olevat talle „pigem piinaks kui rõõmuks”. Peab see tähendama midagi tõsisemat, talle endale võib-olla veel alateadvuslikku?.. Minule on Ilma Rander jälg, mille vajutand välisilm minnu kaudu tema. Kuulan kaaslaste nohisevaid hingetõmbusi, nuuskamisi mu südame mõtete vahele ning hing sees kisendab välisilma järgi — üksinduse järgi välisilmas.

Peaksin järgmises kirjas seadma teravnurkselt küsimuse, mis arvab merisilmne abielust. Näiliselt võtab ta seda vist tõsiselt. Ma ei oška teda veel pai-

gutada kuhugi tüüpideliiki. Ta isik ei taha mahtuda mingi definitsiooni alla. Naistest senituntuist ta erineb.

Kella objektiivne osuti mõõdab juba kindlasti aega üle kesköö, mina leban ikka veel uneta, palavate liikmetega ümbritsevas külmuses, pliiats peos. Sunnit vaikus vaotab mu suud, süda kuid sunnist vaba. Ta peletab karmilt ja kärarikkalt und. Sisemus vaevleb mäsanduse üliküllastuses, ahmides asjata sõnaleidlikkust. Kuis hää oleks olla tundetu, olla olend, kellele tunt vaid tööpäeva kord ning kes toimetab kõik, jõudes terve väsimusse: õhtul ootamas teda asemel pälvit uni.

Kuis õhtuti õhkub me halb kinnine õhk, iga organismi öisist hingetõmbusist üha paksenev, täitumataid soove ning karmi päeva elutuks pigistet tahteid. Mul on tunne, et kõik päeva lämmatet tunded ning tahted peavad öösiti pillerkaari. Hinged avarduvad nägevaiks kaugusi ning kuulvaiks olematuid häälepaelu. Ning haavusi hellale hingele, neid nõrgub igast hetkest: vangi päev otse nõretab haavavaist ning räpaseist puudutusist. Lootuse iharustiivul mu mõte lendab elu poole.

Jõulud lähenemas, need mu viimased selles hoones. Piilun aknast jõulukuu ilmu, erutun kuidagi pühade lähenemisest. Kuis sammuksin nüüd piki külmund puiesteid, mille puude raagus oksad torkavad tähistäevast. Kuu hele täispõskne nägu helgib tänagi heledalt, ent vene kiriku kumedaid kelli pole kuulda. Sellised hetked haaravad hinge ning kannavad ta süles

avaruste poole, valuleva igatsusega haarab see inimhinge intiimsemasse aluspõhja.

Seesama haaravus jõuluses küünlavalges maailmas küünib meienigi. Maailma meeolulaualt langeb raasuke si meiegi päevakorra vahele, äratades elama ägedasse hoogu lapseea elamusi ning uuendades tolleaegseid aimusi. Tean, rasked on sellised momendid, tunduvad pea talumatud. Tuleb seda kannatada nagu füüsilistki valu: hingele teevad need hetked operatsiooni. Suru huuled ja hambad, kuni kandund ajas see minevikuks, pleekind päevade valguses kahvatuks. Aeg on sõber, mu lähim ning lohutaja. Armastan aega. Ruum teeb mulle raskusi, aeg kannab neid mu üle.

Nüüd, pühade nädalal, suitsujoad töölistmajade korstnaist kogukamad ning tihedamad kui muil päevil. Need suitsujoad tõusevad kahvatusse laotusse suursugusemalt, teadlikud, et nende tekitajaiks pühade praed, küpsised, keetmised.

Neid tihedaid suitsujooni silmates, mis pea sirgjoonina seismas korstnate otsal, justkui külm oleks nad püsti naelutand, poeb sisimasse mingi lein kodu järgi. Tekib kodutunne, mis paralleelselt arenend mu kodutusetundega. Kontrastid süvendavad väärtusi. Inimene vist vahel, kõigi muude tunnete kiuste, vajab olla väike ja kodune.

Täna, jõululaupäeval, sain vennalt kirja ning raha. Oma merisilmselt sõbralt sain kaardi (Botticelli Ma-

donna) ning paki väikese, ent maitsva. Et täna saime jõuluringitusena lisakorra kirjutamiseks — kirjutasin selle Ilma Randerile.

Täna oli jõulupuu me kirikuruumis. See ruum on pisut avaram muist, puuduvad narid, tas on kõnepult ning akende vahel laua taga suur Kristuse pilt. Lunnastaja helded, kaastundlikud käed on sirutet välja ning pildi all on salm: „Tulge minu juurde kõik, kes te vaevatud ja koormatud olete, ja mina tahan teile hingamist saata.” See lihtne ning suurema kunstiväärtuseta maal haarab mind ometi teda vaadates. Kuidagi siin tundub mulle eriti väärtuslik see, mida imetlen Kristuses: ta patuta puhas igapäevaelu, mis suurim ning raskeim lihalikule inimesele. See tema puhas suhe inimesesse desarmeerib kurjemagi vahialuse.

Hulk vahialuseid kuulasid jõulujutlust pastori suust, kes kutsut väljast. Seegi sääal ruumis oli eelistung pälviv hulk. Teisil kambri enamasti pisukesed jõulukuused, meil oli koridoris jõulupuu. Pikk ning sorakas, kuhu riputet harvalt valgeid peeni küünlaid. Värvilisi paberilinte, mis saad tubakapakkide seest ning ümbert, rippus tal ehteks. Küünlaid muretsend mõni rikkam vang. Me oma laulukoor (vangide omavaהלises nimetuses — kõhuvalukoor), kus osavõtjad valit (meie kambriist sääal Härms), laulis paar laulu, ning igal kambriuksel koguke vöödilisi inimesi seda kuulamas. Tüdünd loitud inimkujud, lohus põsil, ükskõikne tühjus tuhmund pilgus. Viletsa välimusega kuusk me koridori keskel — kohane puu kohaseile inimesile. Penikeste küünalde põlemisest kandus õhus laiail

küünlalehka. Üks oks kippus küünlatulle, levitades värsket kuuselõhna ninna.

Külm hakkas. Tummad kogud kampsuneis, sineleis, kaelarättidega seot, tammusid ühelt jalalt teisele: aitaks juba sest jõuluõhtu tunnistamisest. Mõnel aga hiilgas pisar naiivsel palgel. Need enamasti needsinatsed, kel perekond, omaksed kodus ootamas, igatsemas. Meie, üksiklased, kel pole kedagi — ei tundnud heldimust sääl seistes.

Seisime kuni kamandati: kambrisse! Nüüd konutame naridel, vahtides päranisilmi jõuluõhtut. Kõigil südamed täna soojad, soojust toond siia kodunt saad pakid. Pääle Eenoki ning veel ühe kodu poolt hüljat noormehe on kõiki pidand meeles välisilm.

Vahtisin ebateadliku pilguga mineviku udulaiku, kujusid sääl enam seletamata.

Me kambri aknale on külm maalind sõnajalgu ning muid taimkaunistisi, paiguti õige eksootilisi ning fantastilisi. Ent läbi selle kuulan tähtede dialoogi jõuluööst.

Tunnen, olen viljatu ning lahja pind ükskõik mille võrsumiseks. Ei ärata siit ellu midagi ka taevatähtede kauge dekoratsioon jõulutaevas, mille sära nii pinevil. Hallivurruline valvur surus oma laia nina vastu klapi trelle ning heitis minule pilgu, mis ütles: vaja magada, mitte kirjutada öösi.

Täna esimene püha. Kirikus taas jumalateenistus ning laulukoor laulab. Härms, kes laulis kaasa kooris, rääkis, et pastor pidand kõne kadund pojast;

ilusa liigutava kõne pidand ning huvitavalt seletand seda Kristuse mõistusõna, et mõnigi silm läikind liigutusest.

Tänane kapsasupp oli paks ning rasvane, pane lusikas püsti sisse. Alles vanglas seda tublit toitu ma õppind austama. Muu kroonutoidu järgi ei isunend täna ükski suu. Kuigi meil puudub poliitiliste rikkalik ühislaud, ei jää ka meie seas ükski jõulutoiduta.

Murdsin oma merisilmse sõbra tood saia, ulatades Eenokile sest poole. Ning meelehäga nägin, kuis ta isukad ühetasased hambad saia maitsvust kiitsid ning viril naeratus avardus rõõmuks ta punaste huulte ümber. Rõõmussaar sööb oma osa kui kass — kellegagi jagamata. Asetudes eemale teisist yaibus ta ainuüks söömisses, mitte raatsides oma kena naise teht toitu ühelegi ulatada maitsta. Ning terve ta isik oli üksainus isu, rahuldeta ja rahuldamatu.

Härms mäletses tugevate suutäitega, sest hää mäletsemine lisab eluiga, ning ta silmad ja vurrud olid ühtviisi mõtisklevad. Mäletses ning pööras pilgu siis minule:

— Imestan, et te näos pole veel ainustki kortsu. Ning te mõtlejale otsaesisele sobiksid ütlemata hästi paar sügavat mõttevagu ning kulmude vahele paar tõsiduskortsu... ning ta tõmbas oma näo kipra.

— Nagu tühised lõkked käivad üle must vaimusused ning pettumused, ilma jälgi jätmata: kõmisen sisemiselt...

Tang rõõmsa näoga jagas oma pühade vara teis-

tega. Oma rosinatega riisipudru asetab ta meie ette Eenokiga ning maitstesime seda kolmekesi.

— Teist nüüd vaevalt saab mulle reisukaaslast. Küllap teie lähedased teid siin hoiavad. Kelle eest nii hästi hoolitsetakse, sel siin juba pidevaid sidemeid, ütlesin Tangile.

— Uskuge, ei kedagi muud pääle tädi mul pole. Olen pärit Petseri poolt, vanemad sellega siis liiga kaugel. Ütlesin tädile, kes jõukas vanapiiga siin: „Too mulle toitu, siis ometigi keegi, kelle eest võid hoolitseta ning südamerõõmu saada. Tulen välja — maksan ehk ära, võib-olla ka mitte.”

— Kas see talle südamerõõmuks — küll kahtlane, arvas Eenok.

— Tulemus vaid tähtis. Kirjutan talle vahel ning luban end vaatamas käia... Ning millega üks vanapiiga ikka oma päevi surma poole saadab! Nüüdsel meestevaesel ajal hää kui õepojagi eest hoolt kanda.

— Olete tänamatu, ütlesin.

— Tänamatu! osatas Tang. — Tänamatus on inimlik. Ainult loomad on veel häätegude eest tänulikud. Ning selle tänumeelega nad tüütavad. Peab juba inimene harjuma oma ligimeste tänamatusega, siis vähem elus pettuda. Tasumõte peaks kaduma. Õige häätegu ei nooli tänu.

Tangi heldus ulatas hiirele, me ainsale elusale külastajale, tüki juustu, kelle väledad silmad välgatusid august. Vahel püüdis Tang ta kinni paberrossikarbiga, meelitades teda suupärasega selle alla.

Täna seisis ta mõttes pikasabalise ees, öeldes:

— Ons teinekord vaja kellegi ilusaile silmile võrdlust — võtke hiire omad. Nad on ilmekamad ning ilusad.

Nii mööduvadki pühad pisut lõbusamas ning mokeerivamas meeleolus.

Rõõmussaar vaatas aknast:

— Kuis tänavu lumerikas jõul. Milline sõit küll selle lumega!

— Las lõbutseda kõik vabad naised, lausus Tang tõsiselt.

Rõõmussaar vajutas hambad huulde.

Toredad taliilmad vist praegu hoos, nagu näib meile see läbi trellide, sest peatume praegu kesk jaanuari. Jalutuskäigul tänasel tundis meel rõõmu ilusast lumest, mille puhtus küll oli kulund nii paljude vasikanahksete jalanõude all, sest hommikust pääle algavad juba jalutusread piki hoovi.

Ning töölauast aknasse vaadates paistis, kuis langes toredat laia lund. Meister sõnas:

— Oleksime Siberi lumilagendikel — viidaks meid kuhugi lund rookima. Saaks liikuda värskes õhus, siin aga istu liikumatus õhus ning jaga sedagi hapnikunatukest kümnekonna kopsudega.

Aeg aga jookseb. Hiljakesi möödund jõulupäevad, nagu seda kivasulat nad puudutandki. Maailmal väljaski nüüd proosaline pale.

Täna sain vennalt kirja, mis sisaldab kummalise teate — ta tahab abielluda. Hakkab tundma tarvet

elu kindla pinna järgi. Oleks siin nüüd „vanapoiss”, vahetaksime sellest mõtteid.

Mis vastata sellele ainsale vennale, kellele vabadus saand tüütavaks, keda mere vahelduv pind enam ei veetle?.. Oi, veli, seni kui inimene armastab oma elu — ta ei abiellu. Siis, kui kaotand ta pretensioonid oma elule — ta tahab elada läbi kõike taas kaudu enese sünnitet laste. See ühiskonda teeniv inimene on siis juba üpris mõistlik ning kiiresti vananev. Abielu pidavat aga pikendama elupäevi, nagu näitavat seda salapäraseim ning ühtlasi asjalikuim teadus — statistika. Kes elupäevi armastab — see abiellugu. Päälegi istub igatsus „igavese naisuse” õilsa mõju järgi sügavas mehe sisimas, istutet sinna looja parema käega.

Nõnda mõtlesin töölaua taga karbikestega askeldades. Küsisin Boris Tangilt, ons temal olnud kunagi soovi abielluda. Ta ütles kindla ei. Ning jutustas:

— Kord ennem, sest tagasi aastat seitse, sooviti mu abielu me kõrvalkorterist tütarlapsega — Ingrid oli ta nimi. Sellised tütarlapsed ei suutnud aga võita mu tundeid. Ei meeldind mulle ta küllastetult sinavvad, nägu raskendavas suuruses silmad, mis aina olid loojenemas lohakate laugude alla. Mu ainuke tahtmine, teda vaadeldes, oli instinktiivne liigutus haigutuseks ning ainukesed sõnad talle öelda: hääd und! Pärast pole mul lähemat juhust naistega olnud. Ning niipea seda olla ei tohigi.

Vennast painab sääl meesseltskonnas sama igatsus, mis meilgi siin.

Imestun, pigem küll ei imestu, et hakkab avaldama

igavussümptomeid kindla elupinna järgi. Ka mina tõmbasin vana-aasta õhtul loosi eeltulevaks aastaks: vabadus, reis, naine. Páris loogilises järjekorras.

Tána hommikul oli abi närviline me kambri vaatlusel. Närviliselt kõlasid ta haamrilöögid aknatrellidel ning silmad vahtisid pahaselt, tüdinult.

Töötoas jutustas meister, et ühelt poliitiliselt olevat leit kiri algusega: „Armas Riks,” mis olevat sisaldand tähtsaid mõtteid. Kiri käind juba prokuratuuris, kust tagasi tulnud käsuga: aadressitav otsitagu üles. Juurdlusis rübeleb nüüd ametnikkond, kirjutajal aga kuldset aega kiusavas külluses lasta valla uusi plaane ning ettevõtetmõtteid „valges saalis”. Ajud tegevuses karistajail, ajud tegevuses „istujail”. Vaatavad otsa üksteisele ning peidavad pilku vastastikku pilavaid mõtteid. Neist hõõrumisist mureneb raase ning kilde kogu vanglale vaidlusaineiks.

Abi käis vihase näoga ringi, surudes hammaste takka:

— Malakast neile vaja. Raamatuid pole enam distsiplinaarkaristuste märkimiseks. Iga päev uued tülid ning üleastumised. Peletised, nagu päevad selleks oleksidki.

Ametnikud saavad targaks vaid vahialuste äpardumiste, sissekukkumiste kaudu.

Seni kui tunniks elu — jätkub lootusi aastaks. Kuigi kisub käest neid iga uus vanglapäev, sigib neid ühtlugu juurde uusi, tuhandeid heledaid ning verevaid. Sünnivad ning surevad siia need eod, kontsipeerit mis

siin müüridemaal. Kummitub me õhk neist siia koolnuist. Iga täpike põrandal või seinal kõneleb karjuvalt neist inimhinge surut hüüdeist, süütuist kui süüdlasist.

Nii mõtlesin, sammudes kambri poole Boris Tangiga. Kambris võttis meid vastu suur sõnade lärm ning läbisegi sammud. Tang hüüdis naerusui oma hariliku „Õhtust, saksad” ning astus lärmi keskpaiga poole. Me hallest seltsimehist üks saand hakkama kenakese looga. Ihund südametäiega supilusika varre teravaks, et sellega kõhtu lõigata vanglakorrale protestiks ning et pääseda siis haiglasse. Selline „hara-kiri” leidnud vanasti suurt tarvitust, kus oli velskeriks veel õnnis kadunu — Kennel, kes olnud igapidi üks kaastundlik inimene ning kes pidand vangigi inimeseks. Ta olnud kaastundlik ka selliste haavade valu vastu. Praegune velsker aga, kelle süda näib, vangi vastu vähemalt, kivine, ei mõista nalja sellise haavaga, vaid kastab teda rohke joodiga. Kambriseltsiline nüüd hambaid pures kirus: — Velskeri sunnik! No seda valu peaksite tundma-a-a... Teen mürglit, paiskan uppi kogu vangla oma päevakorrapunktidega ning oma sõnnikuse sisuga. Mättasse löön selle kihvtinimese... Hakin ta täis verihaavu ning pistan jooditünni... Uu-uu-uu, ümises ta hammaste vahelt, — uu-uu-uu... Ning ta vähkres valus kui insektide pisteis, ning valu ei lahkund ta ihust kuhugi.

Konstateerin, et too lihtmeelne kaaslane minus eriti kaastunnet oma haavaga ei ärata. Ta ulung kosus kui koera oma ning viib mu mõtted paratamata assotsiatsiooni tulikahjuga. Ning mu mõtted ringle-

vad mu kaaslaste ning enese ümber. Kui sulle iga päev loetakse ette pilkude, sõnade ning tegudega: oled niisugune ja niisugune, kuidas võid olla sa teisugune? Iga inimese algelisemgi uhkustunne protestib teistmoodi olemise vastu. Kui arvab mu kõrvalsamumuja rasket pakki kandes, et olen liiga viisakuseta ning ennastarmastaja tal seda kanda aidata — siis ärgu lootku, et teda aitaksin. Püha ning puutumata inimuhkus ning kangus keelab ligimesele teha seda meelehääd. Või lõpuks polekski see talle meelehääks, sest ta jääks oma arvamuses valelikuks. Tahaksin öelda inimesile: ärge astuge hooletu jalaga üle teise inimese, — ning te parandate inimkonna. Inimene teeb nõnda, nagu talt oodetakse. Inimhing on üpris tundeline teise sõnastamatule soovile. Olgu teil usku vaid temasse!

Mõni naeris, mõni lohutas, mõni vahtis ükskõikse pilguga. Igaüks aga mõistis: las kirub, süda läheb kergemaks ning valugi kergem kanda. Kõigilt võtab see „harakiri” velskeri joodi tõttu jäljendushuvi.

Kuis olen tüdind. Oleks mõni suur ning vapustav nähtus siin kanda! Suured ning sügavad elamused, valusad või rõõmsad, puhastavad hinge elu. Nii aga ikka need väikesed tühised hõõrumised, mis oma igapäevaste kordumistega tüütavad viimaseni.

Nüüd, naril juba, poriseb kaasvang ikka veel vaiba all kiruda. Ta on võrdlemisi arg, kardab „valget saali” ning sellepärast lahutab vihakorda oma hingelt kirumise ja rusikanäitamisega vaiba alt.

Muidu siin õhus juba tunda mingi bravuur, pi-

suke hooplemiskirg alati varitsemas väljumisjuhtu vangi hinges. See on enese maksmapanemise saladus.

Mõtlen oma vennast, kel silma ning huvi loodusnähtusile, kes ikka pistab tükikese oma huvitavat igapäeva kirja sissu. Näen vahel ta kirjus lendavaid kalu ning vahel albatrossi merihaigeid samme merimeeste lõbuks laevalael. Üks meesseltskond otsib lahutusvahendeid suures avaras vabaduses, teine kitsas ning kinnises sunniruumis.

Poen endasse. Käsi väsib kirjutamisest mu hirsontaalses poosis. Ent see dialoog endaga õhtuses vaikuses — see on nagu üksindus, ta rahustab pisut.

Tahaksin üksikusse kambrisse, ent ei tule sest välja midagi. Tüdin oma ümbritsevaist. Tean juba, millise näoga on igauks, kui tulen kambrisse; tean, mis neil südamel ning millised kõneained neil suus. Hulga inimestega, kes mulle võrdlemisi ükskõiksed, elada päevi, kuid, aastaid ühises ahtas ruumis — närvendab, irriteerib. Liiga kerge on neisse näha. Pole midagi huvitavat. Väljastpoolt ainet juurde ei saa värskenduseks, kisu vaid endast. Ning mu siseilm kipub tõmbuma otse vägivaldselt ahtaks. Mida tahaksin ma praegu teha enda avardamiseks? Juua tahaksin. Mitte see joomisprotsess endast pole tähtis, vaid see lohutav, südame ning aju pisteid suigutav järelmõju. Taas elaksin seda mahendet rahulolematust endaga ning maailmaga, mille kutsub esile alkohol. Aju siis kirkas kui külmim talipäev, jalad kanged keppidena, hääl tooni madalam ning rahulikum. Soojad joad aga jooksevad kehha ning ma konstateerin neist värsket mugavust. Bravuurne suhe tekib kogu ilmaga

ning selges ajus on mõtteid vaid nii palju, kui palju neid ajju vaja. Mitte rohkem.

Praegu sain kirja oma merisilmselt sõbralt, mida lugesin püstijalu esimese õhinaga akna all. Kirja sisule süvendavana illusioonina tundsin, kuis tõmmati hellalt mul üle juuste. Taha pöördudes seisis sääl meister ning lausus muigavalt:

— Noh, mu poiss, miks kõrvad sul jälle õhetavad?

— Ah, kevadtuuli tunnen puhuvat, laususin ning jätkasin lugemist.

Mu süda lõhnab alati värskelt pääle nende lugemist. Vahel aga ometi mõtlen: oleks parem, kui neid ma üldse ei saaks. Nad tõstavad mu rahutuse paroksüsmi.

Loen sääl: „Rahutuse tõmbel eemaldub uni laugeilt. Põgeneb mult söögiisu, ent eluisu suureneb. Kujutlused eraldatute elust vahel keelavad mind elamast sisse päeva pisukesisse toiminguisse. Kastan iga päev oma mälestisi Teist, et nad ei närtsiks. Ei tea, ehk kujutlen endale Teid liiga pehmena, loon Teist kuju oma näo järgi: loob ju inimene jumala ikka oma näo järgi. Näen Teid, käsi kulmudel varjuks pilgule. Kuis Te sõrmed kõhnad, ahtad, läbipaistvad. Nad vahaküünlad. Mäletan neid selliseina L. perekonna söömalaual... Te südame mõtteile on väliselu sihtkohaks... Ent möödub aeg, mis eraldab Teid vabast astepinnast. Leinate oma mälestisi, kannate Teiegi silmis trauri vabaduse järgi (olen märgand sellist trauri mõne vangi silmis)...

Hinges mul tagandamatu täpina kurbus, mis keerleb ning vireleb mu südame all. Kes selle kurbuse küll tapaks? Aeg asetab talle vaid oma laia raske kontsa, litsudes ta hingetuks enda alla.”

Ning jutustab ta oma päevaseist töötundidest, sest mõttetust kantseleitööst, leides siiski, et töö on inimese ainus lohutaja ning temata oleks inimene õnnetuim olend. Kiru vahelgi töötunde ning jälgi kellaosuti liikumist tühimusega, siiski see töö on inimesele paratamatu: „Kirjutan pabereid, mille mõte minust eemal ning mulle võõras, pääs joonistuvad aga kujud hoopis teised...”

Ning armsamaks tööks talle käsitöö: „Rahustav see pikkamisi kuju omandav käsitöö, mis tembib mu sise-muse ekstrakti...” Ning siis: „Te küsite, kuidas võtan ma abielu? Ses on palju hääd inimesele. On aga neid, keda saatus määrab ilma — mis kõigele vaatamata esineb siiski ühe hiigelsuure haiglana — haigetalitajaiks. Mu kuldne kadund vend Asav ei leidnud elule mõtet. Selle venna õena, kes olin talle lähim inimene, ei leidu minugi elumõte sääl kus enamikul. Ta sääl, kus mind enim vajatakse...”

Neist ridadest paistab misjonihing, tasutaotleja taevariigist. Piirduks ta kiri nende ridadega — ma talle enam ei vastakski. Kuid ta kirjutab ka teisiti ning neile ma vastan: „Olin ülal eile öösi kella neljani. Süda lõi, lugesin, analüüsisin ta lööke. Need rahutuselaigud rahulikkude päevade seas mitmekesis-tavad elu. Öhtul jalutlesin vangla läheduses. Pimedus matt, tahmane laius ta ümber ning üle. Nõrgalt tuhmasid kuma vangla pikergused trellaknad. Tund-

sin elumõtte hingitsust neis müüres. Oleksin tahtnud mõjuda telepaatilisel teel — kas usute telepaatiat? — et oleksite vaadand enda taha, tundes sääl kedagi. Te magasite vist juba, sest kell oli üle üheksa.”

Jätkuks sest merisilmsest neitsist mu tunneteale ainet elupikkuseks? Kas ei jõuaks ta isiku sisu kunagi oma lõppu, ei läheks eales tüütavaks, ei ulatuks ma oma tunnetuse sõrmeotstega kunagi ta olemuse põhja? Ammutaks iga uus päev tast esile midagi uut, ennetajumatut mu elus, mis lisaks uut mu päevade sissu?..

Me ihu kui hinge varad seisavad siin tarbeta — ning see tarbetus rõhub. Meil pole ülesandeid ega inimesi, kellele kinkida oma ihu kui hinge andeid, mis tulvil meis, kummutamas me öid kui päevi... Ma poleks iialgi uskund, et minutaoline farniente tunneks otstarbe puudust. Suure maailma hinge viipeid tahaksin täita täpsalt ning anduvalt...

Mina, kes ikka tundnud end üksiklasena inimselt-sis, tunnen end nüüd, kirju lugedes, täituvat meeldiva sisuga. Olen tundnud kiindumistarvet, ent ometigi lahtiselt liikund maailma küljes. Pole saatus mulle kuidagi eriliselt naeratand, pole mu sammud maa-kamaral kuigi õnnestunult kõland, mõni üksik moment mu elus oleks kuid kadestust väärt. Kui jätkuks mul elu maisi päevi veel auväärsessegi ikka — oma õnnelikumaid hetki veetsin küll siin raudnari veerel, pak-sus lehkavas õhus, mõnegi toore kaaslase man. Eks helgi ju õnnehetk eriti heleda säraga päris tumeda tagapõhja foonil.

Nii mõtlesin töölaua äärde tagasi istudes, kirja

sineli taskusse pigistades. Algasin taas karavanide kleepimist paberrossikarpide ülemisile kaantele ning jätkasin mõttes: inimene olla on suur mõiste, saati veel olla väikeinimene, kellele ava iga igapäevaelu uks ning tunt iga ta juurde viiv jalgtee. Ning ma tänasin saatust, et olen päevadest väljaulatumatu pisuke inimlaps.

Surm koristab meilt mõnegi, see omamoodi saatuse amnestia. Kuuldavasti olevat surnud me nõdra-meelne kaaslane haiglas. Kanduski teise ilma kuningapojana, milline veene muutis kogu ta olemise uueks. Rahu temaga, kes vahest täielikku õnnetunnet maitseksi oma kuningliku olemise lühidal ajajärgul, mis arenes tas enesetunnet suruvate väliste asjaolude kiuste — või selle tõttu just. Suureks ning võimsaks see paisus, et siis kord hämmastada oma ümbrust vaimuhaigusena. Inimene, vastukaaluks siinsele väärtust annuleerivale igapäevale, kiindub ikka enam sesse surematusse ossa enda sees, millele tehakse liiga. Ning see tunne saab suureks, saab lohutavaks.

Eenok küsis täna mult:

— Mis te arvate, oli Reino õnnelik või õnnetu oma uues endalood ilmas?

— Kahtlemata õnnelik. Teised vaid leiavad ta õnnetu. Ning õnnetus ta nende seisukohalt — et pole ta enam millegagi kasulik ühiskonnale, ei hooli ta enam teiste harilikust argipäevast.

— Ta tundis end kuningapojana. Imelik tundub mulle, et just kuningapoegi kujutellakse õnnelikena

ning nende saatust ihaldetavana. Mu meelest nad õnnetuimad olendid ilmas, sest see kõrge õhk nende päade kohal on külm ning nad liiguvad ilma puhast inimlikku poolehoidu nautimata.

— Oleneb iseloomust. Minu iseloom oleks kuningale sobivaim, sest see rahuldaks mind üldse endale võrdset tundmata, kui pole ühelgi julgust ega õigust minna familjaarseks, intiimseks. See saatuslik üksindus oleks tõeline lohutus.

— Vaadake, et teistki ei saa veel mõni tiitlita siia ilma unustet kuningapoeg. Näite selle järgi, mulle vahel tundub, et teilgi dispositioonid vaimuhaiguseks. Ning teile tundub, et minul need olemas?.. Eh-he-he! Asjata vist te kartus teiste omataoliste familjaarsuse ning intiimsuse eest. Inimesed juba niikuinii pööravad võõralt üksteisest silmi, ka ilma selleta, et tarvitseks olla kuningapoeg... või atakeeritakse teid nõnda?..

— Kuningapojast ei pöörata silmi võõralt, vaid sinna kiinduvad kõikide võõrad pilgud kui fookusse... Vaimu h a i g u s t ma üldse aga hästi ei usu. On olemas veel maailm, kuhu ei küüni seadusi andma ega korda looma arstisilm, mis harjund kaine mõistliku maailmaga. Kui olemas õnn, siis asumas ta selles oma-pärases maailmas.

Kamber juba suikumas. Lasksin pilgu libiseda üle selle kuritegevuse ekstrakti oma ümber. Nagu oleks mõistnud mu mõttekäiku Eenok, lausus ta samal ajal oma alalises irvitavas toonis:

— Eks ole paragrahv väga paindlik asjake õigus-

teadlaste painutavas peos: ühele saatuslik hukutaja, teisele pöördepunkt kõrgemale aulavale... Eh-he-he!

Täna õhtul puudub me kambris Härms. Südame liigutus ning liigne meelehää talutasid ta kartserisse — „valgesse saali”. See ime juhtus nõnda ning on muide üpris õpetlik, et ka kõigist korralikumale võib juhtuda vääratusi. Jalutelles täna õuel, tundis ta midagi suggestiivset oma pilgul. Tõstes pilgu ülespoole, jäi see peatuma kantselei aknale. Sää! seisis, kokku saama oodates, Härmsi naine, kes mehe hää ülalpeo tõttu saab taga kokku ilma võreta — kantseleis. Härmsile oli ta tänane tulek teadmata ning nüüd teda nähes rabas see teda niivõrt oma ümbruse nõudeist välja, et ta elavalt ning kõnekalt lehvitas talle kätt. Tore oli teda vaadata, seda lapselikku kõikeunustavat ilmet ta näos. Seda mõjuvam oli aga sügavale meelehääle sügavam veel pettumus: nurjus kokkusaam ning Härms mõistetakse sinna alati kardet kartserisse, mida tunneb ta seni vaid teiste jutustuste järgi. Ta ise süüdistab oma lollust, sest nüüd segav plekk ta ülalpeol. Ta hädaldas ning kirus — ent ikka ainuüksi ennast.

Suvi astub jõusse. Ta iga-aastane nägu taas värskelt uus ning veetlev. Päevad selged ja pikad, täis linnu ning inimese häält. Uinumist segavad läbi avat akna välishääled, lõbusad ning lärmitsevad. Inimesed mu ümber ägavad ühtviisi asjatuis igatsusis. Helgeid hetki valgub minu päevisse Ilma Randeri kirjade ja lühidate visiitide kaudu. Oma viimases kirjas

vastab ta mu küsimusele eksootikast nõnda: „Oleksin ma arst — läheksin Kongosse, kus neid vajatakse. Oleksin usklik — astuksin misjonikooli ning läheksin misjonäriks värviliste hulka. Ent minu elu selliseid värvikaid lehekülgi ei sisalda. Ei ihkagi midagi eksootilist. Tahaksin elada oma elu õena põhjamaalasi põetades, nende vaivivaid hingi oma kaastundega toites. Mu mõttelend ei tee suuri kaari, sest ta tiivad on tublisti kärbit. Armastan põhjala puhast lund, ta talveõhu kargust ning ta suvede tagasihoidlikku sooja. Armastan ta metsade karsket värvikust, ta rohelise kahvatust ning punase hingelikkust. Ning päälegi, — ma ei ihalda ealgi võimatut. See säästab mulle palju ülearuseid pettumusi. Mitte et ma pettumusi pelgaksin. Lepin, mis mu käe ulatusel... Kardaksin ja väriseksin suure looduse joobnustavas külluses. Ma ei saaks sinna ealgi koduseks...”

Töölaua taga veeretasin mõtteid, kuis vastata mu peatsel kirjutamispäeval mu praegusele sagedasele mõtteesemele ning endisele ükskõiksele tuttavale, kes püüab avardada oma nõdra väega mu siinsete päevade kokkusurut hinge. Ta ei võivat sümpatiseerida rõõmsat ega pinnalist hinge, mis olevat ebaküps, olevat toores. Kannatusis vaid valulevat hing enda ilusaks, armastustihedaks. (Kannatusis! Mul on häbi sest naiivsest arvamusel. Mul on häbi nende ees, kes tõesti kannatavad!) Niisuguse hinge elustet ihu olevat armastust väärt... Ei, ära igatse istuda mu jalule. Nad on ebaesteetilised, need kohmakaisse vasikanahkseisse kingisse kängitset jalad. Otsi endale mõni ilus jalapaar ning põlvita neid. Ära tõsta mu närvilist ning

närbuvat hinge troonile. Talle pole langend osaks kannatusi, tal närvendajaiks vaid pisikesed räpased päevad. Ta on siit ilmast saand vaid sügelisi, sellest ta haige. Ta ei ihka sulle olla altariks elumõtte kummardamisel. Lase jääda ta rahulikult oma senisele tagasihoidlikule alusele. Ta määrat juba algmisest pääle väikeseks ning üksikuks, selleks jääma ta peabki.

Ning ma tunnistan ikka veel seda lauset, mida ei oska ma mõista: „Kuhu saadate mind otsima elumõtet, kui mitte Teie juurde? Kust leian ma mõtte, mis seoks mu üksikud tunnid pikaks elupäevaks, kui mitte Teie kaudu?..”

Naine par excellence otsivat oma elule mõtet mehes. Ta on õnnetu ning rahuldamatu seda mitte leides. Kas kätkuks siis minus selle merisilmse neitsi elu ühes teda siduva mõttega?..

Ons minu süü, kui ta igatsevad käed kujuvad mu vääritu isiku ümber illusioone — või oleksin pidand neile ammugi sulgema edasitee?.. Ons minu süü, kui jääb noile illusioonele ta ohvriks? Hoidku nägija, et ei haavaks ma teda inimhinge hellemasse paika. Ons minu süü, kui puudub ta pilgul selgenägemus?..

Austan seda plikapihaga tütarlast, kel aastaid kakskümmend kuus. Hindan ta puhast poolehoidu ning ta kangelaslikku hinge, mis püsib siiski eluhuvides, toites oma kontoripäevaga ema ning õde. Piinat hing ning kontoripingi vaevat ihu poetab paberile mulle sooje ridu. Ent minagi omakord piinan teda vahel oma küüniliste solvamistega. Kirjutasin talle kord küünilisi haavavaid ridu; kui hästi neid mäletan, nagu kannaksin neid ikka ma silmade ees.

Kuulun nendesinatsete liiki, kes piinavad neid, kellest eriti hoolivad. Kellega oleksin enim vaimukas ning huvitav — kaotan selle palge ees hoopis oma vaimu ning tolana kõlgub ta silma all mu pikk kogu, mu füüsiline mina koomilises maskis. Sellisena pole veel näind mind sõber Ilma Rander.

Nii mõtlesin töölaua taga, käte mehaaniliselt as-
keldades karbikestega. Kõval naril praegu sirutades üksinda — tahaksid mu mõtted endale seltsi. Kuis need aastad meist igale pääle sunnit, need surnult sündind.

Päevad venivad kui ämblikud niidi otsas ning kaovad jäljeta kaduvikku. Inimesed elavad elule, mina ohverdan kuid vangla altaril kurjele kujele. On näha maailma ahelikus puuduva lüli ase?

Täna sel pühapäeval on kartulikooremise kord meie kambris. Mulle see meelepärane. Ta on mulle sama rahustav nagu Ilma Randerile niplamine või väljaõmblus; tunnen selle juures umbes midagi selletaolist, mis naised käsitööd tehes. Põranda peseb ning muid selliseid kohustisi täidab minu eest ikka mõni teine — neid mõnigi me kambris, kellele see ainus „puru” allikas. Kartulikooremisel teist asendada ei saa. See on paras toiming momendil, mil vaja tõrjuda mõtteid rahulikumassee sõiduvette, milleks abitud on raamatud ning puudub püsi seda liigliha eemaldada endaanalüüsiga. Võtsin iga uue kartuli meelehääga ning mõni, väga auklik, kollane ning puine — ei teegi mind pahu-raks. Kannatlikult eemaldas talt koore sügava-

maski augus: ühtki pisukest plekikest ei jäta ma sisse. Ning meel libises vähehaaval tasakaalu.

Ka teistel pole midagi selle töö vastu. Üksi Rõõmussaar pahandas, et oma „aristokraatseid” käsi pidi roojastama alaväärtusliku tööga. See äratas vaid parastusi. Tang seletas, ta käsi vaadeldes: neil polevat aristokraatseid jooni, küll aga tegevusetusest pehmed, aristokraatsuseks veel liiaks punased. Ning tõntsid lühikesed sõrmed tömpide küüntega rääkivat veel selget keelt ta tumedast algupärast...

Päevad tammumas ning tallamas oma laiade rautetaldadega painat nägusid, suurejoonelisi profile ning hellitet illusioone. Äratavad rahutusevisklusi ning tundevirinaid südamesse, virgutades kombinatsioone ning kujusid rahutusse ajju.

Oma siinolu lõpule üha lähenedes puudutavad mu sõrmed üha tihedamini külma niisket ajakorjust, mille varsti jätan seljataha. Miski ei liiguta säält selle musta ristiga kaet aastaterea alt. Uninäo laiguna tunduvad hiljem siinsed kohendamatud päevad. Nagu kuri uninägu riivand nad mu teadvust, jättes vaid tervele pidevaid plekke.

Et kunagi ellu sattund saatuslik hetk, mis tihtigi tingit ilmavaatest või iseloomust — selle momendi pärast maadle aastaid igavuse ning otstarbetusega. Vaid hetketi erutuvad naerumuskliid või lahutub viha hingelt mõne lolli väljaastega. Kahekordselt rusuvad aga selle järel momendid, kus vaatad mõttes elule silma, vaatad talle otsa tõsiselt ning otsekoheselt.

Ning istumise lõpule jõudes, süvenen ikka enam mõtteisse oma tulevase elu puhul. Jään alati inime-

seks, kellelt uut süütegu ei imetelda. Imetellakse pigem, kui mult enam ühtki süütegu ei sünniks. Olen ühiskonna märgit liige, kelle pilt en face ja profiilis leidub teiste politsei märgitute seas. Sellise ees tuntakse ikka õudu, ta lähenemisel sosistetakse ning mõis-tetakse üksteist silmaviipest. Ning maskeerit sõbralikkus demaskeerub pisimalgi soodsal juhul. Ning võingi olla ma kindel, et teiskordset süütegu mult ei toimuks? On mõjund elu sulet aastad kellegi olemuse uuenduseks?.. Nõrgenduseks kuid küll. Ei jaksaks ma enam endiselt tunda, olen eluta, põdur hingelt ja ihult. Kardan külma. Jõledalt. Villane kampsun ei lahku suve zeniidilgi mu verevaeselt ihult.

Võiksin pahane ma olla ligimesile, kui kohtlevad nad mind teat alaväärtusliku varjundiga, eraldades mind sellega märkimatute suurest karjast?

Kuis elada aga sellise märgiga vanaks, kuna praegu mul eluaastaid peatselt vaid 28? Olen vahel pisukese üleoluga vaadelnud vargaid, muid igas ka-liibris petjaid ning ülelööjaid. Pole nende nõrkusele kaasa ma tundnud. Nende elu aga ligimeste keskel hoopis meelsam. Neid ei kardeta, kuigi nende kohta hoi-takse silmad lahti. Nende nõrkuski inimeste enami-kule arusaadavam ning lähedam.

Olen ikka tundnud õudu vaimuhaigete vastu. Ka nende vastu, kes sellest tervenend. Ei saa võtta neid normaalseina, kuigi seda tõendaksid kõik arstitunnis-tused. Nii ka momendimõrtsukas jääb inimesile ikka õudseks ning südamevärinata temaga kahekesi ei jääda.

Võiksingi tulevikus ma elada säääl, kuhu mu mi-nevik ei tuleks end segama, kus ei annaks mulle elu

sest igahetkelliselt märku ning kus ei puistetaks mu minuteisse alandusviive.

Eks nopiks ma säält aga andeid, mis vaid näiliselt kuuluksid minule? Eks oleks see teise usalduse kuritarvitamine? Mul pruugiks suu vaid avada tunnistusiks, või vaja vaid kellelgi mu tuttavaist asuda sinna pinnale — ning mind koheldakse kohe teisiti. Eks kardaks igaüks, et kord, vihastudes temale, võiks süttida minus too möödunud moment taas ning tabaks mu eelmise ohvri saatus ka tema? Kas ei väristaks hinge õud minu lähenemisel?

Libistan käest oma viimase suve päevi. Ajaarvamises see mu neljas suvi siin. Mida enam lõpule — seda enam ängistamas mind mõte maailmaelust ning tulevikust.

Kord silmasin tänavusuvisel jalutuskäigul liblikat — valget. Milline saatuse hoog ta siia sigimatule õuele küll paiskas, oli meile aga rõõmsaks üllatuseks. Eenoki meel oli härdumisel, ning ta inspireerus sellest, kirjutades ühe õhtuga maha muinasjutu vangist ning liblikneiust. Ning ta ei rääkind kaua ühegagi sõna, olles oma elamuse küüsis. Ning tõesti, kogu mu siinolu ajal oli see ainuke kord kohata sellist looduse lemmikut, kes liugleb päevi päikeselises õhus, kandes oma tiivul suvepäeva suudlusi. Kerge talle õhuline päev, selle sisu pole talle midagi muud kui tiibade libisev puudutus vastu suvepäikese kuumi kiiri.

Täna elasime üle õudusepilke müristamisajal. Ilm lasus kuumana ja õhkuvana maa pääl. Ei tulnud ak-

nast tuulehõngu, vaid pää pistes vastu trelle tundus ilm säält vastu kui köet palavust kuumav ahi. Õhk vaikis, seisatles. Kuumasid pilved ja kivid, silmitse-des liikumatult kuuma maad. Pimenes. Meie kamber muutus sünk-tumedaks nagu tusaseil sügiseõhtuil. Kõ-mises eemal tumedalt ning kaugelt. Äkki raksatas kirglikult ja jõuliselt kuski üsna kõrva läheduses. Ning läbi pimenend ilma sähvis pikse tulipiits, ilmu-des taeva teljele kui reklaam — ning igal tema pilgu-tusel voolas kehha õudne väristav juga ning hamba-reast, alumisest, sähvis läbi õhkuv tuul. Kõik istu-sime värinal veel laua taga, hoides pilku aknast eemal, suus kõlatud sõnad, südames kaugele vasarduvad hoo-bid. Kui nõrgaks läind siin veri! Iga välgu löök val-gustas tontkahvatuid nägusid, hirmu vahtides silmist. Ning kui pidime heitma juba narile, kõue ikka veel kärkides ning pikse sähvides, tõmbas igaüks kerra, peites pää vaiba sisse, kogudes oma kehaosad kõik üksteise lähedusse. Argus heitles julgusega igal naril.

Üks alati vaikivaid istujaid sõnas äkki üldises vaikuses:

— Tea, kas välk vanglasse ka sisse peaks pää-sema?

— No mis teda siis takistab. Trellid või! sõnas Pilt.

— Oleks vist kena silmapilkne surm. Ega siit muidu pääsegi.

— Lööks pikne müürid meil puruks, nagu juhtus see Karolusel, Jaak Järve kangelasel, pääseksime põ-genema.

— Selliseid sattumusi leida vaid romaanis, viletsaile igapäevaelanikele need rüppe ei lange.

Ning sõnad rahustasid inimmeeli, hirmgi taandus.

Kõue möödudes hoogsa jämeda vihmavalinguga, tõusin ma narilt ning avasin akna. Tõmbasin ahnete sõõmudena osoonirikast temperamentset õhku. Terve värskendet maailm moodustas vaid ühed ainsad sõõrmed, ahmides osoonirikast õhku. Puhastavalt voolas seda läbi trellide meie kambrisegi ning uinusingi mõnuga, nagu akna poole pööratuna, sõõrmed valla õhuvoolule.

Harvemaks ning lühemaks jäävad mu kirjutet read siit majast, mu istumisaja lõpule lähenedes. Päevil lebamas juba sügise varjund. Pole midagi uut ega ennenägematut, pole midagi konstateerida neist päevist. Igav tundub maailm ning ebareaalne. Kõik on olnud, minuga või mõne teisega, kõik olnu, olev või tulev on teada, võiks kõike ennustada. Kõik liiga tuttav, et veel huvituda. Ela omaenda elu epigoonina. Mul alati suur ime, kui näen inimesi käimas ning rääkimas, vihkamas ning armastamas, sõitlemas ning hellitamas. See tundus mulle nii fantastiline. On see mu organismi üldine jõuetus? On see mu ülifilosoofiliseks viimisteld olemus, mis liiga targana leiab kõik tühise, vaeva mitte väärt? On see minus üksinda või on see teisiski nõnda? Hää oleks olla üks ainus tervik, proportsionaalne ning eluhuviline, tunda elust mõnu ning rabelda surma ees. Nii aga põgene elu ning

sülele surma. Kui sündida juba inimeseks — siis rip-puda elu küljes, küllap elu siis sinugi küljes ripub.

Sain vennalt äsja kirja. Ta teatab, ma võiksin asuda tema juurde Aafrikasse, kuhu löönd ta ajuti-selt oma elutelgi. Ei taha ma uskuda, et sesse telki peatuks ta pikemaks, sest ta kirja read tunduvad kui Ilma Randeri omad. Tema, kergesti assimileeruv, palju sõitnud-näind merimees, kes tunneb küllaldast rõõmu end ümbritsevast eksootikast, tunneb aga äkki end põhjamaises nukruses. Ning ma kujutlen, kuis libiseb ta silmist põhjamine pilk — karge, nukker ning unistav, riivates uhket küllastet loodust. Lõuna loodus värehtleb selle pilgu pikast puudutusest, see liiga tore, uhke loodus, mis ei suuda saada orgaanili-seks sellele, kes sünnitet unistusist. Nukrad, vaiksed ning unistavad on põhjalased oma tõsises ning pari-mas olemuses.

Tunnen sõrmis surisevat tahtmist kirjutada, kuna teadvuses helgib fakt, et päeva pärast siit vabanen. Olen äärmiselt uskumatuks muutund, et ka fakti ei taha enam uskuda. Ehk juhtub ette veel midagi, mis suleb ukse mulle maailma. Need mõtted hoiavad mu aju oma võimuses.

Öö lehitseb tusase sõrmega sügisöö tunde, tume maailm säälpool aknatrelle ning raudvõrku manab kuuldavale sügiseöö sügavaid ja kiireid hingetõmbeid. Taeva foonil hilju paisat väikesi kiirgavaid tähepäid. Kuu kahvatu profiil on tõsine ning mõtlik. Tahaksin

enda ümber ma pimedust, seda tahet pilkab aga me tuhm elektrituluke ülal võlvlaes.

Palavik astub põuest põsile, tunnen, kuis hüpleb ta ihulapilt ihulapile. Haaran kahvatu käega vaiba äärt ning näen: kuis pikad ja luised mu sõrmed, need ei ärritaks enam ühegi kannibali isu. Hirm öö ees istub tugevasti mu südames ju lapseeas saadik. Laes tuikab tuhm lamp — ning mõnigi sama tuhm silmapaar piilub vahel vaiba veerelt ööd me kongis.

Varsti jõuab kätte moment, mil siit lahkun, kus täpsalt neli aastat ma istund inimeast. Säilitand ta mulle meelde küll rohkem seda pikka tühjust, nagu oleks avand aeg oma suu pikaks haigutuseks, kus istusin kõveras mina, ning nüüd sulleb ta huuled selle vahemaa üle. Vahel sai mõeld, vahetet mõtteid — ning mõtted sest ajast ongi mulle ainsaks mälestiseks. Mu sisim olnud sulet. Pidi olema seda, kui ei tahtnud siia närbuda ega käriseda päevade tõmmetes.

Elumõtetega siia me tuleme, elumõtetega siit läheme, me vahepäälset elutsemist täidab mõttekriips. Tundigi ei suuda ma püsida enam paigal, ei raamatu kallal ega mõtteis. Elu, kartus ta ees on okupeerind mu ajumahu. Käin vaba aja töötunnest vaid edasi ja tagasi, promeneerin ümber laua, silmitsen ühegi mõteta kahvatut taevalappi me aknast ning vaatan oma ümber kaet silmil. Ei leia enam midagi kirjutada, ei millesegi enam mõelda, pole pilku enam millegi eriteluks.

Mul praegu arvepidamistuju endaga, see mu siseilma puhastusmoment. Selliseil korril asetan ma kõik oma mõtted ausalt ning otsekoheselt enda ette ning

vaatan neile silmi. Armastan teha endale valu, purustada oma sisemust, et selle järel tunda, kuis pole säälmidagi võltsi, midagi minu isikule ketserlikku. Näin endale siis lootusetu inimruinina. See mu inkvisiitoritujusid, kus pühin südamest kõik, mis pole talle stiilne ega sobiv. Tunnen rõõmu sest, surudes hambaid, ning märtrina vaadates endas puhastustööd, mille toime panen roosaga, kus teravamaks löögikaks on ausus enda vastu, otsekoheuse armastus.

Olgu tervitet elu sellest südamest, kust rookisin välja kõik ebasobiva. See praegu küll rusudes, ent puhas ning ennast vastav.

Ning see mu viimane öö siin külmas ning kivises vaikuses, vaikuses seaduse käsul, mida rõhutavad valvurite tammumised. Magavad mu kaaslased uninägude kaisus, äigavad uniseid käsi tühja õhku ning hääldavad hüüdusid petlikele kujele. Kõik nad ju inimesed.

Olen väljas ning lisan oma endisile märkmeile veel mõne lehekülje.

Päeval, mil lahkusin ma vanglast, sadas peent ning tihedat sügisvihma. Ning samal paiguteti me kambri uus värske vang, äsja me sunniasulasse saabunu. Ta astus ara sammu ukse kõrvale ning ootas nagu lööki, otsustades vastu võtta seda tõrjumata. Laius rohekais silmis vahtis animaalne hirm. Ta õlad olid tõmbund koomale teravaina ning ta ei söändand end liigutada.

Mehed vaatlesid ja muigasid. See uustulnuk oli

vist põhjani maitanud džunglielanikkude paljusisaldava karika. Ning meiegi mehi ärritas see lõbule teda hirmutada: kust vang nalja saab, kui ta ise ei tee. Liller ja Härms loopisid siis naljahimus vaest meest, tutvustades talle kõiki teisi koledate roimareina — ning mees vajus üha enam longu, pisarate tungides silmi. Südames kahetses ta kahtlemata sügavasti oma süütegu, mis saatis ta sinna inimkoletiste keskele.

Ta aastad täis igavust ning tühjust veel ees, minu omad lõpul.

Korjasin kokku oma asju, teiste suuresti abiks olles. Ning kui tuli valvur ja vaja oli lahkuda — sirutasin igale kaaslasele käe. Mehised olid käepigistused neilt tuhmund kogudelt. Eenok ütles:

— Küllap kuulete ehk teiegi mu surmasõnumit. Kaua ma enam ei talu seda. Üldse ime: „poju” satatus vaid üheks korraks kartserisse ning võttis elu, mina istun sääl alalõpmata — ning pole seda veel teind. Eks ole imelik?

— Pidage meeles, mis olen teile öelnud selle kohta, vastasin.

— Jaa, need vaid sõnad. Mõtlemisvõime ei õigusta veel sugugi inimese pretensioone elule. Mõni üksik seda leiab, suur hulk ei tunnusta...

— Kelle arvamust te arvestate, üksikute või hulga oma?

Ning nii jäigi ta minust sinna mõtteisse, nagu lasuks tal mingi tulevaste sündmuste ennustet teadmine.

Boris Tang viidi aga just kahe päeva eest „surmapalatisse”. Tal peatselt surmav tiisikus. Küllap

oli see tal ammu, ta kuid ei tunnustand haigust enda küljes.

Teistega olid need harilikud lahkumissõnad, mida elustas pisuke tundeliigutus. Vaatasin igale neist otsa nagu see, kes teeb seda viimast korda, võttes oma pilku ning pannes tallele igauhest ta surelikud jooned.

Raskena laskus südamele seegi lahkumine, tühi koht tundus järgnevailegi päevile. Kahju lahkuda igast kohast, kus kaaslased tunt, kus päevakord pääs ning kus teada, et samad tunt inimesed jätkavad sama päevakorda, ent ilma minuta. Olgu see päevakord meeldiv või ebameeldiv.

Astusin lõpuks üle sunniasula künnise, tagasi vaatamata ning mõtlemata. Täpsalt neli aastat tagasi astusin üle sama künnise, ent teises suunas, jättes oma taha septembriõhtu ta sumeda nukrusega.

Ma ei tundnud mingit õnnemeeleolu välisilma astudes vangla raskest raudväravast. Millegi pärast olen elus ikka tähele pannud — ning konstateerisin seda taas uudselt — et kaunilt kujuteldu, valuga oodetu tuleb kätte siis, kui pole sest enam pooltki rõõmu. Vaatad siis, imestud ning konstateerid ta liiga hilist saabumist. Vastuvõtja juba väsind ning ükskõikseks muutund ajast, ootusest ning elutarkusest.

Lähedast vangla saunast toodi trupp mehi, paari-kaupa rauus. Näod olid roosad ning punetasid puh-tusest. Maine mõnutunne endast paistis nende sam-mest. Teel sammus neist mööda naine lihavereline vedrutavi puusi ning õõtsutavi rinnu. Ahnelt ning himutsevalt helkisid meeste silmad ta liigutusi seira-tes. Mulle meelestusid mu oma saunaskäigud.

Väljudes väravast soovis hääsüdamlik valvur mulle parimat. Ulatasin temalegi käe. Nemadki inimesed, häädki inimesed, ent leivapala tõmbab igauhe inimlikkusele piirid.

Lõpuks, ära käind kriminaalpolitseis ning aadressi andnud üles ühe võõrastemaja oma, suundusingi selle poole linna keskpaika. Raha mul oli. Päälegi sain ju kätte oma töö „puutumata poole”. Pistsin mõne sõna paberile oma merisilmse sõbra jaoks ekspressi kätte, kus palusin teda järgmisel pärastlõunal tulla minu juurde.

Astusin hotelli, mille teisele korrale sain väiksekese pikerguse toa nagu kirstu. Teener teatas, et saada veel ainuüksi see väike tuba. Kuis võiski ta teada, kui vähese ruumiga olen pidand leppima neli aastat ning kuis see tilluke pikergune tuba tundus mulle suur ning ideaalne — oma üksinduse vaikusega. Mingi hõng, kodutu hõng võttis mu siingi vastu.

Pesin end mõnuga laias valges pesukaunis. Teiseks hommikuks tellisin vanni. Kell oli juba kuus läbi. Olin roidund ja heitsin voodi. Tõmbasin pääle vaiba ning vaatlesin linu. Nad näisid puhtad, ent mitte piinlikult. See tundus mulle tol momendil ükskõik, kuna väsimus vajutas lauge, päevased sammud närvitsesid kehas.

Magasin selle öö uduse niiske hommikuni sügavalt ning vist rahulikult, uninägudeta vähemalt. Magasin pika aja taas oma tahtmise järgi.

Äkki tõusin kõlistamise pääle, mis vangla äratusvilena tungis läbi mu une. Kähku kargasin voodist, ent üllatatult tunnistasin võõrast ümbrust. Unisesse

pilku ning pähe ei suutnud mahtuda mu võõrastav ümbrus. Kus mu kaaslased, mu kambri- ning nari-kaaslased?

Ent pikka nõrgus uue päeva algus mu hinge. Aken oli suur ja valge ning tal olid ees pikad valged tüllkardinad, mitte kardinad valjust ning tumedast rauast, nagu olin harjund neid seni nägema me kambri ahtal aknal. Septembri lõpu kahvatu päike vaatas argset läbi eesriide pilude.

Sirutasin mõnuga liikmeid pikas pehmes sängis; mu kaaslased pimedas kambri askeldamas — see oli reljeefselt mu nägemises. Sulgesin silmad ses painajalikus nägemises.

Ikka tirisesid kellad ning kostsid trepiastmeil rutavad sammud mööda vedrutavat linoleumi. Taipasin: kõlistati numbritest ning kellad jooksid kõik kokku minu toa ukse kõrvale.

Avasin akna, kust voolas takistamata sisse mu tupp rōske septembrihommik, mis tõmbas värinasse ihu.

Nautisin igauht neist vaba igapäeva pisiasjust ning toimingust erilise sõõmuga. Elasin neisse uuesti, endal olles meel hää, et seda teha veel võisin, seda oskasin. Ergo: pole ma sest elust veel nii eemal. Ent näpistas teadmine südant, et nii palju on neid, kes ihkavad õhku, valgust, soojust. Mul oli piinlik sest saatuse eelistusest, kuna võisin nautida seda vaba igapäeva elurituuali. See viis mult tahtmise eriliselt sellele päevale anduda ning suutäied peatusid mu suus.

Asusin siis oma seljakoti avamisele, mis sisaldas mu vähesed asjad; suurimalt küll olid need raamatud

ning ajakirjad, mida saatnud mulle istut aja kestel vend. Võtsin nad ükshaaval, lähendasin ninale, kus eraldus seda vangla spetsiifilist lehka, mis kuhjund sinna niiskusest, mustusest, päikesetusest. See lehk tootis mu ette terve sunniasula ta sunnit päevakorraga.

Oma asjade revideerimisel sattus mu pihku aja-lehepaberisse mässit pakike. Selle avades — leidsin säält kolm vesist vangla kartulit, ehk banaani, nagu nimetas neid Tang, ja neli silku ehk sprotti. See mu kaaslaste viimane nali. Olid ju mulle agaraiks aita-jaiks pakkimisel.

Vaatasin välja oma aknast teisel korral kitsast mudast õueriba, mis praotus mu akna all hoovis ning mida piiras vettind vana plank. Säält tundus muda, prahti, jätiseid, midagi pühkmekastitaolist.

Viskasin need mu kadund päevade ihukinnitused söödaks mudavee laigule. Lirtsuv poriauk lõi nende kukkumisest loiult laineid ning tõmbas nad oma põhja.

Sulgesin akna, sest jahedat niiskust tungis liiga hoogsalt mu tuppa.

Ei tahtnud minna ma kuhugi, kuna ootasid seda, kes oli mulle ainsaks oodetavaks. Ning ta tuli, kell kavatses lüüa neli. Tuli pääle oma kuuetunnist tööpäeva minu juurde hotelli, kuna ei söandand minna tema juurde mina, kes elas koos ema ning õega ruumi-vaeses korteris.

Energiline koputus mu uksele: Ilma Rander.

Olin kujutelnud tihtigi, kuis kohtun temaga välis-ilmal, ent nüüd valdas kohmetus minu. Haarasin ter- vituseks ta käe, mis oli sügisepäevast jahe. Säält tun-

dus sügiselehtede nukrat ning rauget lõhna. Ning karget sügisenukrust tundus hoovavat kogu ta olemisest. Olin kujutelnud teda endale ma teissugusena, distantsti tagant olin loond endale temast kuju, minu oma vangimeeleolule vastava. Ta surus mu kätt energilise sõbralikkusega ning vaatas mulle otsa pisut muretseva pilguga.

Mu pilk temale oli uuriv, juurdlev, nagu olnud tema suhtes mu mõttedki. Mitugi korda olin seisnud küsimusega ta kuju ees: ons temagi naine selline, kes armastab unistusi koondada kodukolde ümber?.. Kuhu mahutaksin oma ellu tema, kuigi tundub tas haruldast ning kallihinnalist inimest?

Aitasin talt palitu ja mütsi. Ta oli kahvatu ning ta kogu kui plika oma. Kobasin oma südames sõnade järgi ning mul polnud midagi öelda.

Meil on imelik tutvus — tutvus kirjasõna kaudu. Elavaina oleme vaevu üksteist märgand.

Istusime, vaatlesime üksteist ning naeratasime piinlikkuses. Olin hädas oma poisikesliku olemisega. Polnud käepärast seda meeoleolu, mis saadaks südamesse tunglevaid sõnu, tulvaks mõtteid ajus ning paljuse tõttu ei oskaks neid eelistada.

Tundsin, seda tundis temagi, et olime paberile kirjutand palju ning teisiti, et olime üksteist harjund nägema kirjatähis nagu mõnd raamatus loet armast kangelast, kellest satume küll vaimustusse, temast mõtteis viibides; vaevu oskaksime temaga rääkida, kui ilmuks toosama kuju meile elavana. Kirjus mõistatsime üksteise hingetähti ning haistsime ridade vahelt

kirjutaja meeleolu, nüüd näisime üksteisele lukus us-
tena, mille avamiseks puudus kummalgi võti.

Et katkestada piinlikkust, ta konstateeris fakti:

— Nüüd, kus vanglavärv te seljataga lukku lan-
ges, on ka me südamehääled üksteisele lukus...

— Kas ei leiduks võtit nende avamiseks? küsisin.

— Ei, sest puudub võti — teie vangisolu.

— Teie kaastunne? Kas ei mõista te, et mulle
on see haavav.

— Ei, palun, mitte kaastunne. See oli vaid olu-
kord, mis meelitas minust helisid, see oli see kindel
teadmine, et võisin olla teile vajalik.

— Olete täiesti kindel, et olite mulle vajalik.

— Kuis võis olla see teisiti? ta ütles imestunult
ning esimest korda nägin puna ta palgeis. — Minu
päralt on teiste haiguse ning õnnetuse hetked siit pääle.

Me vahekord ei suuda saada seda puuduvat liha-
verd. Olime saamatud nagu sel esimesel visiidil vangla
rääkimisvõre taga. Ent lahkudes naeratas ta sõbrali-
kult ning hääde silmadega. Ning ma nägin, kuis ta
hambad mõjusid jahedalt soojade huulte palistuses.

Täna olime taas koos Ilma Randeriga minu juu-
res, sest tema väike kahetoane korter ühes ema ja õega
ei soodusta kõnelusi.

Täna rääkis ta mulle oma kavatsusi ning ma ei
rääkind talle vastu ega poolt. Ta nägu, see ilme, mis
paistis ta tõsiseist mõtlikest silmist, ning ta pehme
inimarmastaja suu rääkis mingit keelt, mis pole mõis-
tetav mulle ega minusuguseile, kel veel kindel taht-

mine elada, näha, tunda, haista ja kombata enda lõbuks. Ning mul tuli meelde, kuis kirjutas ta kord minule, mul olevat olnud selline ilme, kellel tunda ning teada on midagi suurt ja tähtsat, ent ühtlasi võre taha väljast tulnule hoopis võõrast. Ma ei mõistnud teda siis. Nüüd näen seda ilmselt tema näos. See on mingi ohvri heldimus enda ohvrikstoomast. Seda nagu vaadeldes tunned nii kahjutunde kui imetluse ning sügava aukartuse õilsat nukrust. Veel on ta liiga noor, see miski, mis vaatab ta näost, pole kujunend veel täiesti välja, pole vallutand seda nagu veel viimase poorini. Ent see tuleb edaspidiste aastatega. Tundub kahju ning häämeel ühtlasi sest oma isikliku elu ohverdamisest õe kutsele. See tundub aga sobiv ta hingele ning maailmavaatele.

Vaatlesin ta näo sooja ning hingelist kahvatust. Kõik ta olud ühes maailmavaate kujunemisega, venna enesetappe ning minu nägemisega, teiste õnnetusse süvenemisega, lõi tas valmi otsuse pühenduda neile, kes teda vajavad oma ihuhädade avitajaks ja huvide ümmardajaks.

Ütlesin vaid:

— Ehk siiski otsustate liiga ruttu? Ehk pärast kahetsete?

Pika pilguga ta vastas:

— Paljuks päevi meil ühelgi? Selle väikese arvu päevi elame läbi me kõik suurema komistusega. Või arvestate mu kirju, neist lugedes mu tarvet isikliku õnne järgi?.. Paber teeb mõtteile ülekohut, samuti kui nende lugejagi. Olles teile otsekohene, olete teiegi mind sageli valesti mõistnud...

Oi, väga sageli koguni, mõtlesin ning tundsin puna näos.

— Ä propos, ütles ta siis, — lubage mulle tagasi mu kirjad, teile vanglasse mis saatsin.

— Miks? imestusin.

— Nad on jäljed mu egoistlikust minevikust, ei tahaks neid jälgi.

— Võin lugeda minu kirju teile?

— Ei, ma ei anna endale saadet kirju lugeda võõraile.

— Võõraile?

— Olete neile praegu võõram kui keegi kolmas võõras isik. Just teie kunagine lähedus neile teeb teid nüüd neile eriti võõraks, haavavalt võõraks. Lep-pige juba.

Kummardusin liigse jahedusega ning lubasin järg-miseks kokkusaamaks anda temale ta kirjad.

Ning lahenduseks jutustas ta mulle oma eelmisöö uninäo. Mul olevat olnud õlad ning rind veriseis haa-vus ning tema suudelnud neid.

Oma inimarmastuse huultega muidugi, mõtlesin kibedalt ning vaikisin.

Ta jätkas aga:

— Kas pole tähendusrikas uni just sel pilgul, mil küps otsus ootab vaid teostust — saada diakonissi-õeks — õeks kõigile. Rõõmustun teiste hääolust ning täidan oma vähenõudliku elu kohustised rõõmuga ning nurinata.

Ning ta rahulikus pilgus sädeles taas selle sügava siseelu salat säde. Ning kunagi muutub ta veel täiesti võõraks kõigele, mis pole kohustis ega inimarmastus.

Valuhoog pigistas mu südant selle tütarlapse pärast, nagu tunneksin kaassüüd ta saatuse otsustuses. On aga teisigi õdesid eland ilmas ning surres pidand oma elu kõigist õnnelikumaks. Küllap temalgi see elu just niiviisi vaja ning mitte teisiti. Tema isikus on seda kõike vaigistavat rahu, mis voolab vaid emalikkust südamest. Ta isik mõjub rahustavalt kui aeg värsele haavale.

Südames laskusin põlvili ta ette, paludes andestust oma patuseile mõttele temast. Mu põlved aga tõeliselt ei nõtkund ta ette: ikka olen veel liiaks kinni oma kanguses, et endast välja elades teostada oma mõtete ning soovide hääd. Tema lahkudes suudlesin tal kätt. Ütles piinlikult:

— Vallalisile pole lubat kätt suudelda.

— Ainuüksi vallalisile tuleb käesuudlus õigest lugupidamisest. Käesuudlus prouale pole muud kui mehe lugupidamismärk teisele mehele. Lugupidamine teise mehe valikust.

Seni kui arvasin Ilma Randeri kuju endale päaletungivaks, tahtsin vahelgi tast vabaneda, mõeldes talle pahuraid mõtteid. Nüüd, kus ta minust lahkub — mu süda kibe sellest lahkumisest. Või sellepärast, et endale ette tulen narrina? Mu mõtted talle olid ülekohused. Aga ta kirjad? Kuis mõista nende tagasihoidlikku soojust? Ent olin ju astraalne keha, värisev ning külmetav vanglamüüride vahel ning tema süda tundis kaasa.

Laotasin enda ette need kirjad eile õhtul ning

lugesin kogu õhtu õhinaga, peatades mõtteid mõne südamehelgi valguses. Loojusin uuesti nende kumas ning nende kirjutaja liha-vereline ahas kuju oli kogu aeg neis ridades, mis peksma panid mu südame. Teaks ta vaid, milliseid patuseid mõtteid ning häireid mu organismis töid esile ta kirjade read, mis teeks ta siis? Oleks vist hirmus haavat ning käsiks vaikida. Seda teengi.

Käisin siis sammesse loobumiskahju, tõmbasin südamest kõik kahetsuskortsud ning otsustasin reisu kindlale ajale. Sinna — Alžeerri, ilusanimelisele Loto-faagide tänavale. Alžeerria, sa mu igatsusi ärritav maa!

Esimese nägemise saamatuse on lahtund me vahelt. Me suhtumine nüüd selgund ning kindel. Koos oleme kõndind pargi värvirikkas lehestikus, sest üks haruldaset külm öö langetas lehti täis kõik puiepalistet kõnniteed. Astudes välja hommikul külmetasid mu käed õhukesis kindais, ning tänava kitsas kõnnitee oli kohevil täis kollaseid vahtra- ning kastanilehti. Kojamehed lükkasid hunnikuisse neid luuaga ning mu sammud kõmisesid külmund hobusetel.

Oleme ilma Randeriga nüüd avaldand arvamusi suust suhu, oleme pääsend lähemale üksteisele kanguse tarretusest. Sammume üksteise kõrval — ühel rännakumõtted pääs, teisel õekutse südames. Ta nunnalik kuju omandand uue rikka ning kauni mõtte mu silmis. See vähese ja kahvatu ihuga naine mu kõrval kõnniteel, kelle äratand elule armastus altruistlikus

mõttes — inimarmastus. Kas tõesti lahkun siit pinnalt ma vaid ta õeliku käepigistusega ainsaks mälestiseks?..

Eriti teravat üksiklust tunnen siis, kui taas üks inimhing minust õige lähedalt möödund ning loobumislein loorib südant. Möödund peaaegu puutuvast lähedusest — ometigi puutumata. Ning tõmbun tagasi taas rahulikuks, taas tühjaks. Huvi kaasiniimeste jälgedesse kaob ning nende sammude kaja ei kosta. Olen põland vara nii liikuvat kui liikumatut, mis kammitseks südame mõtteid ning rännusamme. Valule, süda, kannata, hing. Ses peidul elu tuum, mis kajastub suurest kunagi lood maailmast pisukese inimese veel pisemasse südamesse.

Loobusin temast — ning tunnen rõõmu sest loobumisest. Eelistan teda selle rusudeks lööd südamega, kuhu vahel harva tärkavad kõhnakesele mullakorrade kidurad tundelilled.

Loobumiskahju rinnas ootan oma elu otsustavat momenti — oma lahkumist uuele pinnale. Tahan siit ära teissuguste inimkujude keskele. Tunnen huvi vere kiirema voolu ning punasema värvi vastu. Rännudeemon mind kihutab: läki vaatama maailma palet uuest vinklist.

Vend elab oma abielu esimest kuud Aafrika taeva all. Lähen ta juurde. Praegu, sirvides siinseid tänavaid, püüan vältida tunt silmi kui selgi. Kord põikasin kõrvale isa pilgu eest — usun, ei märgand ta mind. Tunnen tarvet ainuüksinduse järgi. Müür, mu endale vaid eriteldav, lahutab mind kõigest siinsest maailmast. Ei suuda teda võtta niigi kui ennem.

Tunnen painavust, muljuvust. Ei saa vabalt liigutada ihuliikmeid, vabalt pöörata pääd. Vaatlen inimkogusid odavas šikis, kes oskavad naerda vaid kurjast südamest ning kahjurõõmust. Puhas ning südamlilik naer siia ei eksi.

Ei tunne ühist inimestega. Ei nendega, kelle jätsin müüride vahele, ega nendega, kelle juurde jõudsin siin. Mäletan kord lapsena sellist tunnet, kus koolikooris lauldes tundsin, et vastik liigutada suud ühes teistega. Ning praegu kahel jalal liikuda teiste kahejalgsete seas — vastik. Nagu Marsilt laskund ma maakamarale, mis ei kajasta mu sammude kõla.

Oma merisilmsele sõbrale Ilma Randerile vaid ütlesin: „Oota mind. Oled oodand mind need aastad, mil olin müüride vang — oma iseloomu ning paragrahvi sunnil. Oota ka need aastad, mil olen kõrveavaruste vang — taas oma sisemina sunnil.” Tean, ei ütle talle seda ega ootagi ta seda minult.

Võimalik, et asun siia kord tagasi, uue inimesena asun, kui vaibund segamatuks mu praegune vahesein. Kiindumist maalappi ma ei oma, ent ometigi möödund siin tundelisem osa mu minevikust. Tahan sinna, kus kõik kohad puhtad minust, mu mälestisist. Neisse puhtaisse kohisse astun oma sammud, säält nopin elurõõmu ning jõudu. Ei taha puudutada minevikku. Vaid eemal temast võin olla hää, võin olla mu olemuse parem pool.

Ent kõlbab veel inimeste hulka inimene, kes hingand koos kõrvega ning eland temaga süda-südamesse?

Eks jää ma rabelema ikka kokkukõlata määratusse, ent ometigi püsside ning nimedega määrateld maailma ühes teistega, kus inimesed oma reaalsuses on ebareaalsed, oma usutavuses ebausutavad? Siin kõik liiga tuttav, ent orgaaniliselt ometi võõras. Põgenen kõike korduvat, lameda igapäeva järgi nähtavat-kombatavat-haistetavat-kuuldavat. Kus rohkem uninäolist ning ebareaalset kui rahvarikkail tänavail, inimseltskonnas? Tahan üksindusse, et olla tõeline, leida end sellena. Uude ümbrusse, uute inimeste hulka, itta, lõunasse, kus ühel pool laiuks sügavas sinirahus piiritu meri, — ning teispool — avar ning majesteetlik vaikiv kõrb. See rohkem kui suudaks nõudlikumgi inimhing saada oma enese suigutamiseks, ent ka enese leidmiseks, virgutamiseks. Sääl jõuab mu meeltele ilma elustada värvikas ning puhasjoonine loodus. Mis võiks rohkem veel muljuda minutaolise elutahet, kui me värvitu tuhm ümbrus, mis ei meelita hinge täitumistega, küll vaid täitumatute ning hämarate igatsustega? Tahaksin sinna, kus inimesed mu ümber vähem igatsevad ning rohkem elavad... Tunnen, sünnin sääl uuesti. Seda ihalengi.

A

7053

199529

Hind 4 kr. 40 s.